

Innføringen av de norske lovene på Island i perioden 1274-1319

Bjørn Gunnar Smerud

Masteroppgave i historie
Institutt for arkeologi, konservering og historie

UNIVERSITETET I OSLO

Våren 2013

© Bjørn Gunnar Smerud

2013

Innføringen av de norske lovene på Island i perioden 1274-1319

Bjørn Gunnar Smerud

<http://www.duo.uio.no>

Trykk: Oslo Kopisten, Oslo

IV

Sammendrag

I 1274 fikk Magnus VI Håkonsson innført en landsdekkende lovbok i Norge, kalt Landsloven. Han ønsket også å innføre lignende lovbøker i skattlandene som var blitt underlagt den norske kronen i perioden før hans regjeringstid. I denne oppgaven ser jeg nærmere på hvordan dette ble gjort på Island i perioden mellom 1274 og 1319. Dette gjøres gjennom en grundig sammenligning av den norske Landsloven og Jónsbók, den islandske versjonen fra 1281.

Forord

Interessen for dette feltet ble for alvor vekket i forbindelse med bacheloroppgaven jeg skrev høsten 2011. Tittelen på det prosjektet var *Sysselemannens rolle i Norge på 1200-tallet*. Dette temaet ble valgt mer eller mindre tilfeldig da jeg ikke hadde noe klart ønske om hva jeg ønsket å fordype meg i. Det skulle vise seg å være et godt valg, både med hensyn til tema og veileder.

Veileder for begge prosjektene har vært Jon Vidar Sigurdsson, som jeg ønsker å takke for god veiledning gjennom hele prosessen fra idé til ferdig produkt. Hans veiledning har bidratt til at dette har vært en spennende og lærerik prosess. Spesielt har jeg satt pris på ærlige, konkrete og motiverende tilbakemeldinger når arbeidet har gått trått.

Jeg ønsker også å takke min gode kollega på Rosenvilde videregående skole, Ole Kristian Sandvik, for gode tips og innspill.

Til slutt vil jeg takke min samboer, Tiril, for støtte og kjempegod hjelp!

Bjørn Gunnar Smerud

Oslo, mai 2013

Innholdsfortegnelse

1	Innledning	2
1.1	Problemstilling.....	2
1.2	Historiografi	3
1.2.1	Lovbøkene	3
1.2.2	Teorier.....	4
1.2.3	Min hypotese	6
1.3	Bakgrunn	6
1.3.1	Innføringen av Jónsbók.....	9
1.4	Fremgangsmåte.....	11
1.5	Struktur.....	12
2	Tingfarebolken (Assembly Attendance)	14
2.1	Sentralstyringen.....	14
2.1.1	Sysselmennene	14
2.1.2	Lagtinget og lagmennene.....	15
2.2	Hoveddel.....	16
2.2.1	Ulikheter.....	19
2.3	Konklusjon.....	20
3	Kristendomsbolken (Of the Holy Faith)	22
3.1	Hoveddel.....	22
3.1.1	Ulikheter.....	23
3.2	Konklusjon.....	25
4	Landevernabolken (Landsloven)	26
4.1	Hoveddel.....	26
4.2	Konklusjon	28
5	On Duty to the King (Jónsbók)	29
5.1	Hoveddel.....	29
5.2	Konklusjon.....	30
6	Mannhelgebolken (Personal Rights)	32
6.1	Hoveddel.....	32
6.1.1	Ulikheter.....	33
6.2	Konklusjon.....	35
7	Arvetallet (Marriage and Inheritance)	37
7.1	Hoveddel.....	37
7.1.1	Arverekkefølgen.....	39
7.1.2	Ulikheter.....	43
7.1.2.1	Fattige og trengende i Jónsbók.....	44
7.2	Konklusjon.....	47
8	Landebrigden (Land Claims)	48
8.1	Hoveddel.....	48
8.1.1	Ulikheter.....	50
8.2	Konklusjon.....	50
9	Landsleiebolken (Tenancy)	52

9.1 Hoveddel	52
9.1.1 Ulikheter.....	52
9.1.1.1 Vedlikehold.....	52
9.1.1.2 Korrupsjon.....	54
9.1.1.3 Bevaring av jorden	55
9.1.1.4 Regulert salg av korn og høy	56
9.1.1.5 Fordeling av korn og høy	57
9.1.1.6 Ansvar for ild	59
9.1.1.7 Om ansvar for egne dyr	61
9.1.1.8 Kommunikasjon.....	62
9.1.1.9 Jakt og fiske.....	65
9.1.1.10 "Drift Rights"	66
9.2 Konklusjon	67
10 Kjøpebolken (Trade)	68
10.1 Hoveddel	68
10.1.1 Ulikheter.....	68
10.1.1.1 Kongens posisjon.....	68
10.1.1.2 Vitneplikt	70
10.1.1.3 Gambling.....	71
10.1.1.4 Standard for betaling og vekt.....	71
10.2 Konklusjon	72
11 Tyvebolken (Theft)	74
11.1 Hoveddel	74
11.1.1 Ransaking.....	74
11.1.2 Ulikheter	75
11.2 Konklusjon	77
12 Maritime Law	78
12.1 Hoveddel	78
12.2 Konklusjon	79
13 Konklusjon	80
Videre studier	84
Litteraturliste	85

1 Innledning

I 1274 fikk Norge, som det andre riket i Europa etter Castilla, en landsdekkende lovbok. Dette var en felles, verdslig lovbok for alle bønder i Norge. Hirden, geistligheten og byfolket hadde sine egne lover.¹ Når det er sagt, er det verdt å merke seg at lovboken til byfolket, Byloven, var lik Landsloven der spesielle forhold ikke krevde avvik.² Dette skjedde i en periode da kongemakten var sterk og Norge hadde drevet en ekspansiv utenrikspolitikk. Kongen hadde lagt under seg en rekke øyriker i vest, blant annet Island og Grønland.³ Magnus VI Magnussons (Lagabøte) regjeringstid fra 1263 markerer et brudd på denne ekspansive utenrikspolitikken, da han i 1266 avsto Suderøyene og Man til Skottland for å unngå konflikt.⁴ Han var mer opptatt av å utvikle et system som ga han økt kontroll i Norge og i resten av riket. I denne oppgaven skal jeg se nærmere på prosessen med å innlemme Island i Norgesveldet. For å være mer presis, skal jeg se på hvordan de norske lovene ble innført på Island.

1.1 Problemstilling

Hvordan ble de norske lovene innført på Island i perioden fra 1274 til 1319?

Denne problemstillingen må presiseres. Vi vet en god del om hvordan de norske lovene ble innført på Island i denne perioden, og jeg vil kort presentere denne teorien i dette kapitlet.

Mitt mål med denne oppgaven er å presentere det vi allerede vet for så å nyansere og presentere dette synet.

Året 1274 har jeg valgt fordi det var dette året kong Magnus VI Haakonsson samlet de norske lovene i en felles lovbok som skulle gjelde for hele landet, noe som senere ga han tilnavnet Lagabøte. 1319 er året da kong Håkon V, den siste kongen av Sverreætten som hadde regjert i Norge siden borgerkrigene, døde. Hans død markerer på mange måter slutten på Norges storhetstid. Norge, sammen med de fleste av øyene som ble bosatt fra Norge i vikingtiden,

---

¹ Orning 2011: 145

² Brandt 1888: 34

³ Sigurdsson 2008: 102

⁴ Helle 1974: 135

inkludert Island, gikk inn i et kongefellesskap med Sverige.⁵ Tiden under Sverreætten var, etter borgerkrigene ble avsluttet, en relativt sett fredlig periode i Norges historie preget av ekspansjon av det norske riket og kulturell blomstring med en sterk kongemakt,⁶ også i europeisk målestokk. Samlingen av Norge under én lovbok var en viktig brikke i denne prosessen.

Det viktigste redskapet for den norske kongen i arbeidet med å innføre de norske lovene på Island, var innføringen av lovboken *Jónsbók* i 1281. Kongen ønsket, så langt det lot seg gjøre, å innføre en så lik lov som mulig over hele kongeriket, inkludert skattlandene.⁷ *Jónsbók* var en islandsk versjon av den norske Landsloven som tro i kraft i 1274. Disse to lovbøkene vil være selve grunnmuren i oppgaven og kan fortelle hvilke lover som ble direkte overført fra Landsloven til *Jónsbók*, og hva som ble endret. Jeg skal, gjennom en grundig analyse og sammenligning av disse lovbøkene, peke på likheter og forskjeller som kan bidra til å svare på spørsmålet om hvordan de norske lovene ble innført på Island i denne perioden.

1.2 Historiografi

Dette er en problemstilling ingen annen historiker har fordypet seg i tidligere. Ingen har tidligere foretatt en så systematisk sammenligning som denne oppgaven krever. Det betyr at det er lagt få føringer for det arbeidet jeg skal gjøre og at det er relativt lite litteratur å støtte seg på i diskusjonen. Selv om det ikke er noen som har fordypet seg i akkurat denne problemstillingen, er det skrevet mye generelt om perioden jeg her fokuserer på. Med denne litteraturen vil jeg forsøke å presentere et bilde av hvordan samfunnet hvor disse lovene ble innført fungerte.

1.2.1 Lovbøkene

Det finnes flere versjoner og oversettelser av Landsloven og *Jónsbók*, men originalene er gått tapt. Den versjonen av Landsloven jeg har valgt å bruke er en oversettelse av Absalon Taranger fra 1962. Han forklarer at denne oversettelsen hovedsakelig hviler på tekstutgaven i "*Norges Gamle Love II*",⁸ men at han også har støttet seg på Ólafur Haldorssons utgave av

---

⁵ Sigurdsson 2008: 13

⁶ Helle 1972: 561

⁷ Westergård-Nielsen 1971: 3

⁸ Keyser og Munch 1848

Jónsbók fra 1904 og Magnus Lagabøters bylov.⁹ Han anerkjenner at det kan forekomme upresise deler i oversettelsen og at materialet må gjennomgå en ny granskning for å oppnå full validitet. På grunn av oppgavens omfang velger jeg her å bruke Taranger sin oversettelse. Dette ser jeg ikke på som noe problem da jeg ser etter det store bildet, noe upresise detaljer ikke kan ødelegge.

Den versjonen av Jónsbók jeg har valgt, er en engelsk oversettelse fra 2010 av Jana K. Schulman. Den originale Jónsbók ble borte for lenge siden, men har blitt bevart i mer enn 270 kopier. De eldste er datert tilbake til rundt år 1300.¹⁰ Det betyr at disse kopiene er fra kort tid etter at lovboken ble innført, noe som taler for dens validitet. Schulman har basert sin oversettelse på den islandske lovsamlingen AM 351 fol.¹¹ Det finnes flere versjoner også av Jónsbók, men Schulman har valgt å, for det meste, følge denne. De fleste steder vi finner ulikheter, er i forhold til hvor de forskjellige lovene er plassert. Som i forhold til Landsloven, velger jeg å forholde meg til én oversettelse på grunn av oppgavens omfang samtidig som det store bildet jeg er ute etter å tegne i denne oppgaven ikke vil lide under enkelte upresise detaljer.

1.2.2 Teorier

Av annen litteratur vil jeg særlig trekke frem to historikere. Deres teorier vil få en sentral plass i diskusjonen i denne oppgaven. Den norske rettshistorikeren Fr. Brandt og den islandske historikeren Olafur Larusson er blant de som har beveget seg i nærheten av dette temaet. Brandt har skrevet et verk om norsk rettshistorie hvor Jónsbók inngår som en naturlig del i denne perioden. Boken ”*Forelæsninger over den norske retshistorie*” er basert på en serie med forelesninger han holdt om temaet på andre halvdel av 1800-tallet. Han sier følgende om innføringen av Jónsbók i 1281:

“ Ogsaa Jonsbogen stemmer helt igjennem med den norske Lov, hvor ikke Islands særlige Forhold gjorde Afvigelser nødvendige. Istedetfor den norske Lovs Udfarebolck har Jonsbogen et Afsnit om Undersaaternes Skyldighet at erlægge Skat og Tingfarekjøb m. v.; efter Arvebolcken indskydes et eget Afsnit om Værgemaal og Fattigforsørgelse, Odelsløsningen er

---

⁹ Taranger 1962: Forord

¹⁰ Schulman 2010: Introduction xxii

¹¹ Fra midten av 1300-tallet ble verdslige og religiøse lover samlet på bispesetet Skálholt på Island. Dette arbeidet skal ha vært ledet av presten Snorri Thorleifsson. Denne samlingen kaller vi *Skálholtsbók eldri*, eller AM 351 fol. i Schulman 2010: Introduction xix

udeladt af Landbrigdebolken, efter landslejebolken indskyndes et Afsnit og Vrag, Drivtømmer og Hval, og efter Kjøbebolken Søretten.”¹²

Dette er en kort redegjørelse hvor Brandt forklarer hvordan han mener at Jónsbók er bygd opp med utgangspunkt i Landsloven. Han sier at Jónsbók nærmest er en kopi av Landsloven foruten tilfeller hvor forholdene på Island gjorde endringer nødvendige. Han nevner noen ulikheter, men mener altså at disse er som et resultat av lokale forhold.

Larusson skriver i boken ”*Lov og Ting – Islands forfatning og lover i fristadstiden*” omfattende om den politiske utviklingen på Island i perioden opp mot innføringen av Jónsbók. Han skriver at Jónsbók har et utall avvik fra den norske Landsloven, blant annet mangler enkelte bolker i denne helt i Jónsbók, som på sin side har bolker som ikke finnes i den norske loven. Videre sier Larusson at kongen ikke nøyde seg med å sende islendingene norske lovbøker. Kongen regnet det som sin plikt, ifølge Larusson, å la dem få særskilte islandske lovbøker og anerkjente dermed til fulle at Island var et særegent og selvstendig lovgivningsområde. Larusson hevder samtidig at dersom kongen ville skape et fullstendig rettsfellesskap mellom Norge og Island, ville han ha sendt lovboken uendret til Island slik han gjorde til de norske lagdømmene.¹³

Det de to er enige om, er at det ble gjort endringer der det var nødvendig grunnet særlige islandske forhold, men Larusson drar den videre og hevder at kongen viste, ved å gi dem særegne lover, at han anerkjente Island som et selvstendig lovgivningsområde. Jeg er enig med begge i mye av det de sier, men samtidig mener jeg at dette er et komplisert spørsmål som her forenkles så mye at det blir for upresist. Jeg mener at Brandt sin analyse av at Jónsbók, for det meste, kun er endret der det har vært nødvendig grunnet islandske forhold er altfor forenklet og til tider misvisende. Gjennom en grundig analyse av begge lovbøkene har jeg funnet en rekke eksempler på ulikheter som umulig kan forklares kun gjennom lokale forhold. Et sentralt poeng blir da å finne ut *hvorfor* kongen lot islendingene få egne lover, spesielt de som ikke ble nødvendiggjort av lokale forhold. Dette er et spørsmål Brandt og Larusson lar være å stille.

Andre kilder jeg benytter meg av er litteratur som kan være med på å presentere rammene for det jeg diskuterer eller som kan være med å svare, direkte eller indirekte, på den overordnede

---

¹² Brandt 1888: 34

¹³ Larusson 1960: 78

problemstillingen. Først og fremst er det likevel viktig å understreke at dette er en svært kildenær oppgave hvor den systematiske sammenligningen av de to lovbøkene vil stå i sentrum, og at dette arbeidet aldri har blitt gjort tidligere.

1.2.3 Min hypotese

Min hypotese er at ulikhetene mellom Landsloven og Jónsbók, foruten de som er gjort grunnet lokale forhold, kom som resultat av et maktspill mellom kongen og islendingene. Med maktspill mener jeg forhandlingene som foregikk i forbindelse med innføringen av Jónsbók. Kongen ønsket i så stor grad som mulig å innføre de norske lovene på Island, mens islendingene ønsket å distansere seg noe fra Landsloven og innføre flere egne lover. Jeg mener altså at kongen ikke nødvendigvis anerkjente Island som et selvstendig lovgivningsområde slik Larusson hevder, men at han tillot en rekke selvstendige lover som et verktøy for å beholde størst mulig kontroll over Island. Denne hypotesen, sammen med teoriene til Brandt og Larusson vil spille en sentral rolle i diskusjonen gjennom oppgaven.

Her tegner jeg et bilde av at det kun var to parter i dette maktspillet; kongen og islendingene, noe som til tider kan være misvisende. Ved innføringen av Jónsbók fikk islendingene god tid på å gjøre seg kjent med lovboken før tingmøtet i 1281. Her var islendingene delt inn i tre grupper; bøndene, de geistlige med biskop Arne i spissen og kongens menn.¹⁴ De ga alle *sine* forslag på endringer i Jónsbók som de mente var nødvendig. Der det kan være relevant i forhold til diskusjonen, vil jeg se på hvilke av disse gruppene som tok initiativ til endringer i loven, også ved bruk av retterbøter. Dette kan gi oss et innblikk i hvilke grupper som hadde mest å si i lovgivningsarbeidet.

1.3 Bakgrunn

Omkring år 870 bosatte den første landnåmsmannen seg på Island. Landnåmsmenn var de som befolket Island i landnåmsperioden (om lag 870-930).¹⁵ Dette var folk som hovedsakelig kom fra Norge og som la grunnlaget for bosetningen på Island. Som diktet under viser, tok det ikke lang tid før den norske kongemakten viste, i likhet med landnåmsmennene, interesse for Island:

---

¹⁴ Wærdahl 2006: 177

¹⁵ Sigurdsson 2008: 50, 52

”Nødig vil jeg se at
Grímsey vi gir fra oss.
Lei er dog kongens vrede;
Gjerne på havet han ferdes.
La oss øya vår verge
Mot den djerne kriger.
Prektig som konge er han.
Ry han får i striden.”¹⁶

Denne strofen, trolig skrevet av en mann ved navn Einar på þverá i Olav Haraldssons (den Hellige) tid viser at det var interesse for Island allerede tidlig på 1000-tallet.¹⁷ Faktisk har vi kilder som sier at også Harald Hårfagre viste interesse i Island.¹⁸ Senere konger hadde også et ønske om å legge øyriket under seg, men det skjedde altså ikke før i årene 1262-64 da Island offisielt ble et norsk skattland. Dette ble vedtatt av islendingene selv med visse betingelser.¹⁹ Selv om hovedfokuset i oppgaven min ligger på perioden 1274-1319, er det viktig å skissere utviklingen i forholdet mellom de to landene også i årene som leder opp til denne perioden. Dette kan bidra til forståelsen av hvorfor prosessen ble seende ut slik den gjorde.

Strofen ovenfor viser, som Jón Jóhannesson skriver, at kong Olav hadde bedt islendingene om å få Grímsey. Trolig skulle han bruke denne øya, som ligger nord for Island, som et utgangspunkt for en maktovertakelse av øyene. Han fikk aldri innvilget ønsket sitt,²⁰ og da det raskt ble mer enn nok å ta seg til i Norge, ble fokuset tatt bort fra Island. At fokuset ofte ble på andre områder bidro trolig til at Islands tid som fri stat ble forlenget. Spesielt ble trusselen fra Norge borte da landet ble herjet av borgerkrig.²¹ Det tydeligste tegnet på at de norske kongene la mindre press på Island i denne perioden er at så snart stridighetene tok slutt, rettet han igjen blikket mot landet.

Fra om lag 1220 var den norske kongemakten selve drivkraften bak borgerkrigsperioden på Island. Dette var en periode hvor stormenn på Island søkte regional kontroll.²² Det var på denne måten kongen fikk økt innflytelse på øyriket, noe som endte i at Island ble innlemmet i Norgesveldet i 1262/64. Så fort kongen fikk ryddet sine motstandere av veien, ble freden

---

¹⁶ I Jóhannesson: 187, (Originalen er diktet i drottkvætt. Her gjengitt uten rim.)

¹⁷ Ibid: 184

¹⁸ Ibid: 185

¹⁹ Krag 2000: 136

²⁰ Jóhannesson 1969: 187

²¹ Populært kalles tiden mellom 1130 og 1240 borgerkrigene i Norge. Dette var en periode med stridigheter om makten i Norge. Den ble avsluttet i 1240 da kong Håkon Håkonsson fikk konsolidert makten og borgerkrigene tok slutt. Helle 1974: 37,112

²² Byock 1999: 124

gjenopprettet på Island.²³ Dette var en splitt- og herskpolitikk hvor kongen gradvis fikk økt makt på bekostning av stormennene. Perioden frem til Island ble offisielt underlagt Norge var hektisk og full av konflikter. Etter en lang og vanskelig prosess vedtok islendingene i 1262 å bli den norske kongens undersåtter. De skulle også betale skatt til kronen, men dette ble ikke vedtatt uten betingelser. Kongen skulle ha ansvaret for skipsfarten til landet samtidig som sysselmenn og lagmenn skulle være islendinger. At kongen skulle ha ansvaret for skipsfarten, hadde trolig sammenheng med at det ikke fantes tilstrekkelig med tømmer på Island til å bygge havgående skip.²⁴ Som et siste punkt, kunne ikke islendingene stevnes over til Norge for å få tvistsmål avgjort der.²⁵

I tiden før Landsloven ble gjeldende i Norge, hadde lovboken *Járnsíða* blitt innført på Island. Faktisk var den blitt innført så sent som i 1271, kun tre år før den nye Landsloven ble innført i Norge i 1274.²⁶ *Járnsíða* bygget også på norske lover. Innføringen skjedde ikke uten komplikasjoner, faktisk tok det tre år å få denne lovboken vedtatt. At den i det hele tatt ble vedtatt var mye takket være den islandske biskopen Arne som arbeidet hardt for dette målet.²⁷ Vi vet lite om årsakene til at det var så vanskelig å få vedtatt *Járnsíða*, men trolig ligger mye av forklaringen i en motstand mot den norske kongemakten og at de ikke ønsket å få innført lover de ikke hadde vært med på å utvikle selv. Samtidig vet vi at *Járnsíða* var ble laget i en hast, noe den tydelig bar preg av.²⁸

Innføringen av den norske Landsloven i 1274 er begynnelsen på den perioden jeg skal fokusere på. Dette var en stor overgang som skulle samle Norge til et felles lovgivningsområde, slik Knut Helle beskriver det i sin bok *"Norge blir en stat"*:

“Landsloven skapte en felles verdslig rett for hele riket, om enn kalt Gulatingsloven, en god del fra Frostatingsloven og enkelte bestemmelser øyensynlig fra de tapte østlandske lovbookene. Men Landsloven inneholder også mye nytt lovstoff, dels konkrete rettsregler i form av riksmøtevedtak eller kongelige forordninger, (...). Den nye lovgivningen øker den kongelige myndighet i forvaltning og rettshåndheving og den offentlige regulering av samfunnslivet overhodet.”²⁹

---

²³ Sigurdsson 2008: 101

²⁴ Ibid: 14

²⁵ Krag 2000: 136

²⁶ Brandt 1888: 3

²⁷ Larusson 1960: 78

²⁸ Henrikson 1981: 126

²⁹ Helle 1974: 136

Dette betyr ikke at den nye Landsloven ble innført uten problemer. Tilsynelatende fikk Kong Magnus vedtatt utkast til den nye lovboken uten store problemer i de tre sørligste tingene, men han skal ha møtt sterk motstand på Frostatinget. Dette skjedde i 1269 da han møtte den nylig utnevnte erkebiskopen Jon (1268-1282). Striden oppstod da erkebiskopen mente at kongen ikke hadde noen rett til å blande seg inn i den kirkelige lovgivningen. Han skulle bare fokusere på de verdslige aspektene av lovgivningen, mente erkebiskopen. Denne striden endte i et forlik i 1273 hvor erkebiskopen ga opp tanken om at kirken var hevet over staten mot anerkjennelse av kirkens uavhengighet fra staten samt dens selvstendige lov- og dommermyndighet.³⁰ Dermed ble den nye Landsloven kun gjeldende den verdslige delen av lovgivningen. Striden mellom kongen og kirken hadde vært gjeldende fra kristningen av landet ble fullført på 1000-tallet og forble, dog i mindre grad, en utfordring for kongen også gjennom perioden jeg tar for meg her. Spesielt var erkebiskop Jon opptatt av at kirka skulle stå fritt og at de verdslige styresmaktene ikke skulle blande seg i kirkens anliggende.³¹ Selv om fokuset i oppgaven ikke ligger på forholdet mellom kongen og kirken, er det viktig å merke seg at kongen, på tross av større kontroll over riket etter innføringen av Landsloven, ikke satt alene med all makten i riket. Kirken kom, som i store deler av Europa, til å spille en sentral rolle i utviklingen av landet. Som nevnt tidligere, mener jeg at innføringen av Jónsbók var et maktspill mellom kongen og islendingene. På sett og vis kan striden mellom konge- og kirkemakt ved innføringen av Landsloven sees på som en lignende prosess.

Så snart kong Magnus hadde lyktes å få vedtatt Landsloven, ble det et ønske om å ikke bare ha en lov som dekket hele Norge, men hele Norgesveldet, inkludert skattlandene i vest. Dette gikk i mange tilfeller greit, og på Færøyene ble den for eksempel vedtatt uten store problemer i sin originale form.³² På Island, som ved innføringen av Járnsíða, ble dette en lang og vanskelig prosess, men kong Magnus var fast bestemt på å få vedtatt en ny lovbok på øya.

1.3.1 Innføringen av Jónsbók

Innføringen av Jónsbók er selve nøkkelen til svaret på hvordan de norske lovene ble innført på Island i perioden jeg tar for meg. Dette er en problemstilling jeg har valgt fordi jeg mener

---

³⁰ Brandt 1888: 31, 32

³¹ KLN 1980, bind 11:232

³² Larusson 1960: 77

at det finnes store hull i forståelsen av denne prosessen. Her skal jeg skissere kort det vi vet om prosessen. Brandt beskriver det på denne måten:

“Efter Revisjonen af den norske Lovgivning saaledes var tilendebragt, kom Raden atter til den *islandske* Lov. Járnsíða skulle ombyttes med en Lov, stemmende med den nye norske Lov. Et saadant Udkast blev ogsaa istandbragt af Kong Magnus, men først efter hans Død i 1280 opsendt til Island med Lagmanden Jon Einarsson, efter hvem den fik Navnet *Jónsbók*, og blev efter megen Motstand antagen i 1281.”³³

Som Brandt skriver, ble *Jónsbók* først vedtatt etter kong Magnus sin død. Da den nye islandske lovbooken omsider ble ferdig, dro altså lagmannen Jon Einarsson til Island for å få den innført. Islendingene fikk et snaut år på å gjøre seg kjent med lovbooken før de møttes på Alltinget. De som møttes deler vi gjerne inn i tre grupper: de geistlige med biskop Arne i spissen, de håndgangne menn og bøndene.³⁴ Håndgangne menn var menn i kongens tjeneste som hadde sverget sin troskap til ham, og som til gjengjeld fikk en rekke privilegier.³⁵

Biskop Arnes saga forteller at islendingene hadde funnet en rekke punkter de syntes var for strenge.³⁶ Larusson peker på tre punkter islendingene var misfornøyde med: Det var for strenge straffebestemmelser, de lokale forholdene var ikke tatt hensyn til og deler av loven var i strid med kirkelovene. De tre islandske gruppene utarbeidet en lang liste hver med paragrafer de ønsket å endre.³⁷ Dette var utgangspunktet for prosessen med å få vedtatt *Jónsbók*. Det var Lodin Lepp³⁸, en erfaren forhandler som ble sendt til Island med oppdraget å få innført *Jónsbók*. Han skal ha blitt rasende da han fikk se den lange listen over endringer islendingene ønsket og utbrutt: ”Aldri har jeg noe sted, verken til lands eller vanns, opplevd at kongens rettigheter blir tråkket på slik som her”.³⁹ På tross av motstand fra disse gruppene, ble lovbooken innført i 1281, og fikk navnet *Jónsbók* etter lagmannen som brakte booken til Island. Den har hatt mye å si for lovgivningen på Island helt frem til i dag. Om raseriutbruddet til Lodin Lepp bidro til at *Jónsbók* ble vedtatt vet vi ikke da vi ikke har

---

³³ Ibid: 3

³⁴ Wærdahl 2006: 125

³⁵ KLNLM 1980 bind 6: 190

³⁶ Biskop Arnes saga (2007): kap. 62

³⁷ Larusson 1960: 81

³⁸ Lodin Lepp var merkesmann og tjente kongene Håkon Håkonsson og Magnus Håkonsson på viktige sendeferder, blant annet til Babylon. Bygården Leppen i Bjørgvin er oppkalt etter ham. Han døde vinteren 1288-89. Biskop Arnes saga (2007): kap. 57.

³⁹ Orning 2011: 210

detaljene fra den videre prosessen, men etter vanskelige forhandlinger ble omsider lovbooken innført på Island.

Dette er en del av svaret på spørsmålet jeg stiller. Prosessen med å innføre Jónsbók blir skissert, men jeg ønsker å tegne et tydeligere bilde og nyansere teoriene til Brandt og Larusson. Store deler av svaret på hvorfor Jónsbók ble som den ble, mener jeg ligger i den vanskelige prosessen med å få den vedtatt. Dette maktspeillet mellom kongemakten og islendingene vil få en sentral plass i oppgaven. For å kunne svare på hvordan de norske lovene ble innført på Island, er det også viktig å forså hvorfor de ble som de ble.

1.4 Fremgangsmåte

Jeg har nå presentert problemstillingen jeg skal finne svaret på i løpet av denne oppgaven og lagt bakteppet for de sentrale elementene i diskusjonen. Hoveddelen vil være en tett sammenligning og analyse av den norske Landsloven fra 1274 og Jónsbók fra 1281. Vi vet at kongen i utgangspunktet ønsket å innføre en lovbook på Island som var så lik den norske som mulig,⁴⁰ men enkelte forandringer var nødvendig på grunn av rammevilkårene. Disse kaller jeg her for lokale forhold. Der jeg finner ulikheter som ikke kan forklares på denne måten, må jeg se på andre forhold. Ved å gjøre en grundig analyse på denne måten, håper jeg at jeg vil komme frem til et tydeligere og mer nyansert bilde av hvordan de norske lovene ble innført på Island.

Diskusjonen gjennom oppgaven vil ta utgangspunkt i de to teoretikerne jeg har presentert og jeg vil se deres syn opp mot min hypotese om at årsaken til de store forskjellene mellom lovbookene, foruten de lokale forholdene, ligger i maktspeillet mellom kongen og islendingene. I årene etter at disse lovbookene ble vedtatt, kom det en rekke retterbøter. Dette er lovtillegg som enten endrer på allerede gjeldende lover, eller tetter hull i lovtekstene. Jeg vil underveis se på retterbøtene som ble lagt til Jónsbók i denne perioden og forsøke å tolke hvorfor de ble lagt til. Fordelen med disse er at man får et tydelig bilde av hva kongen og islendingene ønsket å endre på i samfunnet. Hvem som tok initiativ til de ulike retterbøtene, kongen eller islendingene, kan bidra til forståelsen av maktforholdet mellom de to. Dersom det var islendingene som stod bak retterbøtene, kan man ofte se om det var bøndene, de geistlige eller kongens håndgangne menn som stod bak.

---

⁴⁰ Westergård-Nielsen 1971: 13 (Introduksjon)

1.5 Struktur

Til å begynne med vil jeg se på de åpenbare likhetene og forskjellene mellom den norske Landsloven og Jónsbók. For å begynne med kapitteinndelingen, er det store likheter mellom de to lovbøkene. En oversiktlig fremstilling av disse finnes på slutten av dette kapitlet.

Temaene for de to første bolkene, Tingfarebolken(Assembly Attendance) og Kristendomsbolken(Of the Holy Faith), er like. Samtidig ser vi at det er stor forskjell på antallet paragrafer i Kristendomsbolken i de to lovbøkene. Hvorfor det er slik, skal jeg se nærmere på i sammenligningen av hver enkelt bolk. Landevernsbolken tar utgangspunkt i Leidangen⁴¹, en institusjon som ikke eksisterte på Island. Den er derfor heller ikke nevnt i Jónsbók. Leidangen var en sjømilitær forsvarsorganisasjon som påla nordmenn verneplikt.⁴² Den tredje bolken i Jónsbók, "On Duty to the King", inneholder kun tre paragrafer. Hvorfor det er slik skal jeg se på senere i en nærmere analyse av bolken. Videre ser vi at Mannhelgebolken svarer i stor grad til "Personal Rights" i Jónsbók, og begge inneholder 30 paragrafer. Delvis kan dette også sies om Arvetallet og Marriage/Inheritance Law, men vi ser at denne bolken er langt mer omfattende i Jónsbók. Landbrigden har delvis et forskjellig fokus da odelsretten står sentralt i Landsloven, mens den ikke er lovfestet i "Land Claims" i Jónsbók. Landsleiebolken og "Tenancy" er to svært omfattende bolker med henholdsvis 65 og 71 paragrafer. Denne bolken setter hovedsakelig fokus på rettighetene til leilendinger⁴³ og jordeiere. Kjøpebolken i Landsloven og "Trade" i Jónsbók er omtrent like omfattende med henholdsvis 29 og 28 paragrafer. Denne bolken tar hovedsakelig for seg handel. "Theft" i Jónsbók er mer detaljert enn Tyvebolken i Landsloven og omhandler hvordan tyveri skal straffes. Jónsbók avslutter med bolken "Maritime Law". Den tar for seg ulike problemstillinger rundt livet til sjøs. Hvorfor det ikke finnes en lignende bolk i Landsloven, vil jeg se nærmere på i analysen. Underveis vil jeg se på retterbøtene som er blitt skrevet til lovbøkene og se om de kan fortelle noe om innføringen av de norske lovene på Island. Det er tydelig at oppbygningen av Jónsbók er gjort med Landsloven som modell. Samtidig ser vi at det er tydelige forskjeller mellom de to lovbøkene i enkelte bolker. Gjennom grundige analyser av hver enkelt bolk vil jeg se på hvorfor det er slik. Den norske Landsloven er delt inn i følgende ti "bolker":

---

⁴¹ Leidangen var en sjømilitær forsvarsorganisasjon som påla nordmenn verneplikt. Dette ble lovfestet i Landsloven, men kongen lyktes aldri å få islendingene til å godta denne byrden. i KLN 1980, bind 10: 431 og 442

⁴² KLN 1980, bind 10: 431

⁴³ Leilendingen var en som eide jord. Det motsatt av jordeiere. Denne måten å bo på var veldig vanlig både i Norge og på Island. Leilendingen var en personlig fri mann. KLN, bind 10: 460-462

I.	Tingfarebolken	(12 paragrafer)
II.	Kristendomsbolken	(12 paragrafer)
III.	Landevernsbolken	(18 paragrafer)
IV.	Mannhelgebolken	(30 paragrafer)
V.	Arvetallet	(25 paragrafer)
VI.	Landbrigden	(17 paragrafer)
VII.	Landsleiebolken	(65 paragrafer)
VIII.	Kjøpebolken	(29 paragrafer)
IX.	Tyvebolken ⁴⁴	(16 paragrafer)
X.	Retterbøter	

Jónsbók består av følgende elleve bolker:

I.	Assembly Attendance	(9 paragrafer)
II.	Of the Holy Faith	(2 paragrafer)
III.	On Duty to the King	(3 paragrafer)
IV.	Personal Rights	(30 paragrafer)
V.	Marriage/Inheritance Law	(35 paragrafer)
VI.	Land Claims	(12 paragrafer)
VII.	Tenancy	(71 paragrafer)
VIII.	Trade	(26 paragrafer)
IX.	Theft	(25 paragrafer)
X.	Maritime Law ⁴⁵	(28 paragrafer)
XI.	Amendments	

Også i Jónsbók finner vi en egen bolk med retterbøter, her kalt amendments, som ble lagt til i årene etter at boken ble vedtatt. Dette var for å komplimentere og forbedre loven.⁴⁶ Ved å se på inndelingen i de to lovbøkene kommer det tydelig frem at den norske Landsloven har blitt brukt som forbilde for forfatteren av Jónsbók.

---

⁴⁴ Magnus Lagabøters Landslov, oversatt av Absalon Taranger 1962

⁴⁵ Jónsbók, oversatt av Schulman 2010

⁴⁶ Keyser 1867: 287

2 Tingfarebolken (Assembly Attendance)⁴⁷

Tingfarebolken er, i følge Taranger, en bolk som på mange måter hører til før selve boken begynner.⁴⁸ Dette begrunner han med at den er bygget opp av lover som forteller hvem som er pliktet å møte på tinget og hvordan dette skal foregå. Det vil si at den beskriver sammensetningen av tinget som skal behandle alle sakene som beskrives i resten av Landsloven, og Jónsbók, samtidig som det i stor detalj beskrives hvordan tinget skal gjennomføres. Tingfarebolken består av 12 paragrafer i Landsloven og ni i Jónsbók. Bolken presenterer lovene og rammevilkårene for den dømmende makt, den beskriver detaljert hvordan tingene, den dømmende rettsinstansen, skal foregå og hvem som skal delta.

2.1 Sentralstyringen

Som et utgangspunkt for denne bolken og resten av oppgaven, vil det være til hjelp å ha en grov oversikt over den verdslige sentralstyringen i Norge og på Island i perioden jeg tar for meg. Dette er viktig for å forstå deler av lovene som ble innført. Et hovedpoeng her er at kongen selv innsatte de mennene i riket som skulle styre på hans vegne.

2.1.1 Sysselmennene

Fra Magnus Lagabøtes tid ble sentralstyringen i Norge og på Island overlatt til sysselmenn.⁴⁹ Disse ble valgt ut fra hirden, en gruppe profesjonelle krigere rundt kongen.⁵⁰ Deres posisjon ble svært sentral i den perioden jeg tar for meg her, både i Norge og på Island. Mens Norge ble delt opp i 50 sysler, ble Island delt opp i 12. Det vil si at det var omtrent like mange sysler på Island som i Norge i forhold til innbyggertall.⁵¹ En stor forskjell var at mens hvert syssele i Norge hadde sin egen sysselemann, fantes det aldri flere enn fire sysselmenn på Island i perioden frem til 1319.⁵² Dette betydde at hver sysselemann på Island fikk ansvar for mer enn ett syssele.

---

⁴⁷ Navnet Schulman bruker i oversettelsen om den tilsvarende bolken i Landsloven.

⁴⁸ Taranger 1962: 2

⁴⁹ Keyser 1867: 286

⁵⁰ Sigurdsson 2008: 24. Hirden er fellesbetegnelsen på kongens menn. Denne institusjonen utviklet seg til å bli stor og omfattende i denne perioden.

⁵¹ Wærdahl 2006: 167

⁵² Sigurdsson 2008: 139

Sysselmennene skulle fungere som påtale,- politi,- og eksekusjonsmakt på kongens vegne i sitt syssel samtidig som de skulle kreve inn skatt og bøter.⁵³ I Norge skulle sysselmennene ta hånd om kongedømmets faste inntekter. Dette var blant annet leidangsskatten og landskyldsavgiftene fra krongodset.⁵⁴ Det meste av dette skulle tilfalle kongen, mens sysselmennene fikk beholde deler av bøkene. Sysselmennene i Norge måtte også levere regnskap til kongen,⁵⁵ noe som kom som et resultat av at det hadde blitt drevet omfattende korrupsjon.⁵⁶ Kongen eide ikke noe særlig gods på Island, noe som delvis kan forklare hvorfor de ikke måtte føre regnskap. Samtidig ser vi at de heller ikke trengte å gjøre dette i forbindelse med skattene de samlet inn.⁵⁷ I Norge fikk sysselmanen i tillegg ansvaret for leidangen.⁵⁸ At dette ikke var tilfellet på Island kommer av at leidangen aldri ble innført her. Som i Norge, ble sysselmennene på Island innsatt av kongen og vi ser at denne institusjonen ble bygd opp for å øke kongens kontroll i riket. Forskjellen på Island var at kongen i utgangspunktet kun skulle innsette islendinger. Dette var blitt oppnådd gjennom forhandlinger i forbindelse med innføringen av Jónsbók,⁵⁹ men vi ser at det ikke tok lang tid før kongen så bort fra dette og innsatte nordmenn.⁶⁰ Blant annet vet vi at nordmannen Peter Gudleiksson ble innsatt som sysselman på Island i 1293.⁶¹ Vi ser her at sysselmannens posisjon på Island var mindre regulert enn i Norge, spesielt ved at sysselmennene på Island slapp å føre regnskap og sende det til kongen.

I motsetning til i Norge, virker det som om en eller to av sysselmennene på Island fikk en overordnet myndighet over de andre.⁶² Dette var menn som stod kongen nær og som skulle kunne ta viktige avgjørelser der det ikke var mulig å vente på svar fra kongen.

2.1.2 Lagtinget og lagmennene

Lagtinget var først og fremst en dømmende institusjon hvor lagmennene, gjennom Landsloven og Jónsbók, fikk ansvar som dommer.⁶³ Denne institusjonen ble overført til Island

---

⁵³ Wærdahl 2006: 140

⁵⁴ Kongens eiendommer i KLNLM 1980, bind 9: 438

⁵⁵ Sigurdsson 2008: 132

⁵⁶ Bagge 2010: 240

⁵⁷ Sigurdsson 2008: 132

⁵⁸ Wærdahl 2006: 140

⁵⁹ Krag 2000: 136

⁶⁰ Keyser 1867: 287

⁶¹ Wærdahl 2006: 140

⁶² Ibid: 286

⁶³ Lv I, §3

i nær overensstemmelse med det norske lagtinget.⁶⁴ Rundt år 1300 var det ti lagsogn i Norge, mens det var to på Island med en lagmann i hvert sogn. Hvert av disse lagsognene hadde hver sin domstol, og vi ser at disse i hovedsak fikk faste seter i byene i den perioden vi snakker om her.⁶⁵ Tidligere hadde lagtingene også hatt en lovgivende funksjon, men vi ser en maktkonsentrering i denne perioden som forflytter denne makten over på kongen. Sentralt ble det utviklet et riksråd med kongen og hans nærmeste støttespillere som dannet en effektiv sentralstyring av riket.⁶⁶

Mens sysselmanen skulle sørge for ro og orden, og at de som begikk lovbrudd ble stilt for retten og at dommen de fikk ble utøvd, fikk de lovkyndige lagmennene ansvar som den dømmende makt. Også disse ble utnevnt av kongen. Hele dette forvaltningssystemet ble overført til Island gjennom *Járnsíða* og *Jónsbók*.⁶⁷ Dette var en grov skissering av sentralstyringen som kan bidra i forståelsen av denne bolken og resten av lovbøkene.

2.2 Hoveddel

Åpningskapitlene i de to lovbøkene begynner på nøyaktig samme måte, foruten at *Jónsbók* er tilpasset islandske forhold. I *Landsloven* står det:

”Vor herres Jesu Kristi fred og velsignelse, vor frue Sancta Marias og den hellige kong Olavs og alle hellige mænds forbøn være med alle os Frostatingsmænd [Gulatingsmænd osv.] nu og alltid! Vi skal ha vort lagting hvert aar på botolfssokaften.”^{68,69}

Tilpasningene som er gjort i *Jónsbók* er at de i tillegg sverger troskap til biskop Thorlak, en islandsk helgen, samt at de skal holde tinget hver tolvte måned fra St. Petersdagen⁷⁰, som var den 29. juni.⁷¹ Vi vet allerede at *Jónsbók* i stor grad er basert på den norske *Landsloven*, noe vi får et bevis på allerede her i den første paragrafen. Å knytte denne verdslige lovboken så

---

⁶⁴ KLN 1980, bind 1: 125

⁶⁵ Wærdahl 2006: 172

⁶⁶ Sigurdsson 2006: 141

⁶⁷ Wærdahl 2006: 142, 144

⁶⁸ Botolfssokaften var den 16. Juni. At tinget skulle holdes denne dagen ble vedtatt på Frostatinget i 1269, i Taranger 1962: 5

⁶⁹ *Landsloven* (Lv) I, §1

⁷⁰ *Jónsbók* (Jb) I, §1

⁷¹ Schulman 2010: 7

tett til kristendommen, var ikke det noe større problem på Island enn i Norge da også de ble kristnet omkring år 1000.⁷²

Videre blir sysselmennenes rolle som bindeledd mellom tinget og systemene tydeliggjort i denne paragrafen: ”Saa er og mælt, at sysselmændene skal ha ting inden 3 uker, efter at de er kommet hjem fra Frostatinget [Gulatinget osv.] og lyse for folket det, som var talt på Frostatinget [Gulatinget osv.] og særlig hvilket utfald deres saker (mál) fik, som var fra hans syssel.”⁷³ På samme måte fikk sysselmennene denne rollen i Jónsbók.⁷⁴ De skulle videreformidle det som ble vedtatt på tinget og selvfølgelig det som måtte være sentralt for deres syssel. Videre blir også lagmennenes posisjon på tinget tydeliggjort i begge lovbøkene, da de bestemmer hvor lenge tinget skal stå.⁷⁵

For å forstå maktspillet mellom kongen og islendingene er det viktig å se hvem som mest trolig stod bak lovendringene. Gjennom å gjøre dette kan man tegne et bilde av maktforholdene mellom de to partene. Der det ikke er tydelig hvem som stod bak, tar jeg utgangspunkt i at det var islendingene. Dette begrunner jeg med at kongen ønsket å overføre de norske lovene til Island i så stor grad som mulig og at islendingene presenterte forslag til en rekke lovendringer ved innføringen av Jónsbók,⁷⁶ og i utgangspunktet var skeptiske til kongemakten.⁷⁷ I tillegg kommer endringene som måtte gjøres for å tilpasse lovene til de lokale forholdene på Island. Endringene i denne paragrafen kom trolig som en blanding av lokale forhold og at islendingene ønsket å sverge til sin egen helgen og møtes på Alltinget på en dag som var bestemt av dem.

Dette er en svært detaljert bolk som er bygd opp slik at den vanskelig kan tolkes på ulike måter. Et eksempel på dette er:

”Nu skal lendmænd og sysselmænd nævne paa midfastetinget til Eidsivatinget saa mange mænd, som her siges: fra Gudbrandsdalen 4 mænd nordenfor Rosten og bønderne skal lægge ut 6 ører til hver nævndemand. Men søndenfor Rosten til Humla 8 mænd og skal bønderne lægge ut ½ mark til hver nævndemann. (...)”⁷⁸

---

⁷² Orning 2011: 123

⁷³ Lv I, §7

⁷⁴ Jb I, §7

⁷⁵ Lv I, §3 og Jb I §3

⁷⁶ Wærdahl 2006: 177

⁷⁷ Keyser 1867: 288

⁷⁸ Lv I, §2

På denne måten forklares det i detalj hvem som skal møte på tinget, og ingenting er overlatt til tilfeldighetene. Det er loven som bestemmer. Dette gjelder også på Island, og lensmennene og sysselmennene var kongens redskaper for å få gjennomført dette. Lensmannen fungerte som sysselmannens stedfortreder da det ofte var flere bygder innenfor hvert syssel og dermed mulighet for at det var behov for han flere steder samtidig.⁷⁹ Nevndemenn var menn som var oppnevnt til å gjøre et oppdrag. I denne sammenhengen er det menn som er oppnevnt som representanter på tinget.⁸⁰ Selv om Taranger på mange måter har rett i at den hører til før selve lovboken, kan man samtidig si at den legger grunnlaget for at lovene skal bli utøvd som de var ment uten at dette nødvendigvis er to motsigende argumenter. Videre i denne bolken, i begge lovbøkene, understrekes lagmannens posisjon da ”tinget skal staa, saalænge lagmanden vil og han finder det heldig av hensyn til sakene og lagrettemændene samtykker”.⁸¹ Lagmannen får gjennom dette, og en rekke andre punkter, en sentral lederrolle på tinget, som dommer.

I tillegg til alle lovene og retningslinjene som i stor detalj beskriver hvordan tinget skal settes sammen og utføres, er det også egne lover for hvilke straffer som skal gis ved ulike lovbrudd på tinget. Mye dreier seg om bøter ved mangel på oppmøte og lignende forseelser. Samtidig er det tatt høyde for hvilke straffer som skal deles ut ved mer alvorlige lovbrudd. Dette beskrives blant annet i paragraf fem i Tingfarebolken:

”Alle de mænd, som er oppnævnt til Frostatings-[Gulatings- osv.] færd, skal være i grid med hverandre, indtil de atter kommer til sit hjem. Men om nogen bryter denne grid, saa at han dræper en mand eller saarer ham lemstersaar, da har han forbrutt fæ og fred, land (jordegods) og løsøre og komme aldrig til landet igjen.”⁸²

Det tilsvarende står skrevet i Jónsbók.⁸³ Årsaken til at det understrekes at medlemmene av tinget skal være i grid, eller legge ned stridsøksen,⁸⁴ når de kommer sammen, har trolig en forklaring i at dette har vært et problem tidligere. Å bli lyst fredløs om man såret eller drepte et annet medlem på tinget sørget for at terskelen for å begå et grovt lovbrudd ble høyere.

---

⁷⁹ Wærdahl 2006: 141

⁸⁰ KLNLM 1980, bind 12: 282

⁸¹ Ibid. §3

⁸² Ibid. §5

⁸³ Jb I, §5

⁸⁴ KLNLM 1980: bind 5, 463

2.2.1 Ulikheter

Ettersom det er tre paragrafer mer i Landsloven enn i Jónsbók, betyr det at bolkene ikke er identiske. Alle de ni første paragrafene i Landsloven er gjengitt i Jónsbók, mens de tre siste er utelatt. Det er vanskelig å lese noe ut fra disse tre lovene som ikke er inkludert i Jónsbók. Paragraf ti setter en begrensning for når man kan bli stevnet til lagmannen,⁸⁵ paragraf 11 beskriver hvordan man skal behandle de som ikke møter opp hos lagmannen etter å ha blitt stevnet,⁸⁶ mens den siste sier at man kan ta saken videre i rettssystemet dersom man ikke blir behandlet i henhold til loven hjemme i bygda eller hos lagmannen.⁸⁷ Videre følger en rekke eksempler på slike forhold. Hvorfor disse lovene ikke er inkludert i Jónsbók er ikke åpenbart. Noe av forklaringen kan ligge i lagmannens posisjon, da han er involvert i alle disse lovene. Generelt ser vi at lagmannens posisjon, i likhet med sysselmannens, er mindre regulert i Jónsbók enn hva den er i Landsloven. Dette kan ha sammenheng med at islendingene ønsket så lite reguleringer fra kongen i sitt styre som mulig.⁸⁸ Om forklaringen av ulikhetene over ligger i maktpillet mellom kongen og islendingene er ikke tydelig, men et eksempel i denne bolken tegner et langt klarere bilde av maktpillet. Dette eksemplet finner vi i paragraf seks i Landsloven:

”Og saaledes skal det altid være, naar lagmanden og andre skjønssomme mænd ser, at folk blir ulovlig og rangt saksøkt (sotter) og stevnet for loven, hva enten det er til lagmanden eller tingstevning eller andre lovsøksmaal (lagasoknir) og han ikke faar dom verken paa penger eller [benegtelses]eder, med mindre den, som søkte, sverger ensed paa, at han trodde, han søkte en retfærdig sak (mál).⁸⁹”

Grunnen til at jeg fremhever denne loven er at den ikke er lagt til i den tilsvarende paragrafen i Jónsboken som ble vedtatt i 1281. Den ble derimot vedtatt gjennom en retterbot i 1294,⁹⁰ noe som gjorde denne paragrafen identisk i de to lovbøkene. Vi finner et lignende eksempel i paragraf ni i denne bolken.

Jeg mener at dette er en viktig brikke i maktpillet jeg skisserer. Man ser raskt etter å ha lest lovbøkene at det er en del ulikheter i lovbøkene som vanskelig lar seg forklare på bakgrunn av lokale forhold. Det er tydelig at kongen har måttet føye seg i en rekke saker for å få vedtatt

---

⁸⁵ Lv I, §10

⁸⁶ Ibid: §11

⁸⁷ Ibid: §12

⁸⁸ Larusson 1960: 78

⁸⁹ Lv I, §6

⁹⁰ Jb I, §6

Jónsbók. Gjennom disse to eksemplene i Tingfarebolken kan det virke som om han har droppet enkelte deler av lovene i den første utgaven av Jónsbók for at islendingene skulle akseptere den, for så å vedta de samme delene senere gjennom retterbøter. En interessant problemstilling i forbindelse med dette er om dette var en bevisst taktikk fra kongemakten. Selv om Magnus Lagabøte døde like før Jónsbók ble innført,⁹¹ var det han som stod bak lovboken. At det var sønnen hans, Eirik II Magnusson som skrev ut disse retterbøtene i 1294 kan tyde på en langsiktig plan. Forklaringen på hvorfor islendingene lot kongen skrive ut disse retterbøtene ligger trolig i en endring i det politiske klimaet. De siste islendingene som styrte under fristatstiden var borte, og motstanden mot kongemakten var ikke lenger like sterk. Dette skyldtes blant annet at Jónsbók hadde blitt benyttet i en del år og at den ble godt likt.⁹²

2.3 Konklusjon

De fleste detaljerte beskrivelsene i de ni første paragrafene i Landsloven finner vi igjen i Jónsbók, og på grunn av de store likhetene helt ned på detaljnivå, er det trygt å konkludere med at selve gjennomføringen av tinget var noe kongen ønsket kopiert fra Landsloven. Det vil si at gjennom å ha utviklet det som står i Tingfarebolken gjennom mange år, var kongen fornøyd med resultatet som kom i Landsloven i 1274 og ønsket å innføre dette så likt som mulig i Jónsbók.

Eksemplene jeg har nevnt hvor kongen har utelatt deler av lovene i 1281 for så å innføre dem ved en senere anledning, er det tydeligste tegnet på et maktspill mellom kongen og islendingene i denne bolken. For det første virker dette å være nokså tilfeldige deler som er utelatt. Dette tolker jeg som at islendingene først og fremst ville vise at de kunne stå imot kongemakten og ikke få tredd lovene nedover hodet uten at de selv hadde noe å si. De ønsket ingen direkte kopi av den norske Landsloven. Videre viser kongen at han senere har benyttet seg av muligheten til å skrive ut retterbøter ved å sette inn de delene som ”manglet” i Jónsbók for å gjøre den så lik Landsloven som mulig. Dette taler for en langsiktig tankegang hos kongemakten, en langsiktig tankegang som ble overført fra en konge til den neste. For å bekrefte denne teorien, er det viktig å finne flere eksempler på denne taktikken fra kongen sin

---

⁹¹ Sigurdsson 2008: 102

⁹² Larusson 1960: 93

side. Foreløpig er det snakk om to eksempler som alene kan legges til grunn for en teori, men som ikke beviser noe før det er lagt frem flere bevis som kan peke mot en tydelig plan.

At de tre siste paragrafene i Landsloven er utelatt viser, i motsetning til avsnittet over, at islendingene fikk gjennom en del endringer. Det er vanskelig å si hvorfor disse ble utelatt, men nettopp det peker mot at det ble gjort etter islendingenes initiativ da kongen ikke tjente noe på disse endringene. Fellesnevneren i de tre lovene er at lagmannen er involvert. Som et resultat av at disse lovene er utelatt blir dermed lagmannens rolle mindre regulert av loven på Island enn hva den blir i Norge.

For å knytte dette opp mot min hypotese om at innføringen av Jónsbók var et maktspill mellom kongen og islendingene hvor de måtte inngå en rekke kompromiss for å få lovboken vedtatt, var trolig Tingfarebolken blant de viktigste for kongen å få overført så komplett som mulig til Island. Her legges selve grunnlaget for utøvelsen av lovene, og siden det ikke er gjort noen betydelige endringer i denne bolken, foruten de eksemplene jeg har skissert, er det grunn til å tro at kongen satte det som en betingelse for forhandlingene. At det er gjort endringer nyanserer bildet slik at vi ser at begge parter måtte gi og ta.

3 Kristendomsbolken (Of the Holy Faith)

Jónsbók og Landsloven er, som nevnt, verdslige lovbøker og har ingen kristenrett. Forklaringen på dette ligger i drakampen mellom kongemakten og kirken fra slutten av 1260-tallet.⁹³ At dette endte med at kongen utelot kristenretten fra både Járnsíða og Jónsbók sier noe om hvor sterkt kirken stod. Likevel ser vi viktigheten av kristendommen i Landsloven og Jónsbók, og spesielt i denne bolken. Blant annet ser vi dette gjennom at folket må sverge sin troskap til Gud og Jesus Kristus.⁹⁴ Dette knytter kongemakten og kirken tett sammen. Det var erkebiskop Jon som gjorde det tydelig for kong Magnus at kongemakten kun hadde ansvar for den sekulære delen av lovgivningen.⁹⁵ Kongen hadde respekt for den sterke kirken og fulgte erkebiskopens ord. Mens bolken inneholder 12 paragrafer i Landsloven, inneholder den kun 2 i Jónsbók. Årsaken til at forskjellen er så stor er at arverekkefølgen til tronen, som er en sentral del i denne bolken i Landsloven, er at den er flyttet bakerst i Jónsbók, etter retterbøtene. Hovedbudskapet i denne bolken, foruten arverekkefølgen til tronen, er at det kun er en tillatt religion i landet: kristendommen.

3.1 Hoveddel

Kristendomsbolken begynner i begge lovbøkene med å understreke at lovene er skrevet på grunnlag av den kristne tro og at dette er den eneste tillatte religion: ”Det er ophavet til vore, Frostatingsmændenes [Gulatingmændenes osv.], love, som er ophav til alt godt, at vi skal holde og have den kristne tro. Vi skal tro paa Gud Fader, himmelens og jordens allmægtige skaper (...).”⁹⁶ Dette er begynnelsen på den første paragrafen som stadfester at lovene er basert på den kristne tro og gjør samtidig kort rede for hva den kristne tro er. Dette understreker poenget i forrige avsnitt om styrkeforholdet mellom kongen og kirken. Kongen var ikke tjent med å trosse kirken, men derimot å spille på lag så langt det lot seg gjøre. I paragraf to ”om kongens og biskopens vælde”, beskrives det hva slags ansvar disse institusjonene sitter med:

---

⁹³ Helle 1974: 137

⁹⁴ Lv II, §1

⁹⁵ KLN 1980, bind 11: 232

⁹⁶ Lv II, §1

“Kongen har av Gud verdslig vælde til verdslige formal, men biskopen aandelig vælde til aandelig formal; og hver av dem skal styrke den andens vælde i rette og lovlige saker og kjende med sig, at de har sit vælde og overbefaling av Gud og ikke av sig selv.”⁹⁷

Også denne paragrafen er kopiert i Jónsbók. Vi vet at det til tider var en intens maktkamp mellom konge- og kirkemakt,⁹⁸ men her står det lovfestet at de to institusjonene skulle arbeide for å styrke hverandre. Selv om bolken er svært kort i Jónsbók, knytter den islendingene til den kristne tro samtidig som den tydeliggjør maktforholdene mellom den verdslige kongen og den geistlige kirken.

3.1.1 Ulikheter

I Jónsbók inneholder denne bolken kun de to nevnte paragrafene, mens den norske Landsloven inneholder tolv. De neste paragrafene i Landsloven beskriver i detalj hvem som skal være konge i Norge med utgangspunkt i kong Magnus, kong Haakons sønn. Det står at han skal være ”konge over alt Norges kongevælde, baade indenlands og likesaa [over] skatlandene”.⁹⁹ Videre følger arverekkefølgen til kronen helt ned til den 13. arv som forteller at hvis ingen av de tidligere nevnte arvingene finnes, er det den nærmeste, eldste mannen som skal være Norges konge. Dersom heller ikke dette finnes, skal de viseste menn i landet nomineres, og den som er best skikket skal bli Norges neste konge. Dette var relativt lite sannsynlig, men er et eksempel på hvor grundig lovboken var.

Ved innsettelsen av en ny konge skulle de hertugene, jarlene, baronene,¹⁰⁰ lagmennene og bøndene i følge Landsloven sverge en ed om å være en lydige og god undersått for kongen, men også kongen var pliktet å gi et løfte:

”Det lover jeg Gud og hans hellige mænd og dette hans folk, som jeg uværdig er sat over, og at jeg skal holde de kristne love, som den hellige kong Olav først satte og andre hans rette eftermænd nu har samtykt mellem kongen og dem, som landet bygger, med begge parters samtykke, og med gode mænds raad at bøte paa dem efter det vet Gud gir mig”.¹⁰¹

Selv om kongen var den øverste lederen i Norgesveldet var han pliktig å forholde seg til loven og kristendommen. Kongen og kirken kunne ha sterke motsetninger, men de var begge avhengige av hverandre for å konsolidere makten sin.

---

⁹⁷ Lv II, §2

⁹⁸ Helle 1974: 137

⁹⁹ Lv II, §4

¹⁰⁰ Lendmenn blir offisielt kalt baroner fra 1277, se Helle 1974: 135

¹⁰¹ Ibid. §8

Paragrafene om arverekkefølgen til tronen er flyttet til slutten av Jónsbók og danner på sett og vis sin egen bolk, men med det samme innholdet vi finner i Kristendomsbolken i Landsloven. Her finner vi også kongeløftet i tillegg til baroneden og bondeeden.¹⁰² At hertugeden og jarleden ikke er inkludert skyldes lokale forhold da disse titlene ikke eksisterte på Island. Det står også at kongens menn måtte sverge troskap og lojalitet til kongen. Det vil si at den store forskjellen her ligger i plasseringen av bolkene. Hvorfor de er flyttet vet vi ikke, men det er nærliggende å tenke seg at maktspillet i forbindelse med innføringen av Jónsbók ligger bak. I forhold til hvordan loven skulle fungere i praksis ville det ikke ha noe å si hvor i lovbookene lovene var plassert så lenge de sa det samme, noe de stort sett gjør. Med utgangspunkt i at kongen ikke ønsket noen store endringer i boken, var dette trolig et ønske fra islendingene, spesielt med tanke på at disse lovene lå i Kristendomsbolken. Kirken var svært opptatt av å skille sin og kongens makt, og det er ikke urimelig å tenke at det var de som ønsket å flytte disse delene.

Eden som lagmennene måtte sverge, skiller seg ut fordi den er mindre tydelig i Jónsbók enn Landsloven. Det er det snakk om ”kongens menn” i Jónsbók, mens eden kalles ”lagmannseden” i Landsloven. Foruten at de i begge lovbookene måtte sverge sin lojalitet til kongen, står det følgende i Landsloven:

”(…) Men overalt, hvor lovbooken ikke klart avgjør saken, der skal jeg saaledes dømme i hver mands sak, som jeg vil svare for Gud paa dommens dag at rettest er efter min samvittighet og dog med de viseste mænds raad, som da er hos mig, saavel mot rik som fattig, ung som gammel, fiende som frænde. Saa være Gud mig huld som jeg sier sandt, gram om jeg lyver.”¹⁰³

Lagmennene i Norge må gjennom denne paragrafen love å ikke ta part i en sak, uansett hvem som er involvert. Som jeg var inne på i Tingfarebolken (Assembly Attendance), får lagmennene og sysselmennene en mindre regulert rolle i Jónsbók. Eden som lagmennene på Island måtte sverge til her var også mindre omfattende i Jónsbók, noe som kan peke i den samme retningen.

Den siste paragrafen i begge lovbookene lovfester at også bøndene måtte sverge ed til kongen og Gud. Men her ser vi også en forskjell hvor islendingene i mindre grad blir knyttet til

---

¹⁰² Schulman 2010: 456, 457

¹⁰³ Jb II, §11

kongen enn nordmennene. Begge er pliktige å sverge sin lojalitet til kongen, men Landsloven er mer utdypende og beskriver hvordan fødte, så vel som ufødte må gi sin lojalitet. Dette forsvarer gjennom at alle nyter godt av hans lover.¹⁰⁴ Det står skrevet at kongen er pliktig å hjelpe alle som bor i landet til sin rett. Dette stiller naturligvis krav til kongen, men samtidig bruker han dette aktivt for å kreve mer av folket. Blant annet skriver han videre at alle er pliktige til å betale ham skatter med begrunnelse i at de nyter godt av hans lover.¹⁰⁵ I følge Jónsbók skulle så mange bønder fra hvert distrikt som kongen ønsket gi denne eden. I teorien kunne han da be alle, men i praksis gjorde han trolig ikke dette med tanke på den sterke motstanden han risikerte.¹⁰⁶

3.2 Konklusjon

Årsaken til at disse bolkene er såpass korte er at lovbookene kun skal konsentrere seg om de verdslige lovene, men den kristne tro var den eneste tillatte, også på Island, og dette var det nødvendig å lovfeste. Andre lover knyttet til troen ble lovfestet i kristenretten.¹⁰⁷

Som vi har sett her, ligger forklaringen på hvorfor denne bolken er lenger i Landsloven enn i Jónsbók i at arverekkefølgen til tronen er flyttet bak i Jónsbók samtidig som at noen av paragrafene fra Landsloven er fjernet eller kuttet ned. Dette er både forklaringer som ligger under lokale forhold og som kan sees på som en del av maktspillet mellom kongen og islendingene. Når årsakene ikke virker tydelige kan det skyldes prosessen med å få vedtatt lovbooken. I tillegg til at store deler av bolken er flyttet i Jónsbók, er det de små justeringene som i størst grad tydeliggjør utfordringene ved innføringen av lovbooken. At lagmennene og bøndene måtte sverge sin troskap til kongen var trolig det viktigste for ham da dette er en forutsetning for at lovbooken skulle bli innført. Med dette mener jeg at kongen var den lovgivende makt og at dette ikke ville ha vært mulig dersom han ikke hadde støtte blant islendingene. Ellers er det igjen en rekke små endringer fra Jónsbók som viser hvor opptatt islendingene var av å få sin egen lovbook og ikke en kopi av den norske.

---

¹⁰⁴ Lv II, §12

¹⁰⁵ Ibid. §12

¹⁰⁶ Larusson 1960: 81

¹⁰⁷ Fra biskop Arne saga vet vi at erkebiskop Jon Raude hadde planer om å lage en kristenrett vinteren 1272-73. Denne skal ha blitt fullført sommeren 1273, se KLN 1980, bind 9: 299

4 Landevernsbolken (Landsloven)¹⁰⁸

Landevernsbolken finnes ikke i Jónsbok. Denne bolken handler om den norske organisasjonen leidangen. Leidangen var en sjømilitær organisasjon under ledelse av kongen. Bøndenes oppgave var å stille med skip, mannskap, våpen og kost. Dette var en organisasjon ment først og fremst som forsvar, men også angrep, både innenriks og utenriks.¹⁰⁹ Selv om den aldri ble innført på Island, kan den, som vi skal se, fortelle mye om maktforholdet mellom islendingene og kongen.

4.1 Hoveddel

At leidangen ikke ble innført på Island forklarer Sigurdsson med at det ikke var behov for et slikt forsvarssystem på grunn av at det ikke var noen fare for angrep utenfra. Dette begrunner han med at Island lå såpass isolert og at det var for lite rikdom å hente der.¹¹⁰ Det er ingen grunn til å betvile denne konklusjonen, men samtidig vet vi at kongen forsøkte å innføre denne organisasjonen på Island mot slutten av 1200-tallet uten å lykkes.¹¹¹ Leidangen kunne også bli brukt i lokale stridigheter så den kunne hatt en funksjon også på Island. Årsaken til at islendingene ikke ønsket denne organisasjonen kan ha vært de store byrdene den innebar. Det krevde mye tid og ressurser å bygge ut organisasjonen, samtidig som det også var ressurskrevende å holde den ved like. Dessuten bodde det omkring 450 000 mennesker i Norge i denne perioden mens det bodde omkring 50 000 på Island.¹¹² Å bygge en så stor organisasjon på Island ville ha krevd mye offer. I biskop Arnes saga¹¹³ kan vi lese at kongen i 1286, fem år etter innføringen av Jónsbók, skrev ut leidang til Island for å forsvare Viken¹¹⁴ på samme måte som han gjorde til nordmennene. Svenskene truet med å angripe Norge og Kong Eirik stevnet 40 mann fra hver fjerding¹¹⁵ på Island og alle håndgangne menn.¹¹⁶ Islendingene aksepterte ikke dette, og ingen dro i leidang. I 1294 skrev kongen ut en retterbot som skulle innføre leidangen på Island, men det finnes ingen bevis på at islendingene tok

---

¹⁰⁸ Denne loven finnes kun i Landsloven

¹⁰⁹ Sigurdsson 2008: 124

¹¹⁰ Ibid.

¹¹¹ Ibid: 125

¹¹² Ibid: 15

¹¹³ Biskop Arnes saga (2007), kap. 109

¹¹⁴ Området rundt Oslofjorden

¹¹⁵ Rundt 965 ble island delt i fire. Hver av disse delene ble kalt *fjerding*. Denne delingen ble brukt i Jónsbók der det var hensiktsmessig. Se KLNMB 1980, bind 3: 381

¹¹⁶ Biskop Arnes saga (2007), kap. 109

denne til seg.¹¹⁷ Dette er svært interessant fordi vi her har et tilfelle hvor islendingene var ulydige ovenfor kongen og nektet å dra ut i leidang selv om det i 1294 var blitt en del av loven. På tross av denne ulydigheten kjenner vi ikke til noen sterke reaksjoner fra kongen.

Det stilles store krav til folket i Landevernbolken. Dette er trolig grunnen til at islendingene aldri godtok den. Dette kan ha sammenheng med at de gjennom leidangen også skulle beskytte Norge, ikke bare Island. Samtidig gir den beskyttelse og det er begrensninger til hva kongen kan kreve. For eksempel står det at:

”(...) **3.** Kongen skal ikke kræve større utbud i fred end halv almenning, med mindre noget saadant nødstilfælde rammer ham, at folket vil yde mere av kjærlighet til ham med gode mænds samtykke, om de møter miskund og godvilje fra hans side. **4.** Ingen almindelige tolde (avgifter) skal kongen eller hans ombudsmænd pålegge os, verken gaver eller veitsler eller hestefôr eller vedhugst, der hvor leding gjøres, undtagen skyssfærd og den andre lydskuld, som lovboken foreskriver. (...)”¹¹⁸

Kongen kunne ikke kreve et større utbud enn halv almenning i fredstid. Almenning er et uttrykk som ble brukt som en betegnelse på ”alle mann” eller alle mann i en gruppe.¹¹⁹ I denne sammenhengen menes det trolig at kongen ikke kunne kreve mer enn at halvparten av alle menn i hvert område stilte til leidang i fredstid. Selv om dette er en stor andel, er det viktig å anerkjenne den begrensningen kongen får gjennom denne loven. Samtidig kan man se den på en annen måte. Selv om det her presenteres en lov som balanserer og begrenser kongens makt, er den åpen for tolkning. Dette er en tid hvor krig og konflikt til tider var en del av hverdagen, og hva som menes med fred kan virke noe diffust. Samtidig vet vi at kongen var avhengig av støtte fra folket, en støtte som fort kunne settes på prøve dersom folket følte at kongen gikk utover sin myndighet han var gitt i Landsloven. Det blir en balansegang mellom kongens og folkets makt som i stor grad reguleres av loven.

Videre følger paragrafer som tar for seg alle tenkelige utfordringer som kan bli aktuelle for institusjonen. Alt fra skipsbygging i paragraf to til landsforræderi i paragraf 18. Det er et tydelig trekk at samtidig som det fremstilles hva kongen *kan* kreve, er det også tydelig hva han *ikke* kan kreve. Dette er noe som går igjen gjennom alle paragrafene i Landevernsbolken, og, som vi skal se, i store deler av både Landsloven og Jónsbók. Ettersom kongen selv bestemte hva som skulle stå i loven kan man spørre seg hvorfor disse begrensningene ble lagt

---

¹¹⁷ KLNLM 1980, bind 10: 442

¹¹⁸ Lv, III, §1

¹¹⁹ KLNLM 1980, bind 1: 98

i embetet. Kongen var avhengig av støtte fra folket for å kunne utøve makten sin. Hirten var sterk, men dersom stormenn ute i distriktene slo seg sammen, kunne kongen risikere at de bygde seg opp enda sterkere styrker. En slik trussel ble mindre ved å innføre en landsomfattende lovbok som også begrenset kongens myndighet.

4.2 Konklusjon

Tidligere har jeg sagt at jeg skiller årsakene til ulikhetene i disse lovbøkene mellom lokale forhold og forhold hvor loven har blitt endret som et resultat av maktkampen mellom kongen og islendingene. At hele denne bolken er utelatt fra Jónsbók kan forklares med begge disse begrunnelsene. Det er ikke tvil om at behovet for denne organisasjonen var større i Norge enn på Island, men samtidig vet vi at kongen i utgangspunktet ønsket leidangen også på Island.¹²⁰

Mye av grunnen til at islendingene ikke ønsket denne institusjonen, var trolig byrdene den medførte samt at de måtte bidra i beskyttelsen av Norge, ikke bare deres eget land. For første gang ser vi at kongen går for langt på Island i og med at han forsøker å innføre leidangen uten at islendingene responderer når han beordret dem ut for å bidra. Denne hendelsen tydeliggjør maktforholdet mellom kongen og islendingene og den skjøre balansegangen kongen baserte makten sin på.

---

¹²⁰ Sigurdsson 2008: 125

5 On Duty to the King (Jónsbók)¹²¹

Den tredje bolken i Jónsbók består kun av tre paragrafer, og det finnes ikke en tilsvarende i Landsloven. Dette gjelder hvem som skal betale skatt, hvordan skattene skal kreves inn og til slutt hvordan fornærmelser fra folk utenfra skal behandles. Hvorfor den er så begrenset skal jeg se nærmere på her. Islendingene ble fritatt fra leidangen, men her ser vi at de ble pålagt noen byrder som nordmennene slapp unna.

5.1 Hoveddel

Ved innføringen av Jónsbók ser vi at islendingene ikke godtok å bli pålagt tyngre byrder enn nordmennene. Denne bolken, som ikke er inkludert i Landsloven forteller noe annet. Forklaringen på hvordan disse lovene ble vedtatt ligger er at det meste ble vedtatt gjennom retterbøter i 1294, 1305 og 1314. Det er altså en bolk som har blitt til gjennom hele den perioden jeg tar for meg i denne oppgaven. Det hjelper oss i forståelsen av hvordan kongemakten systematisk arbeidet for å innføre de norske lovene på Island. I forhold til skatt sier loven følgende:

”Every householder is required to pay taxes and the assembly attendance dues who for each necessary member of his household has a cow or the equivalent in value of a cow (...). Necessary members of his household are all those whom he has to maintain and those workmen he needs to run the farm and household. That is a total of twenty ells from each householder. The king is to take ten ells; the one whom the king appoints is to take he second ten ells (...). Moreover, every single man or woman without a fixed household is to pay this, even though he has no household (...).”¹²²

Her beskriver loven hvem som skal betale skatt og hvor mye de skal betale. Måten den fremstilles på her minner mye om en form for formueskatt. Skatten skal deles likt mellom kongen og den lokale sysselmannen. Dette viser igjen hvor stor og attraktiv rolle sysselmannen hadde fått med de nye lovbøkene. Videre står det hva slags straff man får dersom man ikke betaler i tide. Straffen er en bot som tilsynelatende skal gå uavkortet til kongen. Årsaken til dette er trolig at det var sysselmannen sin oppgave å kreve inn skatter, og at han ikke skal belønnes dersom han ikke utfører denne jobben.

---

¹²¹ Denne bolken finnes kun i Jónsbók.

¹²² Jb III, §1

Neste paragraf forteller at sysselmannen ikke kan reise rundt med mer enn ti mann når han samler inn skatter.¹²³ Det står ingen forklaring på hvorfor det er slik. En teori kan være at kongen ikke ønsket å fremstå som en truende makt, men at skatten skulle være en naturlig del av livet. Videre i denne paragrafen lovfestes det når sysselmennene skal kunne kreve inn skattene. Trolig er dette gjort slik at folk fikk en forutsigbarhet i hverdagen ved å vite omtrent når de måtte ha skatten klar. Den tredje og siste paragrafen i denne bolken handler om islendingers forhold til utlendinger i ulike situasjoner. Det beskrives hvordan man skal gå frem ved uenigheter og hvordan saker skal løses dersom det ikke oppnås enighet.

5.2 Konklusjon

At bolken kun inneholder tre paragrafer er et viktig poeng. Temaet er hvilke plikter islendingene skulle ha overfor kongen. Med det utgangspunktet at islendingene i den første paragrafen blir pålagt noe som ligner på en formueskatt vil jeg tro at har møtt sterk motstand. Om det skulle blitt vedtatt mange lignende lover, kunne kongen ha risikert å miste kontrollen over Island. Generelt gjennom Jónsbók har jeg begynt å se kontrastene av en balanse hvor islendingene får noen fordeler hver gang de blir pålagt noe ekstra. Her finnes ikke dette elementet.

Nøkkelen til å forstå hvordan disse lovene ble godtatt av islendingene er, som nevnt, at de tyngste byrdene her er lagt til som retterbøter i 1294, 1305 og 1314. Faktisk så er nesten hele denne bolken vedtatt gjennom retterbøter. Den opprinnelige Jónsbók er relativt ”snill” mot islendingene og legger ingen nevneverdige større byrder på dem enn hva nordmennene blir pålagt i Landsloven. Det er en tydelig trend at kongen gradvis pålegger islendingene større byrder og vedtar lover i ettertid som gir han bedre kontroll over Island, noe som illustreres her. Som en del av maktspillet mellom kongen og islendingene, utelot kongen de største byrdene på islendingene i den opprinnelige Jónsbók for så å vedta strengere lover ved senere anledninger. I Tingfarebolken trakk jeg frem to eksempler hvor kongen hadde utelatt deler av lovene i 1281 for så i 1294 å innføre det som var utelatt slik at lovene i de to lovbookene stemte overens. Her ser vi eksempler på at kongen faktisk dro det enda lenger og innførte tyngre byrder på islendingene enn nordmennene. Sett ut fra plasseringen av denne bolken i lovbooken, er det nærliggende å tenke seg at dette skulle kompensere for byrdene nordmennene fikk gjennom leidangen, men som islendingene aldri godtok. Dette kan

---

¹²³ Ibid.

muligens sees i sammenheng med at islendingene nektet å dra ut i leidang i 1286 og at kongen forsøkte å innføre leidangen gjennom retterbot i 1294, det samme året han innførte noen av disse lovene.

6 Mannhelgebolken (Personal Rights)

Den fjerde bolken i de to lovbøkene tar for seg hvordan ulike alvorlige lovbrudd skal straffes. Her er det lover om alt fra utroskap til hendelser hvor mennesker blir drept av dyr og hvem som er ansvarlig. Dette er en bolk som det er gjort relativt få endringer på i Jónsbók. Som et utgangspunkt ser vi at denne bolken inneholder 30 paragrafer i begge lovbøkene.

6.1 Hoveddel

I første kapittel i Mannhelgebolken i Landsloven etableres innbyggernes posisjon i samfunnet allerede i første setning: ”Det er først i vor mannhelg, at hver vor landsmand i Norges kongerike skal være fredhellig for den anden indenlands og udenlands”¹²⁴ Dette står ordrett skrevet av i Jónsbók,¹²⁵ også denne delen om ”Norges” kongerike. Island ble dermed, også i Jónsbók, regnet som en del av Norge, og innbyggerne ble beskyttet av loven. Dette utgangspunktet ble endret dersom man begikk drap:

”Men om et menneske dræper et andet menneske, da har det forbrutt alt, hva det eiet, alene undtagen sine odelsjorder, enten en kar dræper en kvinde eller kvinde dræper karmand, med mindre han har begaaet skjændseldrap (skemdarving) eller gjort nidingsverk.”¹²⁶

Det samme står skrevet i Jónsbók, foruten dette med odelsjorder, da det ikke ble innført på Island. Dette er altså utgangspunktet for hele denne bolken. Her skiller ikke loven på rik og fattig eller kvinne og mann. Overfor loven er de like når det kommer til slike forbrytelser. Det var i alle fall slik kongen ønsket det. Om en person tar livet av et annet menneske, mister man så og si alle rettighetene sine. Det kan være av betydning på hvilken måte og i hvilken sammenheng man tar livet av noen på. Ved et skjændseldrap begår drapsmannen ærekrenkende handlinger overfor den drepte mens betegnelsen på nidingsverk er noe slikt som ”en gjerning av en særlig foraktelig karakter”.¹²⁷ Disse begrepene er dermed veldig like og brukes, sammen med ubotmaal, om hverandre i Landsloven. Den viktigste fellesnevneren er at personer som begår slike lovbrudd, blir lyst fredløse. Mens enkelte lovbrudd straffes med

---

¹²⁴ Lv IV, §1

¹²⁵ Jb IV, §1

¹²⁶ Lv IV, §2

¹²⁷ KLNLM 1980, bind 12: 299

bot(botmaal), er ubotmaal lovbrudd som ikke kan straffes med bøter, men automatisk fører til fredløshet.¹²⁸

Begrepet fredløs kunne ha ulik betydning ut fra hvor alvorlig forbrytelse man begikk. Man kunne i mange tilfeller få freden tilbake dersom lovbruddet ikke var for alvorlig og personen betalte en bot til kongen. Men i de mest alvorlige sakene var det ingen vei tilbake.¹²⁹ I enkelte tilfeller skal dommeren som dømte en mann fredløs ha vært pliktig å drepe personen på stedet. I andre tilfeller ble det ”bare” oppfordret til drap på den fredløse. Dette vil si at det å bli dømt fredløs mer eller mindre betydde det samme som å få dødsstraff og at han aldri kunne få omgjort denne dommen.¹³⁰ I beste fall kunne han klare rømme og forsøke å starte på nytt et annet sted. På Island ble man i fristatstida lyst fredløs for alle alvorlige forbrytelser, og det var først ved innføringen av Jónsbók at det norske systemet ble satt i praksis.¹³¹ Det å bli dømt fredløs var ikke nødvendigvis ubetinget i Danmark eller Sverige, men i Norge kunne i utgangspunktet ikke en gang kongen oppheve dommen.¹³²

Skjændselsdrap, nidingsverk og ubotmaal er begreper som beskriver ulike typer drap som eksempelvis beskrives på denne måten: ”Det er og nidingsdrap om nogen myrder et menneske. Det er nidingsdrap, om nogen hævner tyver. Det er og nidingsdrap hvis nogen hævner sig paa andre end gjerningsmand eller anstifter”.¹³³ Det er grunn til å stoppe opp ved et av disse sitatene; ”det er nidingsdrap om nogen myrder et menneske” står det skrevet i Landsloven. Det kunne man trodd betydde at alle drap er nidingsverk, noe som kan være forvirrende i og med at det ville ha gjort mange av de andre lovene overflødige. Dette er altså ikke tilfellet. Det var en klar forskjell mellom drap og mord. Med mord mente man kun tilfeller hvor morderen forsøkte å skjule gjerningen, for eksempel ved å gjemme liket.¹³⁴ Alle mord er altså, i denne sammenhengen drap, men alle drap er ikke nødvendigvis mord.

6.1.1 Ulikheter

Den mest åpenbare forskjellen mellom disse bolkene ligger i paragraf 18 i Jónsbók. Den åpner for en mulighet til å tolke loven. Den åpner for å gi personer som har begått lovbrudd

---

¹²⁸ Ibid, bind 12: 632,633

¹²⁹ Ibid, bind 4: 603

¹³⁰ Ibid, bind 3: 260

¹³¹ Ibid, bind 4: 604

¹³² KLNLM 1980, bind 3: 260

¹³³ Lv IV, §3

¹³⁴ KLNLM 1980, bind 3: 261

på Island som tilsvarer at de blir lyst fredløse, men hvor tinget og sysselmannen mener at det finnes formildende omstendigheter, en ny sjanse:

”Now if someone injures another or commits some other act that leads to outlawry which the presiding judge and the sheriff and other prudent men think is due to some necessity or extenuating circumstance, the he may keep his life and limbs, but he is to pay compensation to the dead man’s heir and a fine to the king.”¹³⁵

Dersom dette skjer, står det videre forklart i en retterbot fra 1314 at den tiltalte skal bringes til Norge og dømmes av kongen. Dette er en veldig interessant retterbot til Jónsbók som ble lagt til av kongen i 1314:

”And every man who injures someone is to go abroad to Norway as soon as he can, even if some necessity has driven him to do this act. When he comes before the king, he shall be the recipient of whatever mercy the king decides to show him regarding his return to Iceland”¹³⁶

Dette kan virke som et relativt lite tillegg ved første øyekast. Men denne retterboten sier at alle som skader noen andre skal dra til Norge så raskt som mulig og bli dømt av kongen. Hvordan dette ble gjort i praksis vet vi ikke, men det setter kongen over islendingene på en helt annen måte enn tidligere, noe som taler for at det var kongen som tok initiativ til retterboten. Ved å se på lovene som ble vedtatt i 1281, ville trolig ikke denne loven ha blitt vedtatt i den opprinnelige Jónsbók, noe som taler for et endret politisk klima. Tidligere har jeg sett på retterbøter kongen har lagt til for at Jónsbók skal bli så lik Landsloven som mulig. Her ser vi en annen måte kongen bruker dem for å få mest mulig makt.

De to første paragrafene i Landsloven er samlet i én i Jónsbók. Dette kan ha vært gjort av praktiske grunner da disse paragrafene er relativt korte i Landsloven. Eventuelt kan det igjen være et tegn på maktkampen mellom kongen og islendingene, ettersom det ikke nødvendigvis er så store endringer som gjenspeiler denne maktkampen. Mens islendingene ville skape noe eget i så stor grad som mulig, ville kongen innføre en så lik lovbok som Landsloven som mulig. Dette kan ha resultert i små variasjoner slik vi ser her.

Også i denne bolken finner vi noen eksempler på taktikken kongen hadde i maktspillet med islendingene med å utelate deler av Landsloven for å få innført Jónsbók, for å senere innføre

---

¹³⁵ Jb, IV, §18

¹³⁶ Ibid.

lovene gjennom retterbøter. Jeg kommer ikke til å bruke så mye plass ved å vise eksempler på dette her fordi det ligner mye på slik det ble gjort i Tingfarebolken. Det er ikke nødvendigvis så viktige lover, men de viser tydelig en av kongens viktigste taktikker i dette maktspillet. Disse eksemplene finner vi i paragraf 22, 24, 26 og 29 i Jónsbók. Retterbøtene er hentet fra de tilsvarende paragrafene i Landsloven.¹³⁷ Retterbøtene som var skrevet ut på denne måten i Tingfarebolken ble innført i 1294. Forskjellen her er at de ble skrevet ut både i 1294 og 1314. Jeg stilte spørsmålet i forbindelse med disse retterbøtene i Tingfarebolken om dette kunne være en langsiktig plan fra kongens side, spesielt med tanke på at det var Magnus Lagabøte sin sønn, Eirik som skrev ut retterbøtene i 1294. Denne teorien forsterkes i dette eksemplet da noen av retterbøtene som innførte lover fra Landsloven til Jónsbók i denne bolken ble skrevet ut i 1314 av en tredje konge, Håkon V Magnusson, også sønn av Magnus Lagabøte.

Her har jeg sett på ulikhetene i lovbøkene, men generelt ser vi at dette er en bolk med relativt få variasjoner. Dette forteller oss at denne bolken var viktig for kongen. Hvilke straffelover som gjelder i et samfunn er med på å forme det og dets verdier. For eksempel beskrives det gjennom en rekke lover hvordan man skal forholde seg til en kriminell mann. Det beskrives strenge straffer for å hjelpe en kriminell selv om han er i familie med hjelperne. Noe annet som fremhever verdiene loven står for er de strenge straffene man kan få ved bruk av skjellsord og baktaling.¹³⁸ Noe av det islendingene reagerte sterkest på i deres motstand mot kongemakten, var de strenge straffene og de store bøtene,¹³⁹ men vi ser gjennom denne bolken at straffene og bøtene stort sett ligger på samme nivå som i Landsloven. Noe som kan ha spilt en rolle her var at islendingene var, som Schulman presiserer, et svært fattig folk¹⁴⁰ og at de generelt hadde mindre ressurser og at disse bøtene var en større byrde for dem enn for nordmennene.

6.2 Konklusjon

I denne bolken ser vi at kongen skrev ut en retterbot som skulle gi ham større mulighet til å blande seg inn i saker på Island. Det at det står at alle som skader noen skal bli brakt til Norge for å få sin dom av kongen er neppe noe som ble fulgt slavisk, men det denne loven gjorde, kanskje mer symbolsk enn i praksis, var å gi kongen rett til å gjøre dette. Islendingene som

---

¹³⁷ Lv og Jb IV, §22, 24, 26 og 29

¹³⁸ Lv og Jb, IV §24, 25

¹³⁹ Larusson 1960: 81

¹⁴⁰ Schulman, 18

ved innføringen av Jónsbók hadde kjempet hardt for å begrense kongens makt over dem,¹⁴¹ godtok her at de kunne bli sendt til Norge og dømt av kongen dersom de skadet noen på Island. Dette viser tydelig endringen i det politiske klimaet på Island gjennom perioden.

Videre finner vi også i denne bolken en rekke eksempler på maktsillet mellom kongen og islendingene. Spesielt tydelig er disse delene av noen av lovene som er fjernet fra Jónsbók i forhold til slik de står i Landsloven for så å bli innført gjennom retterbøter. Dette styrker helt klart min hypotese, samtidig som den med rette kan sette i tvil Larusson sin teori om at kongen anerkjente Island som et særegent lovgivningsområde.¹⁴² Hvis denne teorien hadde stemt, ville ikke denne trenden ha vært så gjennomgående. Dersom kongen hadde anerkjent Island på denne måten, ville han ikke ha skrevet ut alle disse retterbøtene for å fjerne de forskjellene islendingene hadde forhandlet seg frem til 1281.

---

¹⁴¹ Larusson 1960: 81

¹⁴² Ibid: 77

7 Arvetallet (Marriage and Inheritance)

Den femte bolken i Landsloven og Jónsbók inneholder lover som omhandler arv og ekteskap. I Landsloven inneholder bolken 25 paragrafer, mens den i Jónsbók inneholder hele 35. Vi skal se at de paragrafene som er i Landsloven i stor grad er inkludert i Jónsbók, samtidig som Jónsbók tar fatt i en problemstilling som mer eller mindre er utelatt fra Landsloven, nemlig hvordan samfunnet skal forholde seg til de gamle og de fattige.

7.1 Hoveddel

Første paragraf i begge bøkene omhandler kvinners giftemål. Det gjøres klart at far og mor skal bestemme hvem datteren deres skal gifte seg med. Dersom de ikke er i live er det den nærmeste mannlige slektningen til foreldrene som skal bestemme.¹⁴³ Videre er denne paragrafen stort sett kopiert i Jónsbók, og omhandler hovedsakelig detaljer rundt medgift og arv. En sentral forskjell er likevel at det i Jónsbók ble lagt til en retterbot som omhandler situasjonen hvor en kvinne gifter seg uten samtykke av faren eller den nærmeste mannlige slektningen som har fått ansvaret for giftemålet. Jónsbók sier følgende om hva som vil skje dersom dette finner sted:

”If a woman marries without the consent of her father, brother, mother or the marriage-man¹⁴⁴ who is to arrange her marriage, then she has forfeited all the inheritance that she had a right to from the marriage-man,¹⁴⁵ just as if she had not been born, unless the marriage-man wants to deprive her of an equal match, then she may marry with the consent of her other prudent kinsmen if they think that match an equal or better one, and they are able to vouch for that with their oaths, but one shall still first seek the marriage-man’s agreement.”¹⁴⁶

Denne retterboten ble skrevet av kong Eirik Magnusson i 1294. Hvorfor kongen ikke skrev en lignende retterbot til den norske Landsloven er av den enkle grunn at dette allerede var tatt høyde for. Igjen ser vi altså denne taktikken fra kongen. Retterboten i Jónsbók som er skrevet i avsnittet over, er en del av paragraf to i Arvetallet i Landsloven som omhandler hva som

---

¹⁴³ Lv V, §2 og Jb V, §1

¹⁴⁴ The marriage man is one who has the authority to arrange the marriage of an unmarried woman. The marriage man was usually the woman’s father; but he might be a brother or other near kinsman, or even a guardian if near kinsman were wanting. I Schulman 2010: 85

¹⁴⁵ Retterbot (Rb) i Jb 2010: V, §1

¹⁴⁶ Jb V, §1

skal gjøres dersom ”en kvinde gifter sig uten frænders raad”.¹⁴⁷ I utgangspunktet er det vanskelig å se hvorfor denne delen ikke ble inkludert allerede i den opprinnelige utgaven av *Jónsbók*, men trolig kan også dette forklares gjennom maktspeillet mellom kongen og islendingene. Ut fra innholdet i resten av loven er det ingen åpenbar grunn til at islendingene skulle ha ønsket å fjerne denne loven. At kongen fjernet den er enda mindre trolig da han ønsket å innføre de norske lovene i så stor grad han kunne. I mine øyne virker da maktspeillet mellom kongen og islendingene som den mest trolige forklaringen. Islendingene ønsket loven fjernet for å distansere seg fra Landsloven.

I Mannhelgebolken i begge lovbøkene er en paragraf som beskriver hva som skal gjøres dersom en mann finner en annen i seng med sin kone. Der ble det kun fokusert på hva slags straff *mannen* skulle få. Her, i arvetallet, blir det klart hva slags straff kvinnen fikk dersom hun var utro mot mannen sin:

” 1. Men om en kone ligger hos en anden mand end sin egtemand eller skiller sig fra ham sakløst mot Guds og menneskers lov, da har hun forbrutt sin tilgave. Men om egtemanden tilbyr hende samliv, men hun vil ikke, da skal han forvalte hele boet, saalænge hun lever, men siden skal hendes nærmeste arving ta medgiften, men ikke tilgaven.”¹⁴⁸

Tilgave er en betegnelse på brudgommens tillegg til brudens medgift.¹⁴⁹ Loven legger til at dersom de blir enige og han tilgir henne, kan hun slippe unna. Eller som det står skrevet i *Jónsbók*: ”If they come to an understanding and he takes her back, then it is like nothing happened.”¹⁵⁰ Men om hun igjen ligger med en annen mann, kan han forvalte hennes gods så lenge hun lever uten å tilby å ta henne tilbake. Skjer det derimot at mannen ikke tilbyr å ta henne tilbake etter det første sidespranget, selv om hun tilbyr det, får hun tilbake medgiften, men ikke tilgaven. Ved å sammenligne straffen til konen med den til mannen hun har vært til sengs med er det tydelig at det er mannen som blir straffet hardest. Enten gjennom mannebot som beskrevet i Landsloven eller av en forsamling på tolv menn som beskrevet i *Jónsbók*. Mens kvinnen, hvis hun tilbyr mannen å ta henne tilbake og ikke gjentar synden, kan slippe fra det hele uten juridiske følger. Det stilles i tillegg krav til mannen dersom han går til sengs med en kvinne han har lovet å gifte seg med. Dersom han ikke kan gi henne det han har lovet,

---

¹⁴⁷ Lv V, §2

¹⁴⁸ Ibid: §5

¹⁴⁹ Datteren fikk ikke arv dersom hun hadde en bror. Hun fikk istedet medgift som foreldrene ga henne når hun giftet seg. Dersom foreldrene var døde, var det giftingsmannen (marriage man) som fikk dette ansvaret. I KLN 1980, bind 11: 519

¹⁵⁰ Jb V, §5

skal han få en passende straff bestemt av tolv menn.¹⁵¹ Denne straffen gjelder også på Island da den er beskrevet på nøyaktig samme måte i Jónsbók.¹⁵²

Jónsbók følger Landsloven i denne paragrafen, og jeg ser ingen justeringer i Jónsbók av betydning. Det er tydelig at det har vært mange spørsmål rundt dette temaet da det er tatt høyde for mange ulike hendelsesforløp. Ettersom det ikke er kommet tillegg til denne loven verken i Landsloven eller i Jónsbók, har den trolig vært tilstrekkelig til å løse slike saker.

7.1.1 Arverekkefølgen

Videre følger paragrafen som beskriver arverekkefølgen svært detaljert helt ned til den trettende i rekken. Dette gjelder den norske Landsloven så vel som Jónsbok. Arverekkefølgen i Jónsbók er så og si kopiert direkte fra Landsloven. Jeg kan heller ikke se noen grunn til at de skulle ha gjort det på noen annen måte, så lenge islendingene ikke protesterte, da arverekkefølgen er svært sentral i forhold til oppbygningen av samfunnet og hvilken status de ulike samfunnsgruppene skulle ha. Målet til kongen var som kjent å overføre det norske systemet til Island. For å vise hvordan denne bolken er bygd opp, står det følgende under ”første arv”:

”1. Det er den første arv, at egtefødte barn tar arv efter sin far og sin egtefødte mor efter Guds og menneskers lov, og den sønnesønn som er egtefødt og har egtefødt far, med mindre hans far før har faat hele sin arvelod, og arver dog sønnesønn før arven gaar til anden arv.”¹⁵³

Dette er den første delen av første arv som fortsetter med å ta høyde for hvordan arven skal fordeles mellom søsken. For eksempel skal to døtre ha like mye som en sønn. Dersom det er snakk om odel, skal den gå til sønnene, mens døtrene får eventuell annen eiendom (utjorder) og eiendeler. Første arv er helt identisk i begge lovbøkene, men det er en ting som er verdt å merke seg. Siste avsnitt i Landsloven lyder som følger:

”Saa er og stadfæstet over hele landet, at saasart en mand fæster sig en kvinde efter Guds lov og med deres begges samtykke, da er alle de barn, som har med den kvinde, lovlige til arv kommet, hva enten de er avlet før fæstemaalet eller efter.”¹⁵⁴

---

¹⁵¹ Lv V, §5

¹⁵² Jb V, §5

¹⁵³ Lv V, §7

¹⁵⁴ Ibid: §7

Ifølge denne loven får altså barn født før ekteskap de samme rettighetene som om de skulle vært født etter. Det interessante her er at denne loven ikke var inkludert i den opprinnelige Jónsbók. Den ble først lagt til av kong Håkon Magnusson 1314. Den er også mer forklarende og tar høyde for ting som ikke blir tatt høyde for i Landsloven:

”Whenever a man betroths a maiden or woman in accordance with God’s laws and with both of their consent, then all those children which they have are lawfully entitled to inherit, regardless of whether they were conceived before the betrothal or after, with the exception of those who were conceived in adultery. And that is a lawful betrothal according to what the old law book of the land indicates, but no other, when a man takes the hand of a maiden or woman in the presence of discerning witnesses and betroths her with the appropriate words. The children of those, however, who bind themselves in matrimony in any other way are not lawfully entitled to inherit.”¹⁵⁵

Dette er en lignende sak som den i starten av denne bolken hvor Kong Håkons bror Eirik i 1294 la til en retterbot angående kvinners rettigheter ved giftemål. Dette var en del som allerede stod i Landsloven, men som ikke var inkludert i Jónsbók. Samtidig som han la til det som allerede stod i Landsloven, la han også til at barn som var unnfanget i utroskap ikke fikk rett på arv selv om foreldrene senere ble gift. Det blir også understreket her at det må være giftemål i henhold til loven for at barna skal få de rettighetene som her er gitt dem. Denne retterboten førte altså til at loven ble mer omfattende på Island enn den var i Landsloven. Taktikken til kongen med å gi etter for islendingene ved innføringen av Jónsbók i 1281 for så å vedta retterbøter senere viser seg stadig som en sterk trend gjennom Jónsbók, men her blir den dratt enda lenger ved at retterboten inkluderer deler som ikke finnes i Landsloven. Dette kan skyldes ulike faktorer som vi ikke kjenner til, men det viser at kongen går ut over tanken om at Jónsbók skulle være en kopi av Landsloven.

En faktor jeg har sett lite på så langt er hvem som har tatt initiativet til de ulike retterbøtene. Stort sett er det tydelig da de enten peker klart i retning av en styrket kongemakt eller ikke. Her er det snakk om en lov som fokuserer på et religiøst prinsipp om å ikke få barn før ekteskapet. På grunn av at brevet kong Håkon skrev da han blant annet innførte denne retterboten i 1305 er bevart, vet vi at dette var et ønske fra islendingene.¹⁵⁶ Denne retterboten, sammen med en rekke andre viser at kongemakten i stor grad aksepterte forslagene til lovendringer islendingene ba om – så lenge de ikke svekket kongemakten.

---

¹⁵⁵ Rb i Jb 2010: V, §7-1

¹⁵⁶ Schulman 2010: 411

Videre fortsetter arven blant annet fra bror som den rettmessige tredje arvingen gjennom morens legitime bror med den samme moren sammen med den legitime sønnen til hans legitime søster med samme mor som den åttende arvingen(e). Den trettende og siste mulige arvingen er som følger: ”Den 13de arv, som frilledatter tar. Nu er hun ikke til, da tar samfædre bror, frillesøn. Men om han ikke er til, da tar samfædre søster, frilledatter, (...)” Slik fortsetter det til firmenningene får arven. Om heller ikke de lever, går hele arven til kongen.¹⁵⁷ Dette gjelder både Landsloven og Jónsbok. Det er tydelig at dette er en fast arverekkefølge som er kopiert direkte fra Landsloven og inn i Jónsbok.

Arverekkefølgen kan fortelle oss mye om ulike gruppers posisjon i samfunnet. I første arv er det tydelig at sønner hadde krav på en større andel av arven enn døtre. Sønnen(e) skal i utgangspunktet arve dobbelt så mye som døtre(ne). Det er videre spesifisert at dersom det er snakk om odel, vil denne jorden gå til sønnen(e). Det nevnes mange dersom/hvis-situasjoner i arvetallet. Dette er naturligvis en sikkerhet som er der for å kunne svare på alle mulige situasjoner som kunne oppstå. Samtidig minner det oss på hvor skjørt livet var på denne tiden. Selv om man antar at befolkningen ble mer enn fordoblet i Norge i høymiddelalderen, fra omkring 170 000 i 1050 til rundt 400 000 i 1300, var fortsatt barnedødeligheten høy og risikoen for å ende opp uten arvinger dersom man kun regnet den nærmeste familien var stor.¹⁵⁸ Av den grunn var det trolig nødvendig med en slik omfattende arverekkefølge. Samtidig er den så omfattende at det er lite trolig at det skjedde ofte at arven gikk til kongen gjennom denne loven, i alle fall i de første tiårene etter at loven ble vedtatt.

Man kan på mange måter si at denne bolken gjorde at loven var forberedt på det verst tenkelige scenarioet. Som vi vet, inntraff dette i Norge rundt 1350. I forbindelse med Svartedauden ble hele samfunn og familier utslettet.¹⁵⁹ Dette ligger utenfor tidsperioden jeg fokuserer på, men det er interessant å se hvordan en lov som strengt talt ser mer omfattende ut enn nødvendig, her blir nødvendig.

I perioden jeg fokuserer på (frem til 1319), er det lite trolig at kongen tilgrep seg mye land gjennom arverekkefølgen. Mer aktuelt for å oppnå det, var trolig en annen paragraf. Paragraf

---

¹⁵⁷ Lv V, §1

¹⁵⁸ Orning 2011: 158

¹⁵⁹ Ibid: 228

11 i Arvetallet i Landsloven forteller om hva som skulle skje dersom arvingene ikke var til stede for å ta imot arven:

”Alltid naar nogen dør og der ingen arving er i nærheten til at indtale arven, da skal den staa værdsat i dens hjem, hvor manden er død, under fuld borgen i 12 maaneder. Men om der ikke kommer nogen lovlig arving inden 12 maaneder, da skal kongen ta den vurderte arv og forvare den og tilegne sig den, om der ikke kommer nogen lovlig arving inden 10 aar.”¹⁶⁰

Gjennom denne loven er det mer trolig at kongen mottok arv fra sine undersåtter. Spesielt hvis det ikke fantes noen nære arvinger, kan det ha skjedd at fjernere arvinger aldri fikk vite hva de hadde rett på da avstandene ofte var store og kommunikasjonen dårlig. At det gikk ti år før arven offisielt ble tilhørende kongen, ga arvinger god tid til å kreve det dersom de eksisterte. Som tidligere nevnt, er selve arverekkefølgen nærmest kopiert fra Landsloven og inn i Jónsbók. Dette gjelder derimot ikke resten av bolken. Blant annet er ikke den nevnte paragraf 11 om hva som skjer dersom arvingene ikke er til stede for å motta arven tilsvarende i Jónsbók som det er skissert over. I Jónsbók er kapitlene delt opp annerledes, og innholdet i paragraf 11 i Landsloven, er delt opp i to kapitler i Jónsbók. En av disse er paragraf 17, hvor det står det følgende:

”Whenever someone dies and there is no heir at hand to claim the inheritance, then the appraised inheritance shall remain in the home where the man died, with full surety, until the heir or the one who by law is entitled to the recipient of this inheritance arrives.”¹⁶¹

Denne delen er relativt lik som i den første delen av paragraf 11 i Landsloven. Den mest sentrale forskjellen er at mens kongen har ansvaret for å ta vare på eiendommen i ti år før den faller til han eller den rettmessige arvingen dukker opp, tillegges ikke dette ansvaret til en spesifikk person i Jónsbók. Den andre delen som omhandler resten av problemstillingen som tas opp i paragraf 11 i Landsloven, finner vi i paragraf 20 i Jónsbók:

”Whenever someone does not claim an inheritance because of ignorance and yet is entitled to inherit, then he shall have claimed it within ten years, after he has returned to Iceland and is of age, if he has the wits to do so, or compelling necessity prevents him.”¹⁶²

Hvorfor bestemmelsene her er noe annerledes enn i Landsloven vet vi ikke sikkert, men ut fra måten loven er formulert på, virker det som om en vanlig grunn til å ikke være tilstede for å

---

¹⁶⁰ Lv V, §11

¹⁶¹ Jb, V §17

¹⁶² Ibid: §20

kreve arven var at man ikke var på Island. En av grunnene til dette kan ha vært at flere islendinger oppholdt seg i Norge gjennom lengre perioder. Dette skapte et litt annet bilde enn i Norge. Kommunikasjonen gikk tregt, og det var ikke sikkert arvingene hadde muligheten til å reise til Island for å ta imot arven. At kongen ikke blir gitt ansvaret for å forvare landet i Jónsbók slik han blir i Landsloven trenger ikke ha sammenheng med at kongen ikke oppholdt seg på Island. Selv om det står skrevet "kongen" i Landsloven, var det trolig hans syssel-, eller andre ombudsmenn som hadde denne jobben i praksis. Derfor er det rimelig å tenke seg at det ikke var lokale forhold som endret lovene her. Igjen ser vi at sysselmannsrollen blir mindre regulert i Jónsbók.

Man kan se tydelige tendenser fra maktspeillet mellom kongen og islendingene i disse eksemplene. At det ble gjort endringer som ikke nødvendigvis skilte lovøkene fra hverandre juridisk, men blant annet i inndeling som her, virker også å være en trend. At paragrafer ble slått sammen eller delt var ikke uvanlig. Slike endringer tjente ikke kongen, og vi kan derfor anta at det var islendingene som tok initiativ til dette. Selv om kongen ikke kan ha tjent på disse endringene i utgangspunktet, kan han ha brukt dette som en del i maktspeillet for å få gjennom andre, viktigere lover.

7.1.2 Ulikheter

Allerede i de tidligere delene av dette kapitlet har jeg tatt for meg noen av ulikhetene i bolken. Mot slutten av bolken finner vi mange flere. Arvetallet i Landsloven avslutter med to paragrafer som forteller om begrensninger i forhold til bryllupsfester og gravøl. Paragraf 24 forteller at det i Norge, i større grad enn andre land, har vært vanlig å bruke mye penger i forbindelse med bryllup. Resultatet av dette har i flere tilfeller vært at familier har satt seg i stor gjeld som senere har bydd på problemer. Måten Landsloven prøver å løse dette på er å sette en grense for bryllupsfeiringen på to dager. Dersom denne loven ble brutt, måtte gjestene så vel som verten betale bot til kongen.¹⁶³ Når det gjelder gravøl, kommer det tydelig fram at det har vært problemer i forhold til alkoholmisbruk. Blant annet nevnes det at det ved flere tilfeller har oppstått alvorlige ulykker og drap i forbindelse med gravøl, grunnet for mye alkohol. Også dette ble, etter Landsloven tredde i kraft, straffet med bøter.¹⁶⁴

---

¹⁶³ Lv, V §24

¹⁶⁴ Lv, V §25

Landsloven brukes her som et verktøy for å regulere samfunnet på familieplan i den retning kongen ønsker det. Her har tradisjonene antagelig vært at det i forbindelse med bryllup ble en æressak rundt det å holde store og lange bryllupsfeiringer, mens det i forbindelse med gravøl ble, i alle fall i visse kretser, en tradisjon å drikke store mengder alkohol. Disse lovene finner vi ikke igjen i Jónsbók. Også her kan vi trolig se til maktbalansen mellom kongen og islendingene for å finne en forklaring på hvorfor det var slik. Dette var lover som gikk inn og regulerte viktige deler av folks liv. Ved å se på motstanden fra islendingene mot kongemakten, er dette et godt eksempel på saker de ikke ønsket at kongemakten skulle styre. Samtidig kan man tenke seg at dette var en type lover som kongen ikke var så opptatt av at skulle bli innført på Island. Han var avhengig av at bøndene i Norge for eksempel var i stand til å stille opp i forbindelse med leidangen, og dersom de drakk seg fra gård og grunn, kunne dette systemet bli svekket.

7.1.2.1 Fattige og trengende i Jónsbók

Mens denne bolken kun inneholder 25 paragrafer i Landsloven, ser vi at det begynner en ny seksjon under den samme bolken i Jónsbók. Her rettes fokuset fra arv til de fattige i samfunnet. Hovedpoenget er å fortelle hva samfunnet skal gjøre for de fattige.

Det kanskje viktigste i denne seksjonen blir nevnt allerede i den første setningen. Alle menn er pliktige å ta vare på sin mor og far, ”ekte” eller ”uekte”, samt eventuelle barn. Dersom han ikke hadde mulighet til dette, måtte han bidra med alt han kunne og gi dette til den neste i arverekken som da måtte ta vare på foreldrene.¹⁶⁵ Også før dette ble lovfestet var det vanlig at barna tok vare på foreldrene når de ble så gamle at de trengte hjelp. Faktisk så hadde man utviklet en organisasjon, reppen, som delte Island inn i geografiske områder. Formålet med denne organisasjonen var at bøndene skulle hjelpe hverandre ved behov. Dette var en lignende organisasjon som gildet¹⁶⁶ i Norge som var tuftet på det samme prinsippet. Nøyaktig når denne organisasjonen ble til vet vi ikke, men det er bred enighet om at den var velutviklet i 1096/97.¹⁶⁷ Altså var den velutviklet i perioden jeg ser på her, men den var ikke lovfestet før Jónsbók.

---

¹⁶⁵ Jb, V §23

¹⁶⁶ Trolig tilhørte alle bonder i Norge på 1200-tallet et gilde. Disse skulle støtte hverandre i alle saker. Og var en sikkerhet, spesielt etter kongemakten ble styrket på bekostning av høvdingene. I Sigurdsson 2008: 188

¹⁶⁷ Sigurdsson 2008: 205

Dette er en viktig forskjell mellom Landsloven og Jónsbók. Selv om det fantes et lignende system i Norge, ble det aldri lovfestet. Det er vanskelig å si hvordan denne loven ble skrevet inn i Jónsbók da det ikke finnes en lignende lov i Landsloven, men den kunne bety veldig mye for de som falt utenfor det systemet som allerede var utviklet. De aller fleste ble tatt vare på, men forskjellen er at dette ble lovfestet på Island, og ikke i Norge. Å finne noen årsaker til at kongen skulle bry seg så mye om dette når den ikke var inkludert i Landsloven er vanskelig. Derfor ser jeg på det som mest sannsynlig at det var islendingene selv som tok initiativet til dette tillegget. Gildet i Norge, på samme måte som reppen på Island, tok vare på de eldre når de ble gamle, men ved å lovfeste det, fikk man en ekstra sikkerhet i forhold til alderdom og sykdom. Dessuten kunne man risikere å stå uten barn og barnebarn når man ble gammel og dermed uten noen til å ta vare på seg. Også her var man sikret ettersom ansvaret i slike tilfeller falt på andre deler av familien. Generelt ser vi lite fokus på gildet og reppen fra kongen. Dette var en avtale bøndene imellom som skulle fungere som et sikkerhetsnett. Grunnen til at disse organisasjonene ble opprettet, var at kongen ikke kunne beskytte bøndene på samme måte som høvdingene kunne før landet ble samlet under samme krone.¹⁶⁸

Tidligere har jeg hovedsakelig fokusert på retterbøter kongen har tatt initiativ til. I forbindelse med denne bolken ser vi en rekke retterbøter islendingene, og særlig bøndene, har tatt initiativ til. Ut fra en retterbot fra 1305 kan vi lese at det har vært uklart i Jónsbók hvem som skal ta ansvar for de fattige (da trolig de som ikke hadde familie):

”Regarding obligations towards indigent men: we want each man in a commune to house them for one night for each ten hundreds he owns, up to one hundred hundreds. Even though someone owns more, he does not have to add more for maintenance of the poor, unless the commune council thinks another way better.”¹⁶⁹

Dette kan i stor grad bidra til forståelsen av maktforholdene mellom kongen og islendingene samt de interne forholdene på Island. Dette er en av en lang rekke retterbøter som tydelig er blitt skrevet ut som et ønske fra bøndene. Den skisserer tydelig hvilke plikter folk hadde ovenfor de fattige samtidig som den gir bøndene muligheten til å redigere loven internt ved behov. Dette taler tydelig for argumentet til Larusson om at kongen anerkjente Island som et særegent lovgivningsområde, men et veldig viktig poeng er at på tross av at kongen godtok en rekke endringer, bidro ikke disse til å minske kongens makt på Island.

---

¹⁶⁸ Ibid: 188

¹⁶⁹ Rb. § 7: V, 34 Se Schulman 2010: 413

At Island var et svært fattig land¹⁷⁰ er noe som gjenspeiles i flere av delene som er lagt til i Jónsbók. Kanskje kan dette også være noe av grunnen til at islendingene ønsket å inkludere lovene som fortalte hvordan man skulle ta vare på de eldre. En av delene som gjenspeiler den fattigdommen som fantes på Island, er paragraf 35 som gir en begrensning på hvor ”fine” klær man kunne ha, det vil si hvor mye penger man kunne bruke på klær:

”Be it known to all men about the objectionable practice which men have taken into custom in this land more than in any other poor land regarding too fancy dress: many are troubled by large debts, and, therefore, lack many necessary things, but the indigent need their help and, because of this, many lie outside frozen to death.”¹⁷¹

Videre står det skrevet i detalj hvor mye penger man kunne bruke på klær og andre bestemmelser i forhold til det. Igjen ser vi at bøndene får skrevet ut retterbøter dersom de ikke er fornøyd med loven. Det er tydelig at denne loven er ment å beskytte de fattige, men at den ikke har fungert. Dette kan man lese ut fra en retterbot som ble vedtatt i 1294. Her beskrives det hvordan de som bryter denne loven skal bli bøtelagt.¹⁷² I tillegg til det jeg nevner her, er det også flere paragrafer som omhandler fattige på Island og hvordan samfunnet skal forholde seg til dem. Hovedpoenget her er at det ikke finnes en lignende del i Landsloven. Dette er et steg i riktig retning av å finne ut hvordan de norske lovene ble innført på Island. At en så stor del av lovboken har blitt utarbeidet uten direkte innflytelse fra den norske Landsloven nyanserer bildet Brandt tegner av en lovbok lite påvirket av islendingene,¹⁷³ mens det bygger oppunder Larusson sitt bilde av Island som et ”særegent og selvstendig lovgivningsområde”.¹⁷⁴ Det er ikke bare i tilfeller hvor lovendringer har vært nødvendig grunnet lokale forhold, men her er det blitt utviklet en egen seksjon uavhengig av Landsloven som setter fokus på noe nytt – de fattige i samfunnet. Selv om det fantes velutviklede organisasjoner som skulle ta seg av denne gruppen, var det en ekstra sikkerhet at det ble lovfestet.

---

¹⁷⁰ Schulman 2010: 18

¹⁷¹ Jb V, §35

¹⁷² Rb. §25: V, 35. Se Schulman 2010: 405

¹⁷³ Brandt 1888: 34

¹⁷⁴ Larusson 1960: 135

7.2 Konklusjon

Denne bolken gir tidvis et tydelig bilde av maktspeillet jeg har tegnet tidligere i oppgaven. Det faktum at deler av Landsloven var fjernet i Jónsbók tyder på at islendingene i stor grad har fått viljen sin i disse sakene. Dette begrunner jeg med at vi vet at kongen ønsket å innføre en lovbok som var så lik Landsloven som mulig og at han ikke var tjent med å få disse fjernet. Dermed var det ingen annen grunn for ham til å utelate disse delene. De eneste delene det gir mening at han av eget initiativ har utelatt er de delene som er endret på grunn av lokale forhold. Som jeg gir et par eksempler på ovenfor, innfører kongen enkelte av de delene han hadde utelatt ved innføringen av Jónsbók gjennom å skrive ut retterbøter. Dette underbygger min teori om at kongen ikke utelot disse delene kun fordi islendingene protesterte. Det var en klar taktikk fra kongemakten for å sikre at Jónsbók ble innført, for senere å utnytte det skiftende politiske klimaet til å innføre lovene i form av retterbøter. Denne gradvise innføringen av lover som ble utelatt fra den opprinnelige versjonen av Jónsbók er en trend som vi ser også andre steder i lovboken, og som bidrar til å tydeliggjøre hvordan kongen gikk frem for å innføre de norske lovene på Island i denne perioden.

Den siste delen som går på hvordan samfunnet skal stille seg i forhold til de gamle og de fattige er noe islendingene trolig har tatt initiativ til selv. At bildet Brandt tegner av denne prosessen er upresist, blir tydeliggjort her. Man kan gå inn i de enkelte paragrafene og begrunne dem med at fattigdom var mer utbredt på Island, og at de derfor går under lokale forhold, men sett under ett, holder ikke den forklaringen i denne sammenhengen. Det fantes både fattige og gamle mennesker også i Norge som kunne ha blitt direkte påvirket av disse lovene.

At islendingene selv ba om en rekke retterbøter til denne bolken – og fikk dem vedtatt, sier noe om deres rolle i den lovgivende prosessen. Ut fra hvilke lover det er snakk om, er det rimelig å konkludere med at det var bønder som tok initiativ til mange av retterbøtene. Samtidig som vi ser at kongen bruker retterbøter gjennom hele perioden for å føre Jónsbók nærmere Landsloven, ser vi også en motsatt trend. Kongen vedtok en rekke retterbøter islendingene selv hadde bedt om, som gjør at Jónsbók distanserer seg fra Landsloven. Det er viktig å merke seg at disse retterbøtene ikke svekker kongemakten. Dette legger grunnlaget for en teori om at fokuset til kongen i større grad utviklet seg til å beholde makten på Island fremfor å prioritere at Jónsbók skulle være så lik Landsloven som mulig.

8 Landebrigden (Land Claims)

I denne bolken finnes det mange likheter, men det er én stor forskjell. I Landsloven spiller odelsretten en sentral rolle. Dette nevnes ikke i Jónsbók, noe som tyder på at odelsretten ikke var innført på Island. Forklaringen på dette finner vi ved innføringen av Jónsbók hvor biskopen av Skálholt satte seg mot at denne delen skulle bli innført. Han fryktet at dette kunne gjøre det vanskeligere for kirken å skaffe seg jord.¹⁷⁵ At dette ble tatt til følge vitner om en sterk kirke på Island. I Jónsbók fokuseres det på skifte av eiendom gjennom arv og salg. At den kompliserte odelsretten ikke er inkludert i Jónsbók gjør samtidig denne bolken langt kortere enn i Landsloven. I Jónsbók inneholder den 12 paragrafer, mens den i Landsloven inneholder 17.

8.1 Hoveddel

Den første paragrafen i Landbrigden i Landsloven beskriver hvordan odelsretten skal overdras fra én person til en annen når det er nødvendig. Først og fremst understrekes det at odelen skal forbli i den samme slektsgrenen. Den eneste måten dette kan endre seg, er at hele denne grenen blir utarmet eller dør ut.¹⁷⁶

Det understrekes i loven at det først blir betegnet som odel når jorden har vært i familien i seksti vintre eller lenger. Den som er i besittelse av jorden når dette skjer, får odelsrett på jorda – og alle rettigheter det medfører,¹⁷⁷ men dersom, av ulike årsaker, man ønsker å endre odelen gjøres det på følgende måte: Odelen kunne skiftes ved loddtrekning mellom de aktuelle kandidatene dersom personen som hadde odelsretten ønsket det. Dette skulle lyses på tinget, og skiftet kunne ikke gjøres om.¹⁷⁸ Bolken fortsetter med en nøye beskrivelse av hvordan odelen skal skiftes og andre spørsmål knyttet til odelsretten. For eksempel står det beskrevet hvordan man skal gå frem dersom man ønsker å selge odelsretten. Det er tydelig at spørsmålet rundt odelsretten har vært vanskelig og at det har vært mange feider i forbindelse med dette da det er satt av ti paragrafer for å dekke alle de nødvendige områdene rundt dette. Ettersom denne oppgaven skal svare på hvordan de norske lovene ble innført på Island, er det

---

¹⁷⁵ KLNLM 1980, bind 12: 501

¹⁷⁶ Lv, VI §1

¹⁷⁷ Ibid. §2

¹⁷⁸ Jb, VI, §3

ikke nødvendig å gå nærmere inn på odelsretten. Det viktigste å ta med seg i den videre diskusjonen er det faktum at odelsretten ikke ble innført på Island og hva det kan bidra med i forståelsen av problemstillingen når vi vet at denne ble utelatt som et resultat av motstand fra islendingene, og da biskopen av Skálholt.

Den sjette bolken, Land Claims, i Jónsbók ser ut til å være skrevet mer eller mindre uavhengig av Landbrigden i Landsloven. Her ble det skrevet egne lover om hvordan man skulle gå frem for å skaffe seg sin egen jord, med spesiell vekt på jord man følte at man hadde krav på, enten som arv eller gave. Bolken begynner med å beskrive hva som skal gjøres dersom en ung mann arver, eller blir gitt jord før han er myndig. I så tilfelle skulle en formynder ta vare på jorda til gutten ble gammel nok til å ta over selv. Bolken begynner med å beskrive hva slags rettigheter gutten har dersom formynderen selger jorden før han får tatt over:

”Whenever land falls to a young man who does not have custody of his property, either by inheritance or gift, and the man who has care of his property sells it off, then he has the right to claim that land, whether it is one parcel of land or more; (...) Likewise, if he has been abroad, then he is to have claimed them, if he is of age when he returns to Iceland.”¹⁷⁹

Gutten skulle da, sammen med vitner, oppsøke den som hadde kjøpt jorda av formynderen og fortelle at han ønsket å gjøre krav på den. Dersom vitnene forklarte at dette hadde gått riktig for seg foran en dommer, skulle gutten få ta over jorda og han som hadde kjøpt jorda skulle få tilbake pengene fra han som hadde solgt ham jorda.¹⁸⁰ Videre forklarer loven hvordan saken skal løses dersom gården har blitt forbedret eller forfalt i tiden fra gutten arvet eiendommen til han tok krav på den. På den måten tar loven hensyn – og belønner personen dersom gården har blitt tatt godt vare på, og straffer dersom den har forfalt.

Paragraf to i denne bolken sier at en mann på åtti år eller mer ikke har lov til å selge jord slik at arvingene ikke lenger får tilgang på den etter hans død, med mindre det er et akutt behov for penger.¹⁸¹ Dette forteller noe om synet på eldre mennesker. Det er en spesiell lov som må ha blitt til etter en spesiell hendelse. Det å bli åtti år på denne tiden var veldig sjelden. Man kan ikke lese denne loven og konkludere med at det var mangel på respekt for de gamle i

---

¹⁷⁹ Ibid. §1

¹⁸⁰ Ibid.

¹⁸¹ Ibid. §2

samfunnet som lå bak. Blant annet har jeg tidligere nevnt hvordan barn og slekt for øvrig ble forpliktet av loven til å ta seg av de eldre når de ikke lenger kunne ta vare på seg selv i følge Jónsbók. Det fantes også regler for hvordan de uten barn skulle bli tatt vare på når de ble for skrøplige til å klare det selv. Hva som skyldes at det her legges begrensninger på hva en åtti år gammel mann kan gjøre med sin egen jord kan ha flere forklaringer. For eksempel kan en åtti år gammel mann ha blitt dement eller fått andre sykdommer og blitt lurt til å selge jorda si. På den måten kan loven ha blitt laget for å beskytte ham, men dette blir igjen bare spekulasjoner. Det er lite trolig at denne loven ble brukt flittig. Dersom en person ble så gammel ville han, i de fleste tilfeller ha kvittet seg med eiendommen da han ikke ville ha vært i stand til å ta vare på den.

8.1.1 Ulikheter

At det brukes ti paragrafer i Landsloven på å dekke odelsretten gjør at disse bolkene er svært ulike hverandre da odelsretten ikke er nevnt i Jónsbók. Resultatet av dette blir at hele strukturen i denne bolken blir ulik i de to lovbøkene. Spørsmålet om arv er sentralt i alle samfunn, og har mye å si både for enkeltmennesker og samfunnet generelt. Også når vi ser bort fra lovene som omhandler odelsretten er det tydelig at det er store forskjeller mellom bolkene. For eksempel finnes det ikke en paragraf i Landsloven som sier noe om at menn i en viss alder ikke har lov til å selge eiendom slik det gjør i Jónsbók.¹⁸² Denne loven er veldig interessant fordi den er så spesiell. Det er ikke en lov som er av stor nødvendighet for samfunnet generelt. Brandt sier at de ulikhetene vi finner i disse lovbøkene hovedsakelig skyldes lokale forhold. Denne loven forteller noe annet, noe som underbygger Larusson sin teori.¹⁸³

8.2 Konklusjon

Spørsmålet om arv og anskaffelse av land er svært sentralt og bidrar i stor grad til å tegne strukturene av et samfunn. Svaret på hvorfor kongen ikke lyktes med å innføre det samme systemet på Island som i Norge, finner vi igjen i maktkampen mellom kongen og islendingene, eller i dette tilfellet mellom kongen og den islandske kirken. Det begynner å tegne seg et tydelig bilde av at prosessen med å få vedtatt Jónsbók har skjedd gjennom en rekke kompromiss mellom islendingene og kongemakten. I denne bolken ser vi at

---

¹⁸² Ibid. §2

¹⁸³ Larusson 1960: 78

islendingene i stor grad har fått gjennomslag for sine ønsker da den løsriver seg mer fra Landsloven enn de fleste andre bolkene. Vi vet ikke i hvor stor grad kongen presset på for å få vedtatt odelsretten på Island, men odelsretten stod sentralt i det norske samfunnet og vi kan se for oss at han ønsket å få innført dette også her. Det faktum at biskopen av Skálholt og kirken motsatte seg odelsretten var trolig årsaken til at den uteble fra Jónsbók. Vi vet samtidig at mange av bøndene stilte seg positive til innføringen av odelsretten,¹⁸⁴ trolig fordi det gjorde prosessen med å tilegne seg mye land vanskelig for kirken. At odelsretten ikke ble innført sier dermed mye om den sterke posisjonen kirken hadde på Island. Ettersom det ble klart at den ikke ble innført, ble disse bolkene automatiske seende svært ulike ut.

---

¹⁸⁴ KLM 1980, bind 12: 501

9 Landsleiebolken (Tenancy)

Dette er to svært omfattende bolker med henholdsvis 65 og 71 paragrafer. De omhandler i utgangspunktet det samme: regler og rettigheter ved leie av land. Som i Arvetallet, er det lagt til en ekstra del i Jónsbók som tilsynelatende er skrevet helt uavhengig av Landsloven. Denne delen består av 11 paragrafer. Her rettes det fokus mot rettigheter på gjenstander som driver opp på land fra sjøen (drift rights). Grunnen til at disse bolkene er så omfattende, er at en svært vanlig måte å bo på, var å leie jord.¹⁸⁵ De som leide jord var frie bønder vi kaller leilendinger.¹⁸⁶ Ettersom dette var en vanlig måte å bo på, var mange involvert og det kunne medføre mange spørsmål og konflikter. Derfor beskriver lovbøkene svært detaljert hvordan ulike situasjoner skulle løses. Denne bolken stiller krav til leilendingen så vel som jorddrotten(jordeier).

9.1 Hoveddel

Det store flertallet, både i Norge og på Island, var leilendinger i perioden jeg tar for meg i denne oppgaven.¹⁸⁷ Det betyr at denne bolken var svært sentral i mange menneskers liv. Noen av paragrafene er kopiert fra Landsloven og inn i Jónsbók, men i forhold til resten av lovbøkene, er denne en av de med flest ulikheter.

9.1.1 Ulikheter

9.1.1.1 Vedlikehold

Den tredje paragrafen i Landsloven beskriver hvordan en leilending skulle ta vare på bygninger på jorden han leide. Et leilendingforhold kunne vare i flere tiår, og det er derfor naturlig at han var pålagt å vedlikeholde gården slik at den ikke forfalt i denne perioden. I Landsloven står det:

”Nu skal han (var.: leilændingen) vedlikeholde alle de hus, som paa gaarden er, da han kom til den, tække dem vel og holde dem draapeløse, og han skal ogsaa vedlikeholde torvollene og vindskiene og krokraftene og stelle saa med dem, at der ikke kommer slag (fugtighet) på væggene; og om de saaledes er tilset, da kan leilændingen ikke aarbyrges, at hus ældes. Men om han lar hus raatne ned av vanrøkt, gjøre et andet nyt isteden.”¹⁸⁸

---

¹⁸⁵ Sigurdsson 2008: 15

¹⁸⁶ KLNLM 1980 bind 10: 461

¹⁸⁷ Sigurdsson 2008:191

¹⁸⁸ Lv VII, §3

Også i Jónsbók står det at leilendingen skal vedlikeholde alle bygningene på gården slik at de holder seg i samme stand som da han kom.¹⁸⁹ Som i Landsloven, er det ikke leilendingens ansvar dersom byggene blir ødelagt på grunn av at de er gamle. Noe det fokuseres på i Landsloven, men ikke Jónsbók, er råteskader. I Landsloven står det at leilendingen skal holde byggene ved like slik at det ikke kommer fuktighet i veggene. At dette ikke understrekes i Jónsbók skyldes trolig lokale forhold. Sigurdsson skriver at det ikke vokste store nok trær på Island til å bygge havgående skip.¹⁹⁰ Dette ga også utslag i alt annet bygningsarbeid på Island hvor tømmer var aktuelt. Vi vet at det fantes noe bjørkeskog på Island i landnåmstiden, men i den perioden jeg fokuserer på her, var det svært krevende å få tak i skikkelig tømmer. Faktisk forsvant det meste av tømmeret på Sør-Island i løpet av 80-130 år etter landnåmet tok til.¹⁹¹ På grunn av mangel på tømmer på Island, var byggeskikken annerledes enn den var i Norge, og blant annet brukte man mye stein og torv i byggingsarbeidet. Et eksempel på dette er langhus hvor taket er støttet opp av tømmer mens veggene og resten av taket ble bygd opp av stein og torv.¹⁹² Siden det ble brukt lite tømmer, spesielt utendørs, var det ikke nødvendig og spesifikt nevne dette med fuktighet og råteskader.

I del to i denne paragrafen behandler begge lovbøkene spørsmål rundt hva som skal gjøres dersom leilendingen setter opp nye hus på gården, dersom det ikke var en del av kontrakten. Landsloven sier at man kan tilby jordeieren å kjøpe huset til takst. Dersom han ikke ønsket det, kunne man prøve å selge det til andre, men om huset ikke var borte fra landeierens grunn innen korsmesse den tredje mai, ville jordeieren ha krav på det.¹⁹³ På dette punktet gjaldt det samme i Jónsbók, men i tillegg er det en del i Jónsbók som ikke er med i Landsloven:

”The owner of the land is required to get timber to maintain the houses so that they are safe for both men and livestock. If he does not get timber, then he is responsible for all the damages which might result from this and which prudent men deem appropriate. If the owner does get timber, then the tenant is responsible for the houses so that they do not collapse, and he is to build a wall that is all together a fathom long (172 cm.) or longer.”¹⁹⁴

---

¹⁸⁹ Jb VII, §2

¹⁹⁰ Sigurdsson 2008: 14

¹⁹¹ Ibid: 55

¹⁹² http://snl.no/Kunst_p%C3%A5_Island, (Lastet opp 15.05.2013)

¹⁹³ Lv VII, §2

¹⁹⁴ Jb VII, §2

Det er interessant å se at denne delen er lagt til i Jónsbók. At det fantes hus som var dårlig vedlikeholdt og nær falleferdig når leilendingen overtok, er naturlig, men Landsloven tok ikke hensyn til slike tilfeller på samme måte. Leilendinger var gjerne fattige og hadde kanskje ikke midler til å kunne gjøre de forbedringene som måtte gjøres uten hjelp fra jordeieren. I denne delen av paragrafen i Jónsbók legges det et tydelig ansvar på jordeieren som sier at han måtte skaffe det tømmeret som trengtes for å sikre byggene. All skade som eventuelt skjedde hvis han ikke gjorde dette, var hans ansvar. Videre var det leilendingen sitt ansvar å sørge for at byggene ikke kollapset dersom han fikk det tømmeret han trengte. Denne delen er trolig lagt til nettopp på grunn av det jeg tidligere nevnte om mangelen på tømmer på Island. Selv om tømmer ble brukt lite i byggingsarbeidet, kunne det likevel være viktig for å lage en form for reisverk. At ansvaret for å skaffe tømmer lå på jordeieren i Jónsbók kan trolig forklares gjennom at dette kunne være svært vanskelig å skaffe for en fattig leilending på Island, mens det var god tilgjengelighet i Norge. Ulikhetene her kan altså forklares gjennom lokale forhold. Noe som er verdt å merke seg er at spesielt denne siste ulikheten er skrevet for å beskytte leilendingene. I tillegg til dette, så vi tidligere at det også ble lagt til en egen del med lover i bolken om arv i Jónsbók som lovfestet rettighetene til de fattige og trengende. Fokuset på fattige og trengende kan forklares med bøndenes deltakelse på Alltinget da Jónsbók ble vedtatt.¹⁹⁵

9.1.1.2 Korrupsjon

Vi vet med sikkerhet at det forekom korrupsjon blant kongens menn i Norge.¹⁹⁶ De hadde stor makt og innflytelse, og kunne skaffe seg store fordeler ved å benytte seg av bestikkelser. At dette var et problem, ser vi også i lovboekene. En av lovene som er laget for å bekjempe dette problemet er paragraf sju i Landsloven. Her står følgende skrevet:

”Men om nogen tar muter for at bortbyggle kongens jorder eller andre folks, erstatte (gjalde apr) det som han tok i mute og bøte (gjalde) det to ganger (dobbelt) til kongen. Men for de jorder som kongen ikke eier, bøte (gjalde) halvt til kongen og halvt til jordeieren (jarðeigandi) og være skilt ved ombudet og hete mindremand (drengr at verri). Men den, som gav mute, bøte slikt som han gav, eftersom før er sag tog være skilt ved jordens besiddelse.”¹⁹⁷

Dersom kongens menn drev korrupsjon ute i systemene, ble de altså gjennom Landsloven relativt strengt straffet. Dette er en lov vi ikke finner tilsvarende til i Jónsbók. Det står skrevet at dette

---

¹⁹⁵ Wærdahl 2006: 177

¹⁹⁶ Bagge 1973: 194

¹⁹⁷ Lv, VII §7

både gjelder i forbindelse med kongens og andre folks jord. At kongen knapt eide jord på Island¹⁹⁸ er naturligvis én forklaring på hvorfor denne delen ikke er inkludert i Jónsbók, men siden jorden til andre folk også er nevnt i Landsloven, forteller dette oss at kongens ombudsmenn på Island ikke ble styrt like sterkt av lovene på Island som de ble i Norge, noe jeg var inne på i Tingfarebolken. Dette kan også relateres til maktspillet som foregikk mellom kongen og islendingene. Mens rollen til sysselmennene i Norge ble relativt strengt regulert gjennom Landsloven, ser vi at dette ikke er like tydelig på Island.

9.1.1.3 Bevaring av jorden

Som leilending var det viktig å produsere så mye mat som mulig for å livnære familien. Dette kunne føre til at jorden ble drevet for hardt, noe som på lang sikt kunne føre til at den ble mindre fruktbar. Av den grunn ble det regulert i Landsloven hvordan leilendingene skulle behandle jorda de leide:

”Men av jorden skal en fjerdedel lægges i trod (brak). Al vintermøken skal lægges i troden der, hvor det er ugjòdslet, undtagen [fra] den ene nat, da han farer bort morgenen efter. Men om troden er gjòdslet, da skal man føre den dit, hvor det mest trænges, og han kan sande det med sin ed, om jorddrotten vil. Men om han ikke vil sverge, da erstatte (gjalde) han al skaden, efter 6 skjònsomme mænds takst, til den, som tilflytter jorden, om han har behandlet den ulovlig.”¹⁹⁹

Denne loven gjør altså leilendingen pliktig å legge en fjerdedel av jorden brakk og gjòdsle den grundig. Dette er for å holde jorden så fruktbar som mulig. Selv om dette var vanlig, og helt nødvendig, er det enkelt å forstå hvorfor det ble lovfestet. Leilendinger som visste at de ville flytte i løpet av relativt kort tid, kunne tjene på å dyrke all jorda de siste årene de bodde der for å få mest mulig utbytte. Det finnes ikke en tilsvarende lov i Jónsbók, noe det er vanskelig å forklare årsaken til. Det ble dyrket lite korn på Island, og befolkningen var hele tiden avhengig av korntilførsel utenfra.²⁰⁰ Dette skyldtes at jordsmonnet og klimaet på Island ikke var optimalt for dyrking av korn.²⁰¹ At det var viktig å behandle jorden riktig kommer allikevel tydelig frem også i Jónsbók:

”When someone has leased a farmstead for himself, he is to have the manure that another’s livestock produced when that man lived there. If someone takes manure from another’s rented

---

¹⁹⁸ Sigurdsson 2008: 132

¹⁹⁹ Lv VII, §9

²⁰⁰ Krag 2000: 33

²⁰¹ Jóhannesson 1969: 242

land and puts it either on his field or arable land, then he is fined ounce-units to the one who owned the manure and he is to spread manure on an equally large piece of arable land or a field for him, as thoroughly as the owner would have done with the manure taken from him.”²⁰²

Det var altså ikke tillatt for en leilending å ta med seg gjødsel fra gården han flyttet fra. Det er sett på som eiendommen til jordeieren. Logikken i dette ser vi gjennom at han som skulle ta over jorden trengte denne gjødselen i sin drift. Denne loven finnes ikke i Landsloven. De to lovbøkene har det til felles at leilendingene blir pålagt å behandle jorden på en god måte, men vi ser samtidig at lovene som forteller dette i mange tilfeller er ulike. Mange av disse ulikhetene kan trolig forklares gjennom lokale forhold da klimaet og jordsmonnet i de to landene var relativt ulikt. Samtidig er det flere av lovene rundt dette temaet i Landsloven som kunne ha passet inn på Island uten de store justeringene. For eksempel, kunne det ha vært nyttig å lovfeste at leilendingene skulle legge deler av jorden brakk. Det at det fantes lite dyrkbar jord på Island sammenlignet med Norge, betyr på ingen måte at jorden ble drevet mindre hardt. Derfor kan vi forklare ulikhetene her delvis gjennom lokale forhold og delvis gjennom prosessen med å få vedtatt Jónsbók og at islendingene fikk gjennomslag for en del endringer.

9.1.1.4 Regulert salg av korn og høy

Dyrkingen av korn ser vi at endrer seg fra landnåmstiden og inn i perioden jeg tar for meg her. Det skal ha vært dyrket korn over store deler av Island frem til denne perioden, og forklaringen på hvorfor dette mer eller mindre stoppet opp på 1300-tallet skyldes trolig klimaendringer.²⁰³ I de fleste lover som har med kornproduksjon å gjøre, kan vi se et annet fokus i Jónsbók enn i Landsloven. Dette gjelder også i forbindelse med salg av korn og høy. Når leilendingen produserte mer korn og høy i Norge enn han trengte, var det klare regler for hvordan han skulle gå frem for å selge det. Hovedpoenget var at jordeieren måtte bli tilbudt kornet eller høyet først:

”Men om en mann har korn eller høi falt i stakk, da skal han tilbyde jorddrotten at kjøpe med 2 vidner og sette ham halv maanedes frist til betaling av slikt værd, som skjønnsomme mænd takserer det for, 3 opnævnt av hver part. Men om han ikke da betaler værdet, kan han sælge det til hvem han vil.”²⁰⁴

---

²⁰² Jb VII, §14

²⁰³ Sigurdsson 2008: 57

²⁰⁴ Lv VII, §12

Dette var en sikkerhet for jordeieren som fikk muligheten til å kjøpe korn og høy som var produsert på sin egen jord hvis det var nødvendig. Eventuelt kunne han kjøpe det og selge det videre med profitt. Det finnes ingen tilsvarende lov i Jónsbók, men det finnes en lignende som har et litt annet fokus:

”A tenant is not to slaughter his stock in order to sell hay from the land; if he does that, then the owner of the land has a right to half of the hay’s price. The tenant is not required to take on the care of other’s animals. If he has hay or grain for sale in stack when he leaves the land, then, in the presence of two witnesses, he is to offer the owner of the land the option to buy it and give him half a month in order to pay whatever price six prudent men deem appropriate. If, however, the owner of the land refuses to pay that price, then the tenant may sell it to whomever he wants or keep it himself, as was said before.”²⁰⁵

Det står mye av det samme i disse lovene, men i Jónsbók er den endret og utvidet. Det presiseres at leilendingen ikke skal slakte dyr kun for å få overskudd av høy slik at det kan selges. Hvis han gjør det, skal halve gevinsten gå til jordeier. Samtidig kan ikke jordeieren kreve at leilendingen skal ta vare på andre sine dyr. Forskjellen i lovene kan muligens forklares gjennom Brandts teori om lokale forhold. Det at det understrekes i Jónsbók at man ikke kunne slakte dyr for å få et overskudd av høy sier noe om verdien av høy på Island. Etersom det viste seg at Island var lite egnet til kornproduksjon, ble fehold hovednæringen.²⁰⁶ Når vi vet at de var tvunget til å importere korn på grunn av at de ikke klarte å dyrke nok selv, kan vi se for oss at også høy kunne bli en mangelvare, eller i det minste at det ikke var noe overskudd. Siden disse lovene er så konkrete, kan det tyde på at slaktning av dyr for å selge høy har skjedd på Island, og at det var noe lovgiverne ønsket å sette en stopper for. Dette er med på å underbygge Larussons syn om at kongen aksepterte Island som et særegent lovgivningsområde. Dette er lover som helt tydelig ble utviklet uten påvirkning fra Landsloven og som bygger på islendingenes behov.

9.1.1.5 Fordeling av korn og høy

Landsloven beskriver detaljert hvordan man skal gå frem dersom man har behov for å kjøpe korn. Dette kan man se for seg at var spesielt aktuelt i forbindelse med uår. I utgangspunktet produserte de fleste norske bønder det de trengte selv, men ved uår eller andre omstendigheter de ikke kunne styre, kunne det bli et behov for å skaffe korn på andre måter:

---

²⁰⁵ Jb VII, §11

²⁰⁶ Jóhannesson 1969: 242

”Nu trønger folk at kjøpe frøkorn hjemme i bygdene, da skal den , som trønger at kjøpe, fare til kongens ombudsmand med 2 vidner og be ham stevne ting og oppnævne skjødsomme mænd til at ransake alle bygder, saa vidt som det trænges; og der hvor det findes korn til avsætning, skal man først ætle bonden frøkorn og husholdningskorn, indtil de faar nyt korn. Ingen skal heller malte korn til salg hjemme i bygdene under slik stornød, undtagen de som kongen gir lov dertil med sine brev.”²⁰⁷

Dette er en veldig interessant paragraf fordi den viser hvordan kongen opptrer når folk trenger hjelp. Situasjonen som beskrives her er trolig uår eller andre omstendigheter som har ført til at folk ikke har lyktes med å produsere nok korn. Dersom noen hadde behov for å kjøpe korn, måtte de kontakte kongens representant i området for at han skulle lete etter korn. Dersom noen satt på mer korn enn de trengte, var de tvunget av loven til å selge, ellers måtte de betale bøter til kongen. For å sikre at kongens representant gjennomførte det han skulle, står det videre at også han måtte betale bot til kongen dersom han ikke gjorde som loven sa, nok et eksempel på at sysselmannsombudet ble sterkt regulert av Landsloven. Gjennom denne loven sikret kongen, i den grad det lot seg gjøre, at maten ble jevnt fordelt mellom bøndene når det var mangel. Denne paragrafen finnes ikke i Jónsbók, og dette skyldes trolig at det ble dyrket så lite korn på Island at ingen hadde noe mer enn det de trengte selv. Eventuelt kan det skyldes at de hadde et godt system for import av korn eller at de på grunn av den dårlige tilgangen på korn baserte kosten på andre råvarer, trolig var det en kombinasjon. Vi vet for eksempel at jakt og fiske har en mer sentral rolle i Jónsbók enn hva den har i Landsloven.

Grunnen til at jeg ikke trekker frem islendingenes ønske om å ikke bli styrt mer av kongen enn nødvendig ligger i paragraf 12 i Jónsbók. Denne paragrafen er helt lik bortsett fra at det er snakk om høy og ikke korn. Det betyr at kongen også på Island går inn og regulerer samfunnet i situasjoner hvor det er knapt med viktige ressurser. Det er vanskelig å tolke denne forskjellen noen annen vei enn at de lokale forholdene styrte. Det er klart at det var viktig å ha tilstrekkelig med mat til dyrene gjennom vinteren, men det gjaldt også i Norge. En mulig forklaring er natur og klima. I Norge skulle det være mindre problematisk å skaffe tilstrekkelig med mat til dyrene, først og fremst gjennom landbruk, men også i naturen. På Island hadde de ikke den samme tilgangen på verken dyrkbar jord eller skog. Dette kan ha skapt en skjørere tilværelse for de som var avhengig av at avlingene lyktes. Vi kan se på dette først og fremst som en ulikhet som har oppstått på grunn av de lokale forholdene på Island. Viktigheten av disse lovene understrekes i de siste linjene av paragrafen hvor det står

---

²⁰⁷ Lv VII, §13

beskrevet hvordan man blir lyst fredløs dersom man nekter å selge korn i Norge eller høy på Island når kongens menn kommer for å innsisere.²⁰⁸

9.1.1.6 Ansvar for ild

Brann kunne være svært ødeleggende da de ikke hadde noen effektive sløkkingsmetoder ved større branner. Hvis en brann først fikk bre seg, måtte man som regel bare vente til den slokkes av seg selv. Dette kunne føre til at hele hus, og til og med store skoger, brant ned til grunnen. Derfor var reglene for bruk av ild strenge, noe som ble lovfestet i Landsloven:

”Der er tre lovlige aareilder: den ene er den, som en bonde kan ha i de hus, hvor han sitter eller sover. Den anden er den, som kan brukes til at bake og koke med og den tredje, som kaldes kylne- og laaveild (ild i tørrhus og laave). For saadan ild skal ingen aabyrges mer end sit eget [tap], med mindre han bor paa leieland. Alle de hus som er i hans leiemaal og som brænder op av vaadeild, da skal leilæendingen føre tømmer på tomten og alt tilfang til slike hus, som før stod der. Men jorddroten er skyldig at gi arbeidsløn for alle husenes gjenopførelse.”²⁰⁹

Så lenge et hus brenner ned i forbindelse med bruk av ”lovlig” ild, får altså ikke leilendingen noe økonomisk erstatningskrav rettet mot seg. Men han må, mot betaling, sørge for at husene blir bygd opp igjen. Det er da jordeieren sitt ansvar å betale leilendingen for dette arbeidet. Videre i neste paragraf står det beskrevet hva som skal gjøres dersom noen stifter en brann med vilje:

”Nu skal ingen for en anden opbrænde hus eller lade, sæterbod eller saltkjedelsbod eller skib, med hævnende hand. Men om nogen sætter ild paa og blir overbevist derom, da er han utlæg og uhellig og skal kaldes brændevarg og ha forbrutt hver penning av sit gods i land og løsøre og tvigjælde det, som han brændte op, efter 6 skjødsomme mænds takst og 6 ører i avindsbot og retsbot efter lagadom [til den skadelidende], før noget tilfalder kongens kasse. Men om det sker paa anden maate, da omgaaes dermed efter skjønsomme mænds raad efter sakens omstendigheter.”²¹⁰

Loven slår altså svært hardt ned på tilfeller hvor en mann setter bygg i brann med vilje, selv om dette var gjort som hevn. Jónsbók har to tilsvarende paragrafer som tar for seg de samme temaene, men de er ikke identiske i utforming og innhold. Her fokuseres det i paragraf 29 på ansvar for ild. Det gjøres klart at alle frie og voksne menn er ansvarlig for sin egen ild. Dersom man setter fyr på noe ved et uhell, er man likevel ansvarlig for eventuelle skader, og

---

²⁰⁸ Lv VII, §13, Jb VII, §12

²⁰⁹ Lv VII, §27

²¹⁰ Ibid. §28

må betale det seks utvalgte menn mener er passende. I denne loven finnes det dog et unntak som sier at ansvarsforholdet er annerledes dersom dette har vært ild som har vært nødvendig.²¹¹ Hva som menes med nødvendig er ikke spesifisert, men trolig er det ment at det skal være de samme som står beskrevet i Landsloven. I den tilsvarende loven i Landsloven, som er sitert ovenfor, nevner de tre lovlige ”aareilder”: Den som man kan ha i de hus hvor han sitter eller sover, ild i forbindelse med matlaging og ild for oppvarming. Hvorfor dette ikke er spesifisert i Jónsbók er vanskelig å si da det i større grad åpnes for tolkning av loven. Uansett vil straffen og ansvarsforholdet se annerledes ut ved slike tilfeller:

”The owner of the land is responsible for a third, but the tenant for two-thirds. No fines are to be paid for what is called an accidental fire. (...). A man may undertake a controlled burn of the rough grass on his land wherever he wants, but he must pay for all the resulting damage to other men’s lands, together with a fine for trespass, if he has not asked his neighbours for their permission”.²¹²

Det er altså graderinger av straff her som følger ansvaret som pålegges han som setter i gang ilden. Hvis det oppstår brann i forbindelse med nødvendig ild, vil straffen bli redusert i forhold til andre branner, på samme måte som i Landsloven. Selv om det i begge lovbøkene er formildende omstendigheter dersom en brann starter ved lovlig ild, er det ikke gjennomgående like straffer. Ulikhetene i lovbøkene vises ved at man på Island ville vært ansvarlig for to tredjedeler av utgiftene ved å gjenreise nedbrente bygg, var man i Norge ansvarlig for å selv reise byggene, men med lønn fra jordeieren. Den siste delen, som omtaler kontrollert brenning, er ikke nevnt i Landsloven. Straff i forbindelse med bevisst ildspåsettelse er også den noe annerledes i Jónsbók. Det blir straffet strengt i Landsloven, men enda et hakk hardere i Jónsbók.

Ulikhetene mellom lovene vi har sett på her ligger stort sett på detaljnivå. Det betyr ikke at det ikke har vært et maktspill mellom islendingene og kongemakten. Stort sett ser vi at ulikhetene i lovene gir islendingene, eller i alle fall ikke gir dem tyngre byrder enn nordmennene. I det siste eksemplet, ser vi at bøtesatsen til islendingene er lagt høyere enn i Norge. Hva dette betyr er vanskeligere å tolke, men siden tømmer var vanskelig å oppdrive på Island, ble bygninger og skip mer kostbare enn i Norge, og kanskje var straffene hardere av den grunn.

---

²¹¹ Jb VII, §29

²¹² Ibid.

9.1.1.7 Om ansvar for egne dyr

Begge lovene tar for seg lover i forbindelse med dyr og dyrehold. Mye dreier seg om hvor ansvaret for dyrenes handlinger ligger dersom de for eksempel gjør skade på andre dyr eller andre sin eiendom. Et eksempel på dette er paragraf 35 i Landsloven som forteller hva som skal gjøres dersom ”en mands hest skader hest”:

”1. Nu om en mand eier hingst, da skal han enten kjøpe hoppe til den eller skaffe seg en tillaans; men om han har laant hoppe, da skal han ha vidner paa det. 2. Nu om de hester bites, som han saaledes har i varetægt, og nogen av dem faar bane derav, da skal den, som blir dræpt, takseres og han skal erstatte dens halve værdi, med mindre hele den, som er i live, er mindre værd end den halve døde, da kan den ikke forbryte mer end sig selv.”²¹³

Denne loven er kopiert i Jónsbók²¹⁴. Hvilket ansvar man hadde ovenfor sine egne dyr var tydeligvis noe kongen ønsket å overføre mer eller mindre direkte til Island da også flere andre paragrafer om dyr er kopiert inn i Jónsbók. Et annet eksempel er hva som skal gjøres dersom noen ”egger andres hingster til hestekamp”. I så fall er han som gjør dette ansvarlig for alle skader det skulle medføre.²¹⁵ En paragraf som er verdt å merke seg i Jónsbók, er paragraf 39. Den er mer generell enn de fleste lovene som omhandler ansvaret dyr, og det finnes ikke en tilsvarende lov i Landsloven. Loven sier blant annet at:

”Livestock can never be killed or injured without the owner being compensated. If someone kills another man’s livestock and he himself admits it and identifies himself as the killer, he is to have the dead or the lame one and give the owner a healthy animal in its place. If someone kills or beats another man’s livestock, but he himself does not tell the owner, then he is to pay full compensation for the animal according to a judgement, (...)”²¹⁶

Noe som kjennetegner mange av lovtekstene i disse lovbøkene er at de er veldig spesifikke. Man forstår, ved å lese de, at de er blitt formet etter hvert som det har oppstått situasjoner hvor det har vært behov for lover. Denne loven favner derimot mer vidt enn de fleste andre lovene. Det er vanskelig å si at det er en trend i Jónsbók at de innførte mer generelle lover, men her ser vi et eksempel på at de har gjort det. Dette er en lov som kan være overflødig i enkelte saker, dette fordi det for eksempel er egne lover som sier hva som skjer dersom en hund biter andres kuer.²¹⁷ Ved å kun ha så spesifikke lover, vil det hyppig være behov for nye

---

²¹³ Lv VII, §35

²¹⁴ Jb VII, §35

²¹⁵ Lv VII, §36

²¹⁶ Jb VII, §39

²¹⁷ Lv VII, §38

lovtillegg. Hva skjer for eksempel dersom hunden biter en hest og ikke en ku, som det er en lov mot? I slike tilfeller er det nødvendig med en mer generell lov slik vi ser i Jónsbók.

Det som er positivt med alle de spesifikke lovene er at ved hendelser som svarte til lovene, visste man nøyaktig hva man skulle gjøre. Ulempen var gjerne at de var så spesifikke at det stadig oppstod situasjoner som lovene ikke dekket. Resultatet ble en rekke retterbøter for å dekke over de hullene som var i de opprinnelige lovtekstene. Samtidig skal man ikke legge for mye i dette da disse lovbøkene var svært moderne for sin tid og, som vi vet, blir også dagens lovbøker redigert med jevne mellomrom for å tilpasse seg samfunnets behov. Uansett ser vi her at de inkluderte en mye bredere lov om denne problemstillingen i Jónsbók enn hva Landsloven gjorde. Det er rimelig å tenke seg at dette var etter initiativ fra islendingene selv da kongen ikke hadde noen interesse av å gjøre denne endringen.

9.1.1.8 Kommunikasjon

Foruten sjøveien var man, både i Norge og på Island, avhengig av å holde veiene ved god stand for å opprettholde gode kommunikasjonskanaler. Dette var også svært viktig for kongen for å kunne opprettholde så god kontakt med periferien som mulig. Viktig var det også for å beholde kontrollen over de enorme områdene han nå rådde over. Trolig er det en av årsakene til at lovbøkene har grundige lover for hvordan veier, broer og ferjer skal vedlikeholdes. I Landsloven kan vi lese følgende om hvem som hadde ansvaret for dette:

”Kongens ombudsmand skal kræve veiarbeide paa midfastetinget og paabyde veiarbeide der hvor bønderne finder det heldigst at bøte paa veiene i herredet, og sætte bønderne lovlige stevne til, (...). Nu skal alle veier bøtes slik at de er farbar baade til at rende og ride, hva enten det er vinter eller sommer.”²¹⁸

Videre sier loven at dersom det er en elv som krysser veien, men som ikke er farbar med skip, er jordeierne på begge sider av elven pliktige å bygge bro over elva, eventuelt en type ferje som gjør det mulig å komme seg fra den ene siden til den andre. Det er viktig å presisere at dette kun gjaldt såkalte landeveier. Landsloven beskriver landeveier som; ”(veier) som løper gjennom bygdene fra ende til anden og de som løper fra fjeld og til fjære.”²¹⁹ Forenklet kan man si at det her er snakk om gjennomfartsårer som binder bygdene sammen, noe som også er logisk med tanke på at det er de som er viktigst for å opprettholde kontakten bygdene mellom

---

²¹⁸ Ibid. §44,45

²¹⁹ Ibid. §46

og for kongen for å beholde kontrollen også ute i periferien. Dersom jordeieren ikke overholdt loven og holdt veien oppe på den standarden som var forventet, kunne han bli straffet hardt økonomisk. Måten man målte standarden på veien var som følger:

”Man skal maale et spydskaft, som er 8 alen langt, og gjøre 2 vidjehanker dertil, og henge den ene paa odden og den anden paa skaftet. Herredsmændene skal opnævne den bonde, som de vil; han skal stige tilhest og lægge spydskaftet foran sig tvers over hesteryggen og ride midt efter landeveien; 1 ørtug sølv skal bøtes til kongen forhvert træ, som river hank av skaftet”.²²⁰

Man målte altså bredden på veien ved at en mann red på midten av veien med et spydskaft som var 8 alen (ca. 4 meter)²²¹ langt på tvers over hesteryggen. Dette var nøyaktig så bredt som kravene til veien var. For hvert tre skaftet kom borti, måtte jordeieren bøte med 1 ørtug til kongen, noe som for mange var en stor sum.²²² På den måten kunne det bli veldig dyrt dersom veien ikke holdt den standarden som var forventet. Vi ser lignende lover på Island, dog mindre omfattende. For eksempel var kravet til bredden på landeveiene var her ”five ells” (244 cm.), i overkant av halvparten av kravet i Landsloven.²²³ Om dette faktisk ble overholdt er en annen sak. Å bygge så brede veier som det her var snakk om ville i mange tilfeller være umulig av geografiske årsaker. Trolig var disse veiene heller smale og kronglete stier som ville være vanskelig å reise på med hest og kjerre.²²⁴

Jónsbók sier ingenting om straffer dersom dette vedlikeholdet ikke ble gjort, noe som tyder på at kongen mente at loven var viktigere i Norge. I tillegg var sjansen for at veiene skulle gro igjen mindre på Island. Ellers er denne loven mindre omfattende i Jónsbók. Den fokuserer mer på hendelser hvor folk ødelegger veier eller broer og dermed forhindrer andre å bruke dem. Dette er noe de to lovbøkene fokuserer like mye på. I den norske Landsloven står det:

”**1.** Paa midtfastetinget skal man kræve veiarbeide som før er sagt, men bønderne er skyldige at gjøre det, hvor de ser at det høver bedst i herreder. **2.** Nu skal alle veier bøtes slik at de er farbar baade at rende og ride, hva enten det er vinte eller sommer. **3.** Nu hvis der over landeveien falder slike elver som ikke er farbar med skib, da skal de gjøre veien farbar, som eier jorden paa begge sider, og gjøre bro over, om de magter det, eller flaate og dragtau i begge land eller pram eller eke.”²²⁵

---

²²⁰ Ibid.

²²¹ KLNLM 1980, bind 1: 71

²²² Ibid. Bind 21: 18,19

²²³ Jb VII, §44

²²⁴ Orning 2011: 188

²²⁵ Lv VII, §45

I Landsloven er det én lov som omhandler store elver hvor man trenger ferje for å krysse og én som omhandler brohold. I Jónsbók er disse presset inn i en paragraf,²²⁶ noe som igjen viser hvordan islendingene var opptatt av å utforme sin egen lovbok. Formen er endret, mens det meste av innholdet er likt.

Dersom loven ovenfor ikke ble overholdt, skulle den ansvarlige, ifølge begge lovbøkene bøde til kongen. En ulikhet er at Landsloven spesifiserer at dersom hesten må legges på svøm eller trekkes over elva ved hjelp av folk, må den ansvarlige også betale bot til kongen. Dette må han gjøre for hver person som krysser elven.²²⁷ Den ansvarlige for å opprettholde ferjer på Island, kaller Jónsbók for "the ferryman". Hvem denne personen er forklares ikke på noen god måte i Jónsbók, men i Landsloven får vi vite mer konkret hvem dette er: "Nu hvis der er landevei over (elven), da skal den ansætte færgemand, som eier nærmeste gaard".²²⁸ Det listes opp, som i Landsloven, en rekke krav til denne personen. Faktisk så gjelder alle kravene som er listet opp i Landsloven også i Jónsbók. Ferjemannen får mer detaljerte retningslinjer i Landsloven enn i Jónsbók som stort sett bare lister opp krav, men i Jónsbók får i tillegg ferjemannen listet opp noen rettigheter:

"If someone wants to have cattle carried on a boat, he is to come to whatever agreement that he can with the ferryman. If someone goes onto the ferryman's boat or takes it away from him, that is conversion; he who does that is fined one mark, half to the king and half to the ferryman.

A ferryman is not required to carry people or cargo across after sunset nor before sunrise because the sun is to determine the crossing during the summer, and nightfall in winter."²²⁹

I Landsloven listes det bare opp krav til ferjemannen²³⁰ og hva han må betale dersom han ikke imøtekommer disse kravene i den tilsvarende paragrafen. Rettighetene kommer i paragrafen som kun handler om elvene som er så brede at man må bruke ferje. Disse elvene kalles "tjodeelver" i Landsloven: "Nu kaldes det tjodeelver, som er saa store, at de er fløtbare, og broer over dem ikke kan vedlikeholdes, selv om de bygges". Som nevnt tidligere er det kun hvis dette regnes som landevei at disse bestemmelsene gjelder, og at grunneieren må ansette en ferjemann. Det kostet penger å krysse elven i følge Landsloven, noe det ikke står noe om i Jónsbók, og ferjemannen kunne tjene gode penger:

---

²²⁶ Jb VII, §45

²²⁷ Lv VII, §45

²²⁸ Ibid. §47

²²⁹ Jb VII, §45

²³⁰ Lv VII, §47

”(...) Men alle som færgeres over, skal betale færgepenge; (...) Det er den reisendes skyldige færgepenge, 1 penning sølv for hver mand og 1 for hver hest. Men bygdefolket kan træffe særlig aftale med færgemanden, saa godt de kan, om færgeløn for sig og alle fattige, saaledes at han kan være tjent dermed.”²³¹

Hvordan betalingen for arbeidet foregikk var trolig bestemt av hver enkelt bonde. Denne delen av leilendingsbolken som omhandler landeveier er ikke identiske i de to lovbookene, men de ligner allikevel veldig på hverandre. Ulikhetene lovene imellom ser jeg ikke her på som noe annet enn et forsøk på å komme med selvstendige tillegg og formuleringer fra islendingenes side. Dette er gode eksempler som eksemplifiserer maktpillet mellom kongen og islendingene. Selv om lovene over i bunn og grunn sier det samme, er det mange små ulikheter både i form og delvis i innhold. Kongen har stort sett fått inn det innholdet som er i Landsloven, samtidig som islendingene fikk sine egne formuleringer.

9.1.1.9 Jakt og fiske

Resten av Leilendingsbolken, spesielt i Jónsbók, er stort sett tilpasset de lokale forholdene rundt jakt og fiske. Her er det tydelig hva som er den største forskjellen mellom Island og Norge når det kommer til naturressurser. I Landsloven er det én paragraf som omhandler hvalfangst. Når det er sagt er det en lang paragraf, men til sammenligning er det hele sju paragrafer som omhandler hvalfangst i Jónsbók. Dette forteller mye om hvor viktig dette dyret var på Island. I Norge hadde man tilgang på et rikt dyreliv på fastlandet, noe som gjorde at vilt var en viktig matkilde ved siden av fiske og jordbruk. På Island var hvalen en viktigere matkilde da det var mindre vilt og jordsmonnet var vanskeligere å dyrke på grunn av et kjøligere klima og mindre fruktbar jord.²³² Det faktum at hvalen i liten grad oppholdt seg i nærheten av de folkerike områdene på det norske fastlandet bidro trolig også til at den ikke fikk en mer sentral rolle i Landsloven. Det denne delen viser mer tydelig enn noen annen del i Jónsbók, er hvor stor kunnskap forfatterne av lovbooken hadde om forholdene på Island og hvilke saker som var nødvendig å ha tydelig lovgivning om. Selv om Jónsbók ble skrevet i Norge, var det med god hjelp fra islandske eksperter.²³³

---

²³¹ Ibid.

²³² Krag 2000: 33

²³³ Westergård-Nielsen 1971: 12

9.1.1.10 "Drift Rights"

I tidligere bolker har vi sett at det er lagt til egne deler på slutten av bolken i Jónsbók. På samme måte er det lagt til en egen del her som forteller om fiskerettigheter og hvem som har retten på gjenstander som driver i land fra havet. En av disse lovene forteller hvordan man skal behandle dette, som i Jónsbók kalles "wave drift". Det er; "when a man's corpse or trade goods and everything that has some value that other men have owned come ashore, even if it is shaped timber, whether it comes up on the land with a corpse or some other way".²³⁴ I bunn og grunn alt som flyter i land fra sjøen. At også tømmer nevnes her, forteller hvor verdifullt dette var på Island. Det hadde trolig skjedd flere ganger at store verdier hadde drevet i land på Island, og lovgiverne må ha følt at det var nødvendig med en egen lov som fortalte hvordan dette skulle bli behandlet. I alle fall var dette noe islendingene selv ønsket. Når dette skjedde skulle følgende bli gjort:

"The owner of the land is to take care of the wave drift regardless of whom owns the drift rights. (...) Six prudent men are to appraise the wave drift. Afterward, the owner of the land is to have that which may spoil or sell it to others, but he is to take care of the rest as if it were his own, and then he is not responsible for it.

If a man comes to the wave drift and says he owns the legal title to it and he has discerning witnesses to testify this, whether it is his inheritance or something else, or he swears to it with an oath of three, then he is to have that which he claims and the value of what has been lost."²³⁵

Her ser vi at det stilles noen krav til eieren av landet hvor gjenstandene har drevet i land. Han hadde ansvar for å ta vare på det som drev i land, og holde det i stand slik at det var klart dersom det kom noen og gjorde krav på det. Samtidig, hvis ingen gjorde krav på det, kunne han beholde det selv. Videre i loven står det skrevet at det blir regnet som tyveri dersom han skjuler noe som har drevet i land, og at han vil bli straffet deretter.

Ting som drev i land var trolig i mange tilfeller fra skipsforlis hvor deler av skipene eller folk og andre gjenstander fløyt i land på Island. At dette skjedde en gang i blant er naturlig. Det som er litt merkelig, er at det ikke fantes, eller ble lagt til en del om dette i den norske Landsloven. Det er ingen grunn til å tro at det var mindre vanlig at dette skjedde i Norge. Dette er et område hvor den islandske lovbooken er mer utfyllende enn den norske, trolig som et resultat av ønske fra jordeierne, som kunne tjene på dette. Det som er viktig å merke seg her er at i likhet med tidligere, fikk islendingene en rekke lover som det ikke fantes maken til

---

²³⁴ Jb VII §71

²³⁵ Ibid.

i Landsloven. At det skjer gang på gang tydeliggjør at kongen ga etter for presset fra islendingene i en rekke saker for å få vedtatt Jónsbók, noe som forteller at islendingenes, og i dette tilfellet jordeiernes posisjon i disse forhandlingene var sterk. Et eksempel på en retterbot som peker i den retningen er en som ble skrevet ut av kong Håkon i 1314. Den sier at dersom noen fanger en falk på andres jord, har jordeieren rett på to tredjedeler av verdien på fuglen.²³⁶ Det er ikke bare tydelig at det er islendingene som har bedt om denne loven, det er jordeierne. På denne måten ser vi gjennom hele lovboken at de ulike gruppene på Island får vedtatt lover til sin fordel.

9.2 Konklusjon

En del av lovene i denne bolken sier mye av det samme i de to lovøkene, men det er tydelig at islendingene har fått gjort store endringer i utformingen. Ved å se på de små forskjellene som i utgangspunktet er relativt like, ser vi hvordan lovene er blitt tilpasset, noen ganger på grunn av lokale forhold, andre ganger ikke. De gangene det ikke er de lokale forholdene som spiller inn, blir bildet av maktkampen mellom islendingene og kongemakten forsterket. Vi ser for eksempel dette i lovene som forteller om kryssing av elver, hvor blir det tydeliggjort hvordan disse forhandlingene foregikk. Her har hovedpoenget til islendingene vært å distansere seg fra Landsloven ved å endre på formen, selv om innholdet har vært nærmest det samme. Videre viser den siste delen i bolken at islendingene også lyktes med å få vedtatt egne deler, som her omhandler gjenstander som drev i land og hvordan de skulle behandles. De eksemplene jeg har presentert tidligere i oppgaven viser at slike endringer er en trend gjennom Jónsbók. Når vi vet at islendingene kom med sine egne tillegg og endringer til Jónsbók før den ble vedtatt,²³⁷ ser vi at mange av disse ble godtatt av kongemakten.

Dette er med på å underbygge Larusson sin påstand om at kongen regnet det som sin plikt å la islendingene få særskilte islandske lover og at han anerkjente at Island var et særegent og selvstendig lovgivningsområde. Brandt sin teori virker altfor upresis. At kongen ga etter på så mange områder som i denne bolken forteller noe om hvor sterkt islendingene stod i forhandlingene og samtidig hvor viktig det var for kongen å få vedtatt Jónsbók.

---

²³⁶ Rb. §20: VII, 58 i Schulman 2010: 423

²³⁷ Wærdahl 2006: 177

10 Kjøpebolken (Trade)

Denne bolken, som hovedsakelig tar for seg handel, inneholder 29 paragrafer i Landsloven og 26 i Jónsbók. Det betyr at det finnes lover i Landsloven som ikke er inkludert i Jónsbók.

Bolken tar blant annet for seg en rekke lover knyttet til kjøp og salg og spørsmål om lån og gjeld.

10.1 Hoveddel

Begge lovbøkene begynner på samme måte. Den første paragrafen begynner med å lovfeste at det ikke er tillatt å stjele:

“Men den som tar fra andre, han skal føre det tilbake og bøte til den, som han har tat fra, fuld retsbot efter lagadom, og til kongen 3 ører sølv for det, at han tok med urette, og siden søke han sit efter loven. (...) **3.** Nu ror folk paa bemandet skip til den bryter op bondens hus og bærer ut hans gods, da er det utlægdsverk. Enhver av dem. Som vil være i landet, skal føre tilbake det, de tok og bøte (gjalde) til kongen 10 mark sølv og til dem, som de røvet, fuld retsbot efter 12 mænds dom eller fare utlæg.”²³⁸

Det at det ikke er lov å stjele ble verken en ny lov med Landsloven eller Jónsbók,²³⁹ men dette er en grunnstein i lovgivningen som måtte festes til papir. Store deler av denne bolken er blitt kopiert inn i Jónsbók, trolig fordi islendingene var fornøyd med den. Disse lovene skal jeg ikke gå nærmere inn på ettersom de ikke kan fortelle oss noe annet enn at det var lover kongen fikk innført uten store endringer.

10.1.1 Ulikheter

10.1.1.1 Kongens posisjon

En av de store forskjellene i denne bolken er at kongens posisjon ikke er like sentral i Jónsbók som i Landsloven. Han står øverst i samfunnet, også på Island, men at kongen ikke var tilstede på Island virker å ha hatt en innvirkning på innholdet i Jónsbók. I følge Landsloven har, for eksempel, kongen forkjøpsrett på alle ting:

---

²³⁸ Lv VIII, §1

²³⁹ Jb VIII, §1

“Kongen eller hans ombudsmand²⁴⁰ har førstekjøp til alle handelsvarer (varningr) og andre nødvendighetsvarer, hvad enten det er indlændinger eller udlændinger, som har dem fal. Da skal de først tilby ham dem og sælge for slikt værd, som andre vil kjøpe for; naar han tykkes trænge kjøpet og det er tilfals, da skal man først tilby og sælge til den av hans ombudsmænd, som han dertil forordner.”²⁴¹

Dette ga kongen en fordel i Norge i form av at han kunne kjøpe til seg det han følte nødvendig eller, kanskje like viktig, det han ønsket seg. Men hva var grunnen til at han ikke innførte loven på Island? Denne loven inkluderer også kongens ombudsmenn og gir også dem forkjøpsrett. Ettersom kongen også innsatte ombudsmenn på Island, skulle man tro at denne loven skulle gjelde også her. Min tolkning av dette er at ombudsmennene fikk forkjøpsrett i Norge først og fremst for å gjøre kjøp i kongens navn, og ikke nødvendigvis i egen interesse. Ettersom kongen tilsynelatende ikke hadde noen interesse av å ha denne forkjøpsretten på Island, ble den også droppet fra lovteksten. En kanskje like aktuell teori kan være at det var islendingene selv som tok initiativet til å få fjernet denne loven. Med et ønske om en så selvstendig styring som mulig, er det naturlig at dette var en lov islendingene ville unngå å få vedtatt. Kongen var klar over at han måtte ofre en del lover, og da denne loven ikke ville ha gitt han noen store fordeler, er det forståelig at den aldri ble innført på Island.

Innføring av lovtilllegg gjennom retterbøter ser vi også et eksempel på i denne bolken.

Paragraf tre beskriver hvordan man skal gå frem dersom man ikke får tilbake penger som andre skylder en. I den opprinnelige utgaven av Jónsbók er ikke denne delen av paragrafen i Landsloven inkludert:

”Nu er det vel, om han eller hans ombudsmand betaler der eller inden den halve maaned forfaldsløst. Men om da ikke blir betalt, da skal søkeren opnævne saa mange tingmænd, som han vil, at fare til hans hjem, som skal betale gjælden, og tilvurdere ham der sine penger og fuld retsbot efter lagadom av den trodsiges gods.”²⁴²

At dette ikke ble inkludert i loven i Jónsbók tolker jeg som ett av eksemplene på at islendingene gjorde endringer kun for å distansere seg fra kronen. Hvis man ser på resten av denne paragrafen, er det ingenting som tilsier at denne delen skulle være verre å vedta enn

---

²⁴⁰ I denne sammenhengen er ombudsmannen en som opptrer på kongens vegne. Dette er ikke en spesiell gruppe tjenestemenn, men alle kongens menn under ett. I mange tilfeller ville denne ombudsmannen kunne være sysselmannen, men det kunne også være spesialutsendinger fra kongen. Se: KLNLM 1980, bind 12: 594

²⁴¹ Lv VIII, §9

²⁴² Ibid. §3

andre, men vi ser at kongen i 1294 innførte også denne delen gjennom retterbot.²⁴³ Det samme har skjedd i paragraf sju og åtte. Selv om dette ikke er blitt gjort i hver bolc, er det en tydelig trend at kongen gikk frem på denne måten for å sørge for at Jónsbók ble så lik Landsloven som mulig.

Vi ser også i denne bolken en rekke retterbøter som er vedtatt som et resultat av initiativ fra islendingene, mange tilsynelatende av bønder. Stort sett inneholder retterbøtene lovtilllegg, men det finnes også eksempler på retterbøter som fjerner lover. I denne bolken ser vi for eksempel at loven som forbyr menn uten en angitt formue å sette opp egne hus fjernes. Dette var en lov som trolig tvang mange å være leilendinger, og er en lov vi kan si med rimelig stor sikkerhet at ble fjernet etter initiativ av leilendingene selv.

10.1.1.2 Vitneplikt

En lov som er mer eller mindre kopiert inn i Jónsbók, er loven som forteller om plikten til å vitne. Folk som var vitner til andres kjøp var pliktige, uansett hvilken side de stod på, å vitne:

“1. Hvert maal som en mand er tat til vidne paa, og, selv om han ikke er tat til vidne, hvad en mand har set paa eller hørt, da skal han være skyldig til at frembære det vidnesbyrd, lovlig manet (kvaddr) av retteren. Men om han ikke vil frembære det, da skal saksøkeren (sakáráberi) avkræve (kretja) ham dette vitnesbyrd. Men om han endnu ikke vil frembære det, likesaalitt som før, da er han saket 1 mark sølv til kongen.”²⁴⁴

Denne loven er svært sentral i forhold til rettssikkerheten og den er kopiert inn i Jónsbók.²⁴⁵ Den eneste forskjellen som er verdt å merke seg er at det ikke noe sted er spesifisert i Jónsbók at dette dreier seg kun om saker som omhandler kjøp, mens det kommer tydelig frem i overskriften på loven i Landsloven. I utgangspunktet er dette en enorm forskjell, men ettersom lovene ligger i kjøpsbolken, kan det ha vært underforstått at det er innen slike saker den gjelder. Uansett åpner dette for en mulighet til å tolke loven i Jónsbók. Man kan også se det i sammenheng med det jeg nevnte i forrige bolc om at Jónsbók i enkelte tilfeller er mer generell, og dekker større områder enn hva Landsloven gjør.

---

²⁴³ Rb. 1294 §11

²⁴⁴ Lv VIII, §12

²⁴⁵ Jb VIII, § 13

10.1.1.3 Gambling

Forbudet mot gambling, som vi finner i paragraf 28 i Landsloven, er ikke satt inn i denne bolken av Jónsbók, men snarere i Tyvebolken. Det gjøres klart at gambling er ulovlig og at kongens menn kan konfiskere alt det spilles om samtidig som alle de involverte vil bli bøtelagt. Ettersom det ikke finnes noen tydelig logikk i dette, kan det sees på som en del av maktspillet mellom kongen og islendingene hvor islendingene fikk gjøre en endring fra Landsloven, som i praksis hadde lite å si.

10.1.1.4 Standard for betaling og vekt

I denne bolken finner vi også eksempler på lover i Jónsbók som er utviklet helt uavhengig av Landsloven. Blant annet lovfestes verdien på dyr slik at de på en enklere måte kan brukes i forbindelse med handel:

”It is also a standard value that a valid form of payment in the district is a cow. Such is a cow eight-winters old but not younger than two-winters old, healthy and in milk, which has calved during the winter after the feast of the Conversion of St. Paul,²⁴⁶ no worse than an average cow, fit enough to be driven from one district to another at the moving days.”²⁴⁷

Grunnen til at dette er en interessant lov, er at islendingene her får en lovfestet standard for hva ulike dyr er verdt. De har tatt utgangspunkt i en ku, men videre beskriver loven hva andre dyr og varer er verdt i forhold til denne kua. For eksempel er seks sauer, to som er to vintre gamle, og fire eldre men likevel ved god helse, verdt det samme som én ku. En hingst som er mellom fire og ti vintre gammel er verdt det samme som en ku. Det samme gjelder tre ”loads” med ull fra voksne sauer. Ved å sette en standard som dette på de vanligste varene islendingene handlet med, gjorde de hele handelsprosessen mer oversiktlig og ryddig. Dette må ha vært noe islendingene hadde savnet og som trolig var roten til en rekke konflikter.

Mange av endringene som ble gjort under innføringen av Jónsbók skyldtes trolig en mistro til kongemakten og et ønske om stor indre selvstendighet.²⁴⁸ Dette begrunner jeg i selve prosessen med å få vedtatt Jónsbók og det faktum at en rekke av lovene som ble gjort om ikke hadde noen praktisk betydning. Det kan se ut som at endringene i en del tilfeller er gjort kun for å distansere seg fra Landsloven. Samtidig finner vi lover som denne, som i større grad

---

²⁴⁶ 25. Januar, i Schulman 2010: 303

²⁴⁷ Jb VIII, §6

²⁴⁸ Larusson 1960: 86

skapte noe eget, noe som var viktig i dagliglivet på Island. Delvis kan man begrunne det i at det var på grunn av lokale forhold at de utviklet dette verdisystemet. Samtidig som at det var praktisk fordi det gir et eget islandsk verdisystem, noe som skiller dem fra det norske systemet.

Dette var en lov islendingene fikk inn i Jónsbók i 1281, men vi ser at de får en lignende utfordring som først lovfestes i 1305. Det er tydeligvis ingen standard for veiing på Island, noe som fører til store variasjoner i handelen. Islendingene skrev til kongen at de ville få et standard system for veiing over hele Island som sysselmannen skulle ha ansvaret for.²⁴⁹ De fikk vedtatt denne loven, tilsynelatende uten at problemet ble løst. I 1314 skrives det ut en ny retterbot som sier at dersom man ikke følger denne loven, må man bøte som om man har stjålet differansen av det man har veid feil.²⁵⁰ Her får vi et unikt innblikk i hvordan loven blir formet ut fra behov fra at all handel foregår ut fra hvilke syn hver enkelt person hadde på verdien av ulike varer, til et standardisert system for verdi og vekt.

10.2 Konklusjon

Som nevnt i innledningen er store deler av denne bolken mer eller mindre kopiert inn i Jónsbók, noe som er viktig å ha i bakhodet selv om jeg her har fokusert på de delene som er ulike. Tidlig i oppgaven så jeg på eksempler hvor deler av paragrafer ble utelatt i prosessen da Jónsbók ble innført på Island for at kongen senere innførte dem gjennom retterbøter. Denne fremgangsmåten ser vi at også har blitt brukt her. I de fleste tilfeller virker dette å ha vært lover som mer eller mindre har blitt plukket ut tilfeldig av islendingene. Det kan virke som om dette har blitt gjort i en ren ”selvstendighetstrang” som Larusson kaller det.²⁵¹ Det vi ser er at dette gjennomgående har blitt gjort ved å utelate deler av lover. Det er ikke hele lover han har gjort dette med, men deler av dem. Trolig har det vært enklere å skrive ut retterbøter som tillegg til lover fremfor helt nye paragrafer som kunne ha kommet i konflikt med andre lover. Om det var slik kongen tenkte, vet vi ikke, men det er en teori på hvorfor han gikk frem på denne måten.

Gjennom oppgaven har vi sett på eksempler hvor både kongen og islendingene har lagt til lover som var godkjent av kongen. I denne bolken har jeg også trukket frem et eksempel hvor

---

²⁴⁹ Rb. §10: VIII, 26 i Schulman 2010: 415

²⁵⁰ Rb. §22: VIII, 26 i Schulman 2010:425

²⁵¹ Ibid: 81

islendingene har fått fjernet en lov. Det tegner seg her en dynamisk utviklingen av loven hvor lovboken i stor grad tilpasser seg forholdene og ønskene til islendingene og kongen samtidig som det er en balansegang som regulerer hvor mye de ulike gruppene får vedtatt. Generelt kan vi se at mange av retterbøtene blir vedtatt med ønske fra bøndene, den desidert største gruppen.

11 Tyvebolken (Theft)

Denne bolken består av 16 paragrafer i Landsloven, mens den inneholder 25 i Jónsbók. Dette betyr i utgangspunktet at den er mer omfattende i Jónsbók. I det store og hele omhandler denne bolken tyveri og hvordan tyver skal behandles i henhold til loven. Stort sett er alle lovene i Landsloven overført til Jónsbók, men det er en del ekstra lover i sistnevnte.

11.1 Hoveddel

Det etableres som utgangspunkt i begge lovbøkene at ingen skal stjele fra hverandre, men like etter kommer det et unntak: “Nu er det dog at merke, naar en mand stjæler mat, som ikke kan faa arbeide til livsophold, og berger saaledes sit liv under sult, da fortjener det tyveri paa ingen maate revsing (straf).”²⁵² Videre understrekes det at dette ikke gjelder de som er arbeidsføre. Det interessante med denne loven er at det var en formildende omstendighet dersom personen som begikk et tyveri gjorde dette for å overleve. Når det er sagt, er ikke tyveri noe som ble tatt lett på verken i Landsloven eller Jónsbók. Dette ser vi allerede i neste del av paragrafen om hvordan tyver skal straffes:

”Nu stjæler han anden gang til 1 øre, løse sin hud med 6 mark sølv. Men om han ikke løser, miste sin hud og brændemerket med en nøkkel på kinden. Stjæler han tredje gang til 1 øre, miste huden, men kongen ta av hans gods 6 mark sølv. Men om han stjæler oftere, da skal han dræpes”.²⁵³

Videre beskrives det hvordan det skal straffes hardere desto større tyveri begås. Dette går igjen i Jónsbók, og på dette området er de to lovbøkene like.

11.1.1 Ransaking

Når det kommer til paragrafen om ransaking, står det skrevet at dersom en mann mistenker noen for å ha stjålet noe, skal han oppsøke hjelp før han tar saken videre. Sammen skal disse mennene oppsøke den mistenkte. Hjelperne skal ransake huset mens anklageren skal bli stående utenfor gården og vente.²⁵⁴ Dette er kopiert i Jónsbók, men det er tydelig at den ikke har vært tydelig nok på alle punkter da det er lagt til en god del presisjoner. Disse tilleggene

---

²⁵² Lv IX, §1

²⁵³ Ibid.

²⁵⁴ Ibid: §6

virker å stamme fra konkrete eksempler hvor loven ikke har vært dekkende nok og hvor det har vært mistanke om manipulering av bevis eller annet fusk. Et eksempel på dette er:

”(...) And if the searchers find their hidden goods in the house in which men live, then they have found the stolen goods inside; likewise, if the stolen goods are found in hiding places outside but are inside the wall, or are found in outlying houses or outside in the other storage sheds to which footprints lead from the houses which men live in.”²⁵⁵

Her virker det som at det kan ha vært et eller flere tilfeller, eller mistanker om, at noen har forsøkt å få andre dømt for tyveri ved å plante bevis. Forfatterne av Jónsbók har da forsøkt å ta høyde for dette. Videre står det skrevet at hvis de som søker etter tyvgods gjør dette med makt, og ikke finner noe, skal lederen av gruppen betale kompensasjon i tillegg til en bot til kongen. Her tar Jónsbók høyde for mange ulike omstendigheter som vi ikke finner i Landsloven. Det er en tydelig videreutvikling av loven. Hvor godt dette tillegget er kan naturligvis diskuteres, men det som er sikkert er at det har vært et forsøk på å forbedre loven og tilpasse den samfunnet så godt som mulig. Her ser vi at forskjellen mellom de to lovbøkene fører til økt rettssikkerhet på Island. Det var altså en tanke om at Landsloven ikke behandlet denne saken tilstrekkelig og at det var behov for presiseringer for å tette hull i loven.

11.1.2 Ulikheter

Så langt i denne bolken har de to lovbøkene fulgt hverandre tett, men etter dette retter de fokus på ulike ting. For eksempel retter Jónsbók i større grad enn Landsloven fokus mot tvilstilfeller ved lån og oppbevaring av andre sine eiendeler, og hvem som har ansvaret ved ulike hendelsesforløp:

”If someone loans something to another, then whoever borrowed it is to return it intact or pay the owner whatever price six prudent men deem appropriate, unless the borrower dies with the object loaned to him in his possession. In this case, he cannot be held responsible for the loan when he could not save his own life. His heir does not have to pay compensation for the loan.”²⁵⁶

Her beskrives det hvor ansvaret ligger dersom en mann dør mens han er i besittelse av et lånt objekt. Dersom dette objektet blir ødelagt eller forsvinner, er verken den døde eller hans arvinger ansvarlig for å erstatte det. Man kan for eksempel tenke seg et hendelsesforløp hvor

---

²⁵⁵ Jb IX, §6

²⁵⁶ Ibid. §16

noen låner fiskeutstyr, og båten synker med mannskap og utstyr. Da er det altså utlåneren selv som må dekke tapet. Dette er en realistisk hendelse som det ikke er tatt høyde for i Landsloven, men som har blitt inkludert i Jónsbók. Videre følger en rekke lignende lover.

Disse forskjellene kan ikke forklares gjennom lokale forhold da det var like stor sjanse for at dette kunne skje i Norge. Det er heller ingen grunn til å tro at disse loven var blant de mest diskuterte i prosessen med å få vedtatt Jónsbók da de ikke svekket kongemakten på noen måte. Dette var lover som styrket de allerede gjeldende lovene og islendingenes rettssikkerhet.

Jónsbók har også en egen lov som omhandler gambling. Den sier at dersom menn gambler eller kaster terning for penger, skal pengene på bordet gå til kongens ombudsmann og de involverte må i tillegg betale en bot.²⁵⁷ Denne loven finner vi ikke i Tyvebolken i Landsloven, men den er, som nevnt, inkludert i Kjøpebolken.²⁵⁸ Dette kan sees på som en sak hvor maktkampen mellom kongen og islendingene kommer til overflaten. Her er det ingen praktisk grunn til at loven skal være i en annen del av lovboken, men det virker som poenget er å distansere seg fra Landsloven uten å egentlig endre for mye på selve loven. Et annet eksempel på maktkamp finner vi i paragraf ti i Jónsbók:

”(...) If someone lies down under men’s cows and drinks, then he has no right to compensation for himself. But if someone milks another man’s cattle, then he is to be flogged, according to the justice’s legal judgement, unless he is starving; in that case, he is to pay whatever the loss of the milk is worth to the owner of the cow.”²⁵⁹

Dette er en svært spesifikk lov som er kopiert direkte fra Landsloven. Poenget er at denne delen ble lagt til Jónsbók først ved en retterbot i 1294. Kongen utelot trolig denne delen av loven ved innføringen av Jónsbók i 1281, for å få gjennom viktigere lover.

Paragrafen som beskriver rettighetene til de ulike partene i forbindelse med lån av skip og hest i Jónsbók er interessant. Denne loven finner vi ikke i Landsloven, noe som igjen viser at denne bolken er mer spesifikk i Jónsbók. Det merkelige her er at den nøyaktig samme loven er skrevet også i den neste bolken i Jónsbók; ”Maritime Law”.²⁶⁰ Dette har også Schulman,

---

²⁵⁷ Ibid. §18

²⁵⁸ Lv VIII

²⁵⁹ Jb IX, §10

²⁶⁰ Jb X, §28

som har oversatt den versjonen av Jónsbók jeg her bruker, merket seg. Hun forklarer det med at det trolig har skjedd ved en misforståelse eller gjennom de leddene den versjonen vi bruker av Jónsbók har vært gjennom.²⁶¹ Denne konklusjonen støtter hun på Chr. Westergård-Nielsen sin forskning som har konkludert med det samme.²⁶²

Det kan være at dette er en korrekt konklusjon, men jeg har en annen teori. På grunn av oppbyggingen av loven, mener jeg at den kan høre hjemme i begge bolkene. Ansvar ved ulike former for lån er plassert gjennomgående i tyveribolken i Jónsbók. Men ettersom at lånet av hest og *bát* er inkludert i den samme loven, kan det ha vært mer uklart hvor denne loven skulle plasseres. Med bolken ”Maritime Law” i Jónsbók ser vi at de aller fleste lover som omtaler skipsfart er plassert her. Derfor kan det ha vært naturlig å inkludere lån av skip også i denne bolken. Det mest sentrale i denne saken for å forklare hvordan de norske lovene ble innført på Island, er det faktum at så mange lover er lagt til i Jónsbók uavhengig av Landsloven.

11.2 Konklusjon

Det sentrale i denne bolken er at Jónsbók er langt mer omfattende enn Landsloven. Den tar spesielt tak i spørsmål i forhold til lån og oppbevaring for andre og hvem som er ansvarlig ved ulike hendelsesforløp. Dette gir et tydelig bilde av at islendingene i store deler lyktes med å få innført sine egne lover. Dette er ikke lover som er lagt til eller endret kun for å distansere seg fra Landsloven, men det er lover som komplimenterer og sørger for å gi de som skal opprettholde loven tydeligere regler å følge enn hva Landsloven gir.

Også i denne bolken ser vi eksempler på at kongen har innført paragrafer fra Landsloven til Jónsbók i ettertid. Det er liten tvil om at dette var en bevisst taktikk fra kongen da vi ser at dette har blitt gjort gjennom hele perioden og i de fleste bolkene i Jónsbók. Samtidig har vi sett at dette ikke er en entydig tendens. Som jeg skisserer over, får islendingene også vedtatt en rekke lover etter sine ønsker. Faktisk så er disse langt mer omfattende enn de kongen skriver ut på eget initiativ.

---

²⁶¹ Schulman, Introduction xx

²⁶² Chr. Westergård-Nielsen, ed., *Skálholtsbók eldri*. Jónsbók, 27. I Schulman 2010, xx

12 Maritime Law

Denne bolken er unik for Jónsbók da det ikke finnes en tilsvarende bolk i Landsloven. Den dreier seg i hovedsak om skipsfart og spørsmål knyttet til det. Jeg skal kort se på hvilke typer lover som finnes i denne bolken. Dette er lover som ikke finnes i Landsloven, og kan derfor si noe viktig om innføringen av nettopp de norske lovene på Island. Med det mener jeg at det er viktig å se på de lovene som ble innført uavhengig av Landsloven for å også forstå hvordan de norske lovene ble innført. Tidligere har jeg sett på store deler av bolker som har blitt utviklet uavhengig av Landsloven. Med denne bolken, som er utviklet helt uavhengig av Landsloven, virker det som at det viktigste for kongen var å innføre de norske lovene, ikke å hindre islendingene fra å utvikle sine egne i tillegg.

12.1 Hoveddel

Bolken begynner med å ta for seg rettighetene til kapteinen på skipet i forhold til de andre sjømennene. Dette dreier seg i hovedsak om saker hvor de er uenige om skipets tilstand og om det er i stand til å klare reisen som ligger foran dem.²⁶³ Det er klare lover og retningslinjer for kontrakter i skipsfarten. Et eksempel på hvordan folk er pliktig til å stille sin arbeidskraft til disposisjon er i den tredje paragrafen:

”(...) each householder is required to go as are his hired men except for the one shepherd. Whoever does not come without a valid excuse is fined two ounce-units to the king. If the householder keeps his hired man from going, then he is responsible for the fine.”²⁶⁴

En av forklaringene til at det er en egen bolk i Jónsbók som omhandler skipsfart, er naturligvis at Island er en øy og at all kontakt med omverden foregikk på denne måten. Samtidig har vi ingen god forklaring på hvorfor det ikke finnes en lignende bolk i Landsloven. Mange av lovene er logiske og bygger også i dag på sunn fornuft. Det er interessant å se hvordan loven gjorde det vanskelig for folk uten en viss mengde eiendom å reise ut av landet:

”No Icelander who has less property than ten hundreds is to go from Iceland; whoever takes him as passenger is fined one mark to the king, and the man himself who booked passage is also fined a mark unless he is in service or is travelling to school or because of some necessity.

---

²⁶³ Jb X, §1,2

²⁶⁴ Ibid. §3

In that case, it is lawful for the ship's master to transport him even though he does not have enough property".²⁶⁵

Lovene i denne bolken ble trolig skrevet, eller foreslått, av islendingene. Innholdet forteller oss at hvis det var islendingene som ønsket den, så var det de velstående og ikke bøndene. Selv om jeg i denne oppgaven hovedsakelig fokuserer på kongemakten og islendingene som to grupper, må det ha vært sterke motsetninger også blant islendingene. Det er for eksempel lite trolig at det var bøndene som presset denne loven gjennom da den tok fra dem muligheten å reise vekk fra Island. Tanken bak loven var trolig at man ville sikre seg mot en omfattende utflytting fra Island dersom de fattige trodde at de ville få et bedre liv i Norge eller et annet sted.

Også til denne bolken er det skrevet ut retterbøter. Den kanskje viktigste, som åpenbart kommer fra bøndene og de fattige på Island, er en som forbyr eksport av tørrfisk når det er mangel på mat. Generelt ser vi at loven prioriterer høyt at man skal fordele maten så godt som mulig når det er mangel.

12.2 Konklusjon

Denne bolken er en omfattende og viktig del av Jónsbók og inneholder hele 29 paragrafer. Det dreier seg som sagt i hovedsak rundt skipsfart. Etter å ha lest disse to lovbookene sitter jeg igjen med en følelse av at Landsloven har en del hull som Jónsbók tetter gjennom denne bolken, blant annet står det hvem som har ansvaret for skip og båter i ulike situasjoner. Etersom dette ikke er inkludert i Landsloven, må de da ha brukt andre deler av loven for å dømme ved slike saker. Dette vil jeg absolutt si at styrker Islands posisjon som et selvstendig lovgivningsområde.

Det viktigste å dra ut av denne bolken er nettopp dette synet på Island. At kongen tillot at en hel bolk skulle bli lagt til i Jónsbók forteller oss at det var viktigere for ham at de lovene som var i Landsloven ble vedtatt i Jónsbók enn at islendingene ikke fikk noen egne lover – så lenge disse ikke svekket hans makt. Dette tror jeg er et viktig poeng for å forstå hvordan de norske lovene ble innført på Island. Det viktigste for kongen, er det rimelig å anta, var å opprettholde og styrke sin makt og kontroll på Island ved å innføre den nye lovbooken. Det lyktes han med ved å gjøre det på denne måten.

---

²⁶⁵ Ibid. §4

13 Konklusjon

Formålet med denne oppgaven er å finne ut hvordan de norske lovene ble innført på Island i perioden 1274-1319. I innledningen skisserte jeg den kunnskapen vi allerede har om denne prosessen. Vi vet at det var en vanskelig prosess, preget av harde forhandlinger. Gjennom denne oppgaven har jeg forsøkt å tegne et mer nyansert og presist bilde av denne prosessen. Jeg presenterte teoriene til de to historikerne Brandt og Larusson tidlig i oppgaven og bruker mye tid på å nyansere disse. Brandt mente altså at Jónsbók, for det meste, var en kopi av Landsloven foruten der lokale forhold krevde endringer. Mens Larusson så større ulikheter mellom lovbøkene og fremsatte en teori om at kongen så på det som sin plikt å la dem få særskilte islandske lovbøker og at han med det anerkjente til det fulle at Island var et særegent og selvstendig lovgivningsområde.

At dette begrunnes på to så forskjellige måter, må nødvendigvis bety at det mangler en komponent for å få tegnet hele bildet. Spørsmålet ingen av dem stiller er ”hvorfør?”. Hvorfor skulle kongen gi Island flere rettigheter enn hva han for eksempel ga Færøyene? Færøyene fikk tilsendt Landsloven uten noen nevneverdige endringer. Hvorfor ble ikke det samme gjort med Island? Svaret mener jeg ligger i den lange perioden Island hadde fått utvikle seg som en fri stat. Et opprør på Island mot kongen hadde vært langt vanskeligere å slå ned enn hva et opprør på for eksempel Færøyene ville ha vært. Med den vanskelige prosessen med å få vedtatt Járnsíða friskt i minne, kan kongen ha vært engstelig for hva en sterk motstand til Jónsbók ville føre til. At biskop Arne, som hadde arbeidet hardt for å få vedtatt Járnsíða, arbeidet mot Jónsbók gjorde ikke saken enklere. Jeg tror mye av årsaken til kongens ettergivenhet mot islendingene lå nettopp i frykten for opprør. Larusson hevder at kongen anerkjente Island som et selvstendig lovgivningsområde, men jeg mener heller at hans ettergivenhet var et strategisk trekk fra kongen for å beholde makten på øya. Dersom de om lag 50 000 innbyggerne på Island hadde samlet seg mot kongemakten ville han trolig ha mistet kontrollen.

I utgangspunktet vet vi at kongen ønsket å få innført lovbøker som var tilnærmet like den norske i hele Norgesveldet. Trolig hadde han ingen store innsigelser på endringer grunnet lokale forhold, da han var avhengig av at lovbøkene var gode for at de lokale skulle akseptere dem. På den andre siden vet vi at islendingene var skeptiske til kongemakten og at mange

ønsket å forbli så selvstendige som mulig. Dette ser vi beskrevet i sagaene. Spesielt biskop Arnes saga forteller om vanskelighetene med å få vedtatt både Járnsíða og Jónsbók. Gjennom en grundig sammenligning av lovbøkene, oppdaget jeg raskt at mange av ulikheten mellom lovbøkene ikke kunne forklares gjennom lokale forhold. Dette taler imot Brandt sin teori om at det, for det meste, var ved lokale ulikheter at lovene ble omskrevet. Samtidig taler det for Larusson sin teori om at kongen så på Island som et selvstendig lovgivningsområde. Det at det er såpass store forskjeller i lovbøkene kan ikke alene begrunne min hypotese om at maktspillet stod sentralt.

Et av de tydeligste bevisene som underbygger min hypotese er lovene som ikke ble overført fra Landsloven til Jónsbók i 1281, men som ble innført ved en senere anledning gjennom retterbøter. Gjennom oppgaven har jeg gitt en rekke eksempler på dette og det kan absolutt sees på som en bevisst taktikk av kongemakten. Det som virker å ha skjedd er at kongen har tillatt at deler av lover har blitt utelatt i overføringen fra Landsloven til Jónsbók. Ofte er dette relativt uviktige lover som i praksis ikke hadde noen praktisk betydning. Ettersom dette er noe vi ser er gjort gjennom hele Jónsbók, er det med på å underbygge tanken om at islendingene var opptatt av å ha noe eget, noe som ikke var en ren kopi fra Norge, selv om det betydde at de i noen tilfeller fikk ufullstendige lover. Det er tydelig at de la et stort press på kongen for å få til dette da kongen ga etter og gjorde store endringer i Jónsbók. Forhandlingene for å få Jónsbók vedtatt var en hårfin balansegang mellom å ta og gi for begge parter. Denne balansegangen illustreres best i kongens forsøk på å innføre leidangen på Island. Kongen lyktes ikke med å få innført dette på Island i 1281, men likevel skrev han ut leidang i 1286 for å forsvare Viken mot et mulig angrep fra Sverige. Islendingene var ikke interessert i dette, og ettersom de hadde unngått leidangsplikten fem år tidligere, adlød de ikke kongens ordre. I 1294 skrev kongen ut en retterbot som skulle innføre leidangen på Island, men heller ikke gjennom dette ble institusjonen akseptert på Island. Maktforholdene mellom kongen og islendingene illustreres her på en god måte ettersom det vises tydelig at kongen ikke kunne kreve hva som helst. Dersom kongen krevde for mye, kunne islendingene nekte uten at konsekvensene nødvendigvis ble store. Dette bidrar i forståelsen av hvorfor islendingene fikk så mange egne lover samtidig som det tydeliggjør maktbalansen.

Taktikken kongen benyttet seg av var blant annet den som jeg allerede har beskrevet. Han ga etter i relativt mange mindre saker hvor islendingene ønsket å fjerne deler fra Landsloven i sin egen versjon. Når Jónsbók endelig ble vedtatt, ventet kongen på muligheten til å innføre disse

utelatte delene gjennom retterbøter. Da han lyktes med det, ble en rekke lover seende nøyaktig like ut som i Landsloven. De fleste av disse retterbøtene ble skrevet ut i 1294 av Eirik II Magnusson og i 1305 og 1314 av hans bror Håkon V Magnusson, begge sønner av Magnus Lagabøte. Dette er en trend vi ser gjennom hele lovboken som kan tyde på en langsiktig plan fra kongemakten. Årsaken til at islendingene godtok at disse retterbøtene ble vedtatt kan forklares i det nye politiske klimaet på Island. Eliten som hadde styrt i fristadstiden, før Island ble underlagt Norge, forsvant og ble erstattet av folk som var knyttet tettere til kronen. De var ikke like opptatt av å beholde denne avstanden til kongemakten som det hadde vært kultur for tidligere og dermed ble det enklere for den norske kongen å innføre slike retterbøter.

I følge Larusson så kongen på det som sin plikt å la islendingene få særskilte islandske lov bøker og anerkjente dermed til fulle at Island var et særegent lovgivningsområde. At kongen innførte noen av delene av Landsloven som han utelot i 1281, gjennom retterbøter, taler klart imot denne teorien. Selv om denne trenden er gjennomgående i Jónsbók, er det likevel viktig å understreke at det fortsatt var store forskjeller mellom de to lov bøkene etter at retterbøtene ble lagt til. Det var langt fra slik at kongen hadde klart å innføre en eksakt kopi av den norske Landsloven. De store forskjellene jeg har avdekket i lov bøkene gjennom oppgaven forteller mye om innføringen av lovene. Å la islendingene få noen egne lover, var et nødvendig middel for at kongen skulle oppnå det han ønsket mest, nemlig å styrke sin egen makt også på Island. Det er ingen grunn til å tro at kongene som var involvert i denne prosessen hadde noe annet enn personlig vinning i tankene, men det er verdt å merke seg at på grunn av kvaliteten, ble islendingene godt fornøyd med lov boken. Dette kan vi se gjennom at deler av Jónsbók fortsatt er i bruk på Island i dag.

Hvordan de norske lovene ble innført på Island i perioden mellom 1274 og 1319 ble i hovedsak bestemt av maktforholdet mellom kongen og islendingene. Kongen innførte de norske lovene i så stor grad han kunne, men måtte gi etter på en rekke områder ettersom islendingene stod sterkt i forhandlingene. Dermed ble lovene innført gjennom en rekke kompromiss som innebar at begge parter måtte gi og ta for at innføringen Jónsbók skulle bli en realitet. Kongen innførte altså de norske lovene i denne perioden på Island ved å tillate islendingene en rekke egne lover.

Videre studier

Gjennom dette prosjektet har jeg forsøkt å skape et nyansert bilde av hvordan de norske lovene ble innført på Island i denne perioden. Jeg føler at jeg har lyktes med dette gjennom en annen vinkling enn hva som er gjort tidligere. Gjennom et slikt prosjekt vil det alltid dukke opp nye spørsmål, og ett av spørsmålene jeg har stilt meg gjennom dette prosjektet skiller seg ut: Hvorfor frigjorde ikke islendingene seg fra den norske kronen? Så vidt meg bekjent er ikke dette et spørsmål som er blitt behandlet på en tilfredsstillende måte.

Gjennom historien finner vi eksempler på stater som er underlagt andre stater. Fellesnevneren er i de fleste tilfeller at den underlagte staten har forsøkt å frigjøre seg så snart den har vært sterk nok. Eksempler på dette er da USA frigjorde seg fra Storbritannia i 1776. Andre eksempler kan nevnes i fleng da vi vet at store deler av verden var underlagt europeiske koloniherrer på begynnelsen av det 20. århundre, og at de fleste av disse frigjorde seg i årene etter andre verdenskrig. At Island ikke frigjorde seg i perioden jeg har arbeidet med her kan neppe forklares ved at de ikke var sterke nok. Dersom islendingene hadde samlet seg om en frigjøring, er det lite trolig at den norske kongen ville ha satt store ressurser i sving for å forsøke å opprettholde kontrollen. Dette kan begrunnes i funnene jeg har gjort i dette prosjektet. I tillegg vet vi at motstanden mot kongemakten til tider var svært sterk. Hvordan kan vi da forklare at Island forble under den norske kronen gjennom hele perioden?

Jeg sitter ikke med svaret på dette spørsmålet, men det ville ha vært svært interessant å få svar på dette.

Litteraturliste

Kilder

Biskop Arnes saga (2007) = *Biskop Arnes saga, trolig nedskrevet på midten av 1300-tallet oversatt av Gunhild og Magnús Stefánsson*. Oslo

Biskop Laurentius saga (2001) = *Biskop Laurentius saga, trolig nedskrevet på midten av 1300-tallet oversatt av Kjell Arild Pollestad*, Oslo

Den norske Landsloven (1962) = *Den norske Landsloven fra 1274, oversatt av Absalon Taranger*, Oslo, Bergen.

Jónsbók (2010) = *Jónsbók fra 1281. The Laws of Later Iceland, with an English translation, introduction and notes by Jana K. Schulman*, Saarbrücken.

KLNM 1980: = *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder I-XXII. Red. Finn Hødnebo*, Oslo

Skálholtsbók eldri (1971) = *Early Icelandic Manuscripts in Facsimile AM 351 fol. edited by Chr. Westergård-Nielsen*. København

Litteratur

Bagge, Sverre 2010, *From Viking Stronghold to Christian Kingdom – State Formation in Norway c. 900-1350*, København.

Bagge, Sverre mfl. 1973, *Norske middelalderdokumenter*, Bergen, Oslo, Tromsø.

Blom, Grethe Authén 1967, *Kongemakt og privilegier i Norge inntil 1387*, Oslo.

Boulhosa, Patricia Pires 2005, *Icelanders and the Kings of Norway*, Boston

Brandt, Fr. 1880, *Forelæsninger over den norske retshistorie*, Kristiana.

Byock, Jesse L. 1990, *Medieval Iceland – Society, Sagas and Power*, Berkeley, Los Angeles, London.

Danielsen, Rolf, Dyrvik, Ståle, Grønlie, Tore, Helle, Knut, Hovland, Edgar 1991, *Grunntrekk i norsk historie – fra vikingtid til våre dager*. Oslo.

Hastrup, Kirsten 1990, *Iceland Anthropology - Studies in past and present Iceland*, Odense.

Helle, Knut 1972, *Konge og gode menn i norsk riksstyring ca. 1150-1319*, Bergen – Oslo – Tromsø.

- Helle, Knut 1974, *Norge blir en stat 1130-1319*, Bergen.
- Henrikson, Alf 1981, *Isländsk Historia*, Stockholm.
- Holmsen, Andreas 1976, *Nye Studier i Gammel Historie*, Oslo.
- Jóhannesson, Jón 1969, *Islands historie i mellomalderen* (oversatt av Hallvard Magerøy), Oslo-Bergen-Tromsø.
- Keyser, R 1867, *Norges Stats- og Retsforfatning i Middelalderen*, Christiania
- Keyser, R og Munch, P.A 1848, *Norges Gamle Love II*, Christiania
- Krag, Claus 2000, *Norges historie fram til 1319*, Oslo.
- Larusson, Olafur 1960, *Islands forfatning og lover i fristatstiden* (oversatt av Knut Helle), Bergen-Oslo.
- Myhre, Bjørn og Øye, Ingvild 2002, *Norges landbrukshistorie I – 4000 f.Kr.-1350 e.Kr. Jorda blir en levevei*. Oslo
- Nordal, Sigurður 1990, *Icelandic Culture, Translation with notes by Vilhjálmur T. Bjarnar*. New York.
- Orning, Hans Jacob 2011, *Norvegr – Norges historie, bind 1, Volda*.
- Pálsson, Gísli 1992, *From Sagas to Society – Comparative Approaches to Early Iceland*, Wiltshire.
- Sigurdsson, Jon Vidar 1999, *Chieftains and Power in the Icelandic Commonwealth*, Odense.
- Sigurdsson, Jon Vidar 2006, *Norsk historie 800-1300 – Frå høvdingmakt til konge- og kyrkjemakt*. Oslo
- Sigurdsson, Jon Vidar 2008, *Det norrøne samfunnet – Vikingen, kongen, erkebiskopen og bonden*, Oslo.
- Wærdahl, Randi Bjørshol 2006, *Doktoravhandling: Norges konges rike og hans skattland Kongemakt og statsutvikling i den norrøne verden i middelalderen*. NTNU Trondheim

Nettressurser

Store norske leksikon sin nettside

http://snl.no/Kunst_p%C3%A5_Island, (Lastet opp 15.05.2013)